

บทที่ 3

เส้นทางชีวิตของแม่น้ำโขง กับความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวชุมชนอ่างปลาบึก

ทัศนะเกี่ยวกับชายแดนแม่น้ำโขง (Mekong River) ในสังคมไทยลาวยุคสมัยปัจจุบันนี้ดูเหมือนจะไม่สามารถหลีกเลี่ยงพ้นจากการถั่งโถมของลมกระแสแห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์ไปได้ ด้วยเหตุผลของภาวะการณ์แห่งการเคลื่อนที่ การเคลื่อนไหว และความไร้ขอบเขตของโลกในยุคเสรีนิยมที่ประกาศก้องความใหม่ของตนผ่านมุมมองแนวคิดที่ก้าวข้ามพรมแดนในอดีต ซึ่งมักมองผ่านความเป็นชาติที่ให้ความสำคัญเพียงภาพมิติของพรมแดนทางภูมิศาสตร์ อันเป็นสิ่งที่ถูกล้ำหลังควรได้รับการตรวจสอบ และทำลายด้วยการนำเสนอความหมายใหม่ผ่านถ้อยคำของเส้นเสียงของผู้คนในชุมชนแห่งท้องถิ่น ผู้ที่ใช้ชีวิตและมีความเป็นอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ ความน่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของพรมแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวัน นั่นก็คือ การนำเสนอให้เห็นถึงพลังของคุณค่าแห่งท้องถิ่นในฐานะที่เป็นศูนย์กลางแห่งความคิดเชิงพื้นที่ว่าด้วยชายแดนในโลกของยุคสมัยใหม่ที่ได้ถูกสถาปนาขึ้นมาแล้วนั่นเอง

ก่อนที่จะนำไปสู่ภาพฉายเกี่ยวกับมุมมองทัศนะจากท้องถิ่นดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยขอแนะนำภาพและอธิบายถึงแนวคิดในอดีตที่ได้ตอกตรึงและแซ่แข่งความหมายของชายแดนแม่น้ำโขง ซึ่งเกิดจากคนภายนอก ในที่นี้จะนำเสนอในประเด็นหลัก ๆ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นมิติดังกล่าวตามลำดับ คือ แม่น้ำโขง : ดันธารวัฒนธรรมจากหลังคาโลกสู่ดินแดนไทยลาว, ที่มาและความหมายของคำเรียกแม่น้ำในวิถีชีวิตวัฒนธรรมชนเผ่า, แม่น้ำโขง : ปฏิบัติการทางวาทกรรมอำนาจอาณานิคมจากชนชั้นนำไทย และหัวข้อสุดท้าย คือ แม่น้ำโขงในสังคมไทยลาวสมัยทุนนิยม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 แม่น้ำโขง : ดันธารวัฒนธรรมจากหลังคาโลกสู่ดินแดนไทยลาว

ภาพที่ 2 : ยอดเขาจู้ฟูบนเทือกเขาหิมาลัยต้นธารน้ำแม่โขง

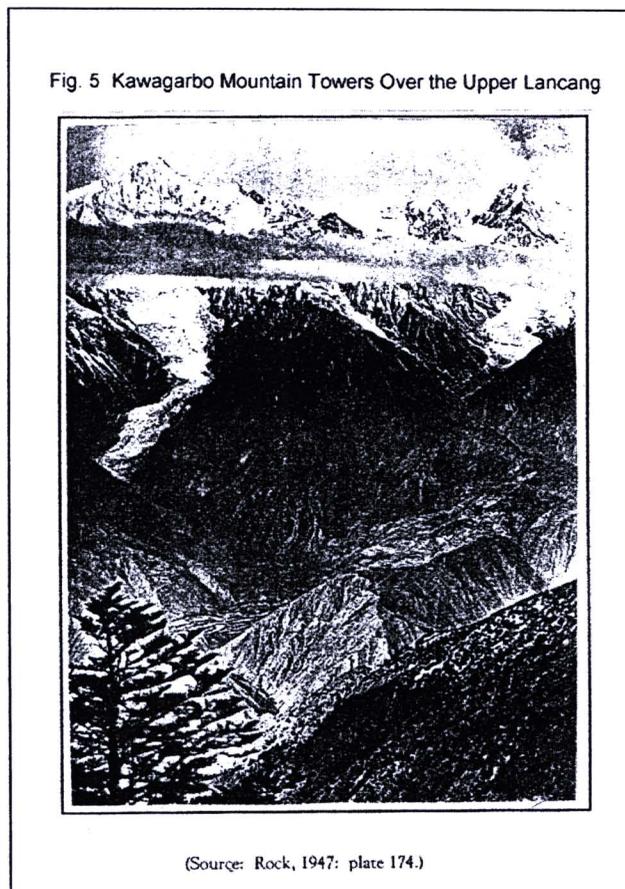

แม่น้ำโขง (Mekong River) มีจุดกำเนิดของต้นน้ำและมีเส้นทางไหลผ่านไปในดินแดนต่าง ๆ ดังปรากฏอยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมด้านบน

แม่น้ำโขงมีความยาวประมาณ 4,909 กิโลเมตร เป็นแม่น้ำที่ยาวลำดับที่ 10 ของโลก และยาวมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไหลคู่ขนานกับแม่น้ำแยงซีเกียงและแม่น้ำสาละวิน

ที่ราบสูงทิเบต ถือเป็นจุดกำเนิดของแม่น้ำโขงซึ่งมีต้นน้ำอยู่บนภูเขาจีฟู อันเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัย โดยไหลผ่านบริเวณเทือกเขาตาลางโง (Thanglango) ในเขตมณฑลชิงไห่ และบริเวณที่ราบสูงทิเบต แม่น้ำโขงช่วงนี้จะเป็นที่รู้จักกันในชื่อภาษาถิ่นว่า “ต้าจู” (Dzachu) ที่แปลว่า แม่น้ำหิน หรือน้ำหิน

นอกจากนี้ ยอดเขาคาวการโบ (Kawagarbo) ที่ปกคลุมไปด้วยหิมะในที่ราบสูงทิเบต ก็ยังถือเป็นต้นกำเนิดของสายน้ำโขงอีกแห่งหนึ่ง ชาร์น้ำแข็งนี้ชาวจีนจะเรียกว่า “Mingyonggia” ที่แปลว่า “กระจกน้ำแข็ง” (Merrick Lex Berman, 1998 : 28 - 29)

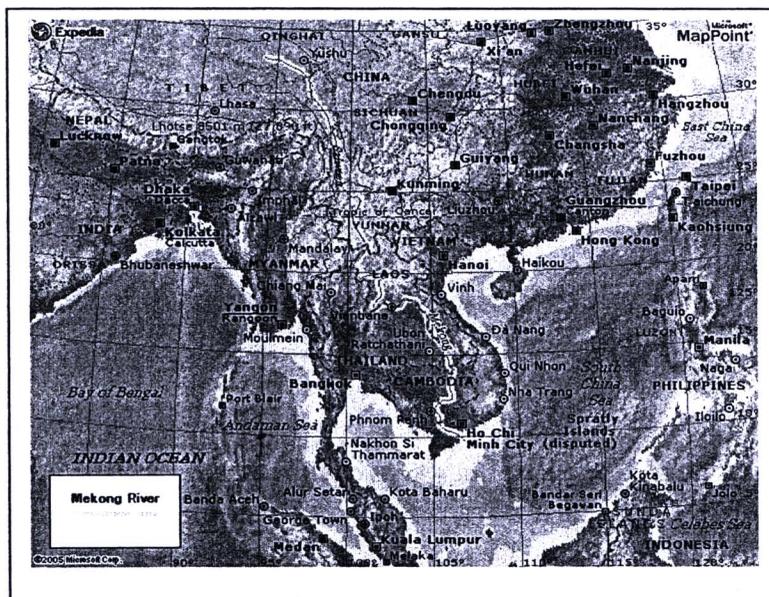
ภาพที่ 3 : ยอดเขาคาวการโบเป็นจุดต้นน้ำอีกแห่งหนึ่งของสายน้ำล้านช้าง (แม่น้ำโขง)

ประเทศจีน หลังจากไหลมาจากที่ราบสูงทิเบตแล้วก็จะไหลเข้าสู่ดินแดนประเทศจีน โดยมีความยาวประมาณ 2,130 กิโลเมตร ในบริเวณต้นน้ำบางแห่งของจีนนี้จะเรียกว่า “โอลิง” (Oling) บ้างก็เรียกว่าแม่น้ำยาลุง (Ya Lung) ในขณะที่ชาวไทลื้อในเขตมณฑลยูนนานจะเรียกว่าแม่น้ำล้านช้าง (Lanchang) ส่วนคนจีนนั้นจะออกเสียงเรียกว่า “หลานซาง” ซึ่งแปลว่า Turbulent หรือแม่น้ำที่มีความเชี่ยวกราก

ประเทศลาว น้ำโขงจะเป็นเส้นเขตกั้นแดนระหว่างพม่ากับลาว และไทยกับลาว โดยมีความยาวทั้งสิ้นคือ 1,220 กิโลเมตร ในพม่า ลาว และไทย มักจะเรียกชื่อแม่น้ำนี้ว่า “แม่น้ำโขง หรือแม่น้ำของ” (Mekong) แล้วแต่ความนิยมในแต่ละถิ่น แต่ส่วนใหญ่แล้วคนไทยจะเรียกว่าแม่น้ำโขง ขณะที่คนลาวจะเรียกว่าแม่น้ำของ

ประเทศกัมพูชา หลังจากทีไหลผ่านลาวและไทย น้ำโขงก็จะไหลเข้าไปในเขตประเทศกัมพูชา โดยมีความยาวประมาณ 490 กิโลเมตร แล้วก็จะเปลี่ยนชื่อเรียกให้กลายเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นว่า “ตงเลทอม” (Tonle Thom) ซึ่งแปลว่าแม่น้ำใหญ่

ประเทศเวียดนาม ถือเป็นจุดสุดท้ายของสายแม่น้ำโขงก่อนที่จะไหลออกไปสู่มหาสมุทรในทะเลจีนใต้ น้ำโขงในเวียดนามนี้มีความยาวประมาณ 230 กิโลเมตร แล้วก็มีชื่อเรียกในภาษาเวียดนามว่า “กิวลอง” (Cuu Long) ซึ่งแปลว่า แก้มังกร หรือมังกรเก้าตัว บ้างก็เรียกว่า “เทียนเกียง” (Tien Giang) ที่มีความหมายว่า แม่น้ำมาจากสรวงสวรรค์

ภาพที่ 4: แผนที่แสดงเส้นทางไหลของแม่น้ำโขงจากที่ราบสูงทิเบตถึงทะเลจีนใต้

แม่น้ำโขงนั้นไม่ได้เป็นลำน้ำที่เกิดจากการละลายตัวของภูเขาหิมะในบริเวณเทือกเขาหิมาลัยเท่านั้น เพราะแม่น้ำตอนล่างจะได้รับน้ำจากเทือกเขาอื่นและแม่น้ำสาขาในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนามด้วย

ดังเช่นแม่น้ำสาขาสายสำคัญในประเทศไทยคือ แม่น้ำพอง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล และแม่น้ำสงคราม ที่อยู่ในภาคอีสาน หรือแม่น้ำอิง แม่น้ำกก ในภาคเหนือ แม่น้ำแวง แม่น้ำเชียง แม่น้ำอู แม่น้ำคาน แม่น้ำริม แม่น้ำเทิน แม่น้ำเซกอง ในประเทศลาว ทะเลสาบโตนเลสาปในประเทศเขมร และแม่น้ำเซซาน ในเวียดนาม เป็นต้น ซึ่งต่างก็เป็นลำน้ำสาขาที่สำคัญ อันก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ลำน้ำโขงก่อนที่จะไหลออกสู่ทะเลจีนใต้

บริเวณริมฝั่งโขงทั้งสองฟากฝั่งน้ำนั้น โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มเป็นแหล่งทำมาหากิน แหล่งเพาะปลูก และบริเวณการตั้งหลักแหล่งของชุมชนเมืองโบราณกระจายอยู่หลายแห่ง อีกทั้งลำน้ำโขงนี้ในวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนริมน้ำโขงหลายแห่งเชื่อว่า ลำน้ำโขงนั้นเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวให้เห็นในหัวข้อต่อไป

จากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีและการตั้งหลักแหล่งชุมชนในบริเวณแม่น้ำโขงที่ถูกค้นพบที่ผ่านมามีปรากฏอยู่เกือบทั่วบริเวณ ซึ่งสามารถวิเคราะห์จำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มชุมชนเมืองโบราณ 2) กลุ่มวัตถุสิ่งของโบราณ และ 3) กลุ่มศาสนสถานโบราณ

กลุ่มชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งมีร่องรอยการตั้งหลักแหล่งในที่ราบลุ่มริมฝั่งน้ำของชุมชนโบราณ ทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันอยู่ตามที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ดังเช่น

บริเวณต้นน้ำที่ไหลมาจากที่ราบสูงทิเบต เหนือเมืองต้าลี่ขึ้นไปก็มีอาณาจักรเก่าแก่ที่คนไทยรู้จักกันดี นั่นก็คือ “อาณาจักรน่านเจ้า” รวมทั้ง “อาณาจักรหนองแส” ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำโขงในเขตมณฑลยูนนานประเทศจีนในปัจจุบัน ในอดีตเรียกดินแดนแห่งนี้ว่า “หนองแส” หรือ “หนองกระแสด้านยูน” ซึ่งเอกสารจีนโบราณเรียกว่า “ตาลีฟู” นอกเหนือจากนี้ยังมีชุมชนของกลุ่มคนไทลื้ออย่าง “เมืองเชียงรุ่ง” หรือชุมชนโบราณที่มีชื่อว่า “เวียงผาคราง” ในเขตปกครองตนเองพิเศษสิบสองพันนา มณฑลยูนนาน ก็ตั้งอยู่ในบริเวณที่อกเขาเซงดำนริมแม่น้ำโขง เป็นต้น

สร้อยดี อ่องสกุล (2539 : 187) กล่าวว่าเมืองเชียงรุ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงเช่นเดียวกับเมืองเงินยางเชียงแสน ทั้งสองเมืองนั้นได้อาศัยแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ และในลำน้ำโขงยังมีเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ที่เกี่ยวพันกันบนสายน้ำด้วย เมืองที่กำเนิดอยู่ริมน้ำโขงสันนิษฐานว่า จะมีพัฒนาการมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งรวดเร็วกว่าเมืองที่ตั้งอยู่บนสาขาแม่น้ำโขงที่อยู่ตอนใน โดยเมืองที่อยู่ภายในพัฒนาช้ากว่าเพราะว่ากำเนิดในพุทธศตวรรษที่ 19

บริเวณกลางน้ำที่ไหลเข้าสู่ประเทศพม่า ลาว และไทย ก็พบว่าชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งโขงก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น เมืองเชียงแสน อันเป็นเมืองหนึ่งที่

¹ เวียงผาคราง เป็นชื่อเรียกบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งหอเจ้าฟ้าของชาวไทลื้อ ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาริมแม่น้ำโขงตอนใต้ของซานเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งจะได้ยินเสียงน้ำดังกระหึ่มไปทั่วบริเวณ อันเกิดจากน้ำในแม่โขงไหลขัดกับโขดหิน เช่นนี้จึงถูกเรียกขานในนามของ “เวียงผาคราง” (ครวญคราง) นั่นเอง

ตั้งอยู่ฝั่งริมน้ำโขง มีอาณาบริเวณอยู่ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ ในปัจจุบันยังมีร่องรอยซากเมืองโบราณปรากฏอยู่ นอกเหนือจากนี้ยังมี เมืองขัว, ขวา หรือในยุคโบราณเรียกชื่อว่า “เมืองเชียงตุงเชียงทอง” ที่รู้จักกันในปัจจุบันก็คือเมืองหลวงพระบาง อันเป็นอาณาจักรเก่าแก่ของลาว หรือในแง่เชียงรายก็มีเมืองเก่าแก่อย่าง “เมืองสุวรรณโคตมา” ที่ได้จมหายไปใต้ม่าน้ำโขงแล้ว รวมถึงชุมชนในตำนานอย่าง “เมืองหรัญนครเงินยางเชียงแสน” ส่วนในบริเวณช่วงกลางสายน้ำโขง ก็ยังมีชุมชนโบราณสำคัญที่รู้จักกันอีกแห่งหนึ่ง นั่นก็คือ “อาณาจักรศรีโคตรบูร” อันเป็นอาณาจักรโบราณที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 11-15 มีเนื้อที่ครอบคลุมบริเวณทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตั้งแต่จังหวัดอุดรธานี หนองคาย เวียงจันทน์ นครพนม เรื่อยไปจนถึงอุบลราชธานี โดยมีเมืองหลวงชื่อว่า “มริทขนคร”

บริเวณปลายน้ำที่ไหลเข้าสู่ประเทศกัมพูชา และเวียดนามก่อนที่จะออกสู่ทะเลจีนใต้ นั้น ก็พบว่ามีเมืองเก่าแก่ที่สำคัญยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งโขง ดังเช่น ชาวเขมรที่ได้ก่อตั้งอาณาจักรขึ้นใกล้ ๆ กับจุดที่แม่น้ำโขงกับแม่น้ำซาปไหลมาบรรจบกันในบริเวณที่ตั้งของกรุงพนมเปญในปัจจุบันและปรากฏชื่อในจดหมายเหตุของจีนว่า “อาณาจักรเจนละ” มีเมืองหลวงอยู่ที่อีสานปุระ (เมืองสมโบร์ไพรกุก ใกล้กำแพงขม) (Clae Friffiths, 2544 : 181-183) รวมทั้งเขตดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงก็มีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่รู้จักกันดีนั่นก็คือ “อาณาจักรฟูนัน” มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 6 – 11 ที่เชื่อว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ตำบลพนม เมืองเปรเวงในเขมร และจังหวัดออกแอ้ว (Oc-Eo) ในเวียดนาม อันเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเล ตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าบริเวณริมสองฝั่งโขงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำมีชุมชนโบราณเกิดขึ้นเรื่อยมา มีพัฒนาการที่แตกต่างกัน ชุมชนเมืองที่เก่าแก่ที่สุดที่มีหลักฐานตั้งอยู่ในบริเวณแม่น้ำโขงนี้เกิดขึ้นและมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 ลงมา

กลุ่มวัตถุสิ่งของโบราณ จากการค้นคว้าเอกสารการศึกษาที่มีการกล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นวัตถุโบราณปรากฏอยู่ในเขตบริเวณลุ่มน้ำโขงอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงเขตปลายน้ำ ดังเช่นพบมีดโบราณในยุคสำริดที่มีอายุประมาณ 3,000 กว่าปี บริเวณภูโล้นริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดหนองคาย หรือการพบหม้อดินเผาเคลือบลายสีคล้ายกับบ้านเชียง รวมทั้งเครื่องประดับ ลูกปัด กำไล เศษสำริด และเครื่องใช้โบราณที่บริเวณริมน้ำโขงในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์

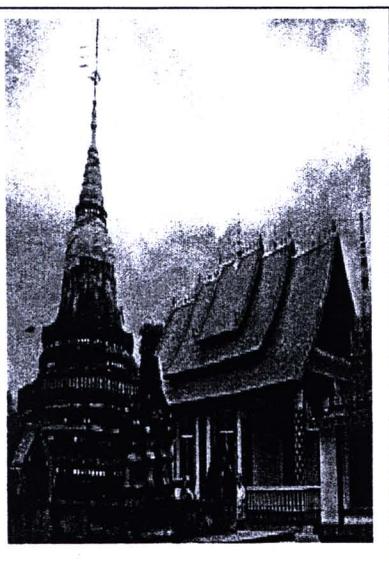
ศรีศักร วัลลิโภดม (2545) กล่าวว่าชุมชนที่อยู่ตามริมน้ำเล็กน้ำน้อยก่อนที่จะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขงในเขตอำเภอท่าบ่อและศรีเชียงใหม่ พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดี อันได้แก่ ใบเสมา พระพุทธรูปหินทรายปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก การขุดค้นชั้นดินและการศึกษารูปแบบของโบราณวัตถุ และประเพณีฝังศพในขณะนี้พอประมาณได้ว่าเป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ในยุคเหล็ก ที่มีการสืบเนื่องมาจนถึงสมัยทวารวดี พบเครื่องมือเหล็ก เครื่องมือหินขัด เครื่องมือหินกะเทาะ ลูกปัดหินสี ลูกปัดแก้ว รวมทั้งรูปแบบภาชนะหลายแบบอย่าง แสดงให้เห็นว่าผู้คน

ได้สร้างบ้านแปลงเมือง และดำรงชีวิตอยู่ตามริมน้ำโขงมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ อันบ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสายน้ำโขงได้เป็นอย่างดี

นอกเหนือจากนี้ ในเขตประเทศลาวริมฝั่งโขงก็ยังพบว่ามีแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ดังกรณีการค้นพบที่อยู่อาศัยของมนุษย์ยุคโบราณใน “ถ้ำผาฮ่อม” ทางด้านทิศตะวันตกของปากน้ำนอมก่อนที่จะไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงซึ่งมีอายุหลายพันปี สิ่งของโบราณที่พบมีทั้งขวานหิน เครื่องปั้นดินเผา ช้องบั้งโบราณ และภาชนะต่าง ๆ ทั้งที่ทำจากดินและโลหะ (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม เวียงจันทน์, 2000 : 28-29)

กลุ่มศาสนสถานโบราณ ความเชื่อของผู้คนในลุ่มน้ำโขงนั้น พบว่ามีพัฒนาการที่แตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย แต่โดยมักจะเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความความเชื่อหลัก ๆ ที่สำคัญอยู่ 3 กลุ่มก็คือ ความเชื่อดั้งเดิม (ผี) ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเรื่องศาสนสถานโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง จะพบว่ามีศาสนสถานทั้ง 3 กลุ่มความเชื่อปรากฏอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ดังเช่นบริเวณเมืองโบราณ “เวียงผาขวาง” ในเขตเมืองเชียงรุ่ง ก็มีพระธาตุจอมทอง พระธาตุจอมหมอก พระธาตุจอมสิง และพระธาตุจอมสักตั้งตระหง่านอยู่ริมน้ำโขง ซึ่งถูกสร้างขึ้นมา ตั้งแต่ในยุคที่อาณาจักรสิบสองพันนา ยังคงมีเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินปกครองมาก่อนที่จีนจะเข้ามายึดครอง หนึ่งในบริเวณดังกล่าวนี้ ยังมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทลื้อเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำที่ไม่มีวันเหือดแห้ง และสามารถชำระล้างร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ของผู้คนได้ ดังมีตำนานเล่าว่า ในครั้งที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จเลียบโลกมาเมืองเชียงรุ่งแล้ว มีชาวบ้านได้ร้องขอต่อพระพุทธเจ้าว่าไม่มีน้ำกิน พระพุทธองค์เลยเอาไม้เท้าแทงทะลุแผ่นดินตรงจุดที่เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ในปัจจุบัน ทำให้น้ำพวยพุ่งขึ้นมาตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นฤดูกาลไหนๆ ก็ตาม บ่อน้ำเล็ก ๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ไหลลงไปสู่แม่น้ำโขง ลักษณะเช่นนี้จึงบ่งชี้ให้เห็นว่าแม่น้ำโขงในทัศนะของคนไทลื้อสิบสองพันนา จึงเสมือนเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะน้ำส่วนหนึ่งในแม่น้ำโขงนั้นเกิดจากพลังอำนาจของพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5 : พระธาตุจอมหมอกใน

เขตพระราชวังเวียงผาขวาง

เมืองเชียงรุ่ง สิบสองพันนา

ประเทศจีน

3.2 แม่น้ำโขง : ที่มาและความหมายของคำเรียกแม่น้ำในวิถีวัฒนธรรมชนเผ่า

คำว่า “ของ” และ “โขง” ตามความหมายทั่วไปในภาษาลาวที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนิยมครอบคลุมไว้ใน 3 ประการ คือ 1) ชื่อแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านประเทศลาวตั้งแต่ตะวันตกถึงตะวันออก 2) ทรัพย์สิน และ 3) สิ่งต่าง ๆ ในขณะที่คำว่า “โขง” ก็มีความหมาย 4 ประการเช่นกัน คือ 1) ชื่อเมืองและดอนแห่งหนึ่งในกลางแม่น้ำของในเขตแดนลาวใต้ 2) เขต, แดน 3) ผุ่งช้าง และ 4) กลิ่นเหม็นอย่างหนึ่ง (เหม็นโขง) (มหาสีลา, 2006: 50) ส่วนในภาษาไทยนั้นคำว่า “ของ” จะหมายถึงสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น ในขณะที่คำว่า “โขง” จะหมายถึงกลิ่นเหม็นอย่างเนื่อเน่าที่ค้างหลายวัน

เมื่อพิจารณาจากความหมายข้างต้นนี้จะเห็นว่า “ของ” ในภาษาลาวใช้หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ตรงกับภาษาไทย แต่ในภาษาลาวใช้ต่างว่าชื่อแม่น้ำและทรัพย์สิน ส่วน “โขง” ใช้หมายถึงกลิ่นเน่าเหม็นและผุ่งช้างตรงกัน แต่ในภาษาลาวใช้ต่างว่าชื่อดอนหรือเมืองแห่งหนึ่งกลางแม่น้ำของ และหมายถึงเขตแดนอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นคำว่า “ของ” ในภาษาลาวนี้มีความหมายเฉพาะ คือ หมายถึงแม่น้ำใหญ่

จากความแตกต่างของคำนิยามข้างต้นนี้ผู้เขียนใคร่เสนอให้พิจารณาความหมายของคำว่า “ของ” โดยเริ่มจากความแตกต่างกับคำว่า “โขง” กล่าวคือ คำแรก หมายถึงชื่อแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านประเทศลาวตั้งแต่ตะวันตกจนถึงตะวันออก นอกเหนือจากนี้ยังหมายถึงทรัพย์สมบัติอันมีค่าอีกด้วย (มหาสีลา, 2006: 50) สำหรับในวัฒนธรรมไทยคำว่า “ของ” มิได้มีความหมายอื่นใดนอกเหนือไปจากหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มักจะเป็นวัตถุเท่านั้น เช่น ของแห้ง, ของกิน, ของแข็ง, ของชำ, ของหวาน เป็นต้น ในขณะที่คำที่สองในวัฒนธรรมความคิดของคนไทยสะท้อนภาพในเชิงลบ กล่าวคือหมายถึงกลิ่นเหม็นที่เกิดจากการเน่าค่าง ในขณะที่วัจนุกรมภาษาลาว อธิบายให้เห็นว่า “โขง” มีนัยที่สัมพันธ์กับผุ่งช้าง มีข้อสังเกตว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาวมีความเชื่อและนับถือช้างว่า เป็นสัญลักษณ์ความเป็นบรรพบุรุษและมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของคนลาวมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากคำเรียกขานพระราชอาณาจักรดั้งเดิมที่สำคัญของลาวว่า “อาณาจักรล้านช้าง” อีกทั้งในวัฒนธรรมชาวไทลื้อสิบสองพันนา ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ก็เรียกแม่น้ำโขงนี้ว่า “แม่น้ำล้านช้าง” อีกด้วย

ผู้เขียนพบร่องรอยคำว่า “โขง” ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า “ของ” ในภาษาลาว คำว่า “ของ” ในฐานะเป็นคำเรียกชื่อแม่น้ำนี้มีปรากฏครั้งแรกในหลักฐานศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง(พ.ศ.1826) อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของไทย มีเนื้อความด้านที่ 4 ว่า “พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นขุนในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย ทังมาลาวกาว แลไทยเมืองใต้หล้าฟ้าต่อ...ไทยชาวอุขาวของ มาออก...” (ยอช, 2526: 58) นอกเหนือจากนั้นในตำนานอูรังคธาตุซึ่งเป็นเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นมาเมื่อในระหว่างปี พ.ศ.2181-2233 ก็มีเนื้อความบันทึกว่า “ครั้งนั้นยังมีนาค 3 ตัว ๆ หนึ่ง...อยู่ที่ป่ามหาพุทธรังศา ตัวหนึ่ง...อยู่ที่ปากห้องสะแกใกล้กับเรือนบุรีจันอ้วยล้วย ตัวหนึ่งชื่อว่าสุคันธนาค อยู่ที่หาดทรายกลางแม่น้ำของ...” (อูรังคธาตุ, 2537: 99) จากแนวคิดนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าคำว่า “แม่น้ำของ” น่าจะเป็นคำเก่าแก่ที่ใช้กันมาตั้งแต่ก่อนกำเนิด

อาณาจักรสุโขทัย และเป็นที่รับรู้ที่เข้าใจกันของผู้คนในดินแดนแถบนี้มาเนิ่นนานแล้ว อย่างไรก็ตามในสังคมไทยปัจจุบันส่วนใหญ่ต่างรับรู้และเรียกขานแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำโขง”

คำว่า “แม่ของ” หมายถึงแม่น้ำใหญ่ คำว่า “แม่น้ำของ” ดูเหมือนจะเป็นคำเก่าแก่ดั้งเดิมที่ผู้คนในดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะกลุ่มคนไท-ลาวที่เคยเรียกขานขนานนามแม่น้ำสายนี้มาก่อน เรื่องของชื่อแม่น้ำที่เรียกกันว่า “ของ” นี้ นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เริ่มสืบสาวที่มาและค้นหาความหมายของคำว่า “ของ” และ “โขง” โดยมักจะยึดเอาภาษามอญ บาลีและสันสกฤตเป็นจุดเริ่มต้น ดังเช่น สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้สันนิษฐานความหมายของแม่น้ำโขงว่า “แม่น้ำโขงเป็นคำเรียกอย่างภาคกลางลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่คนพื้นเมืองในวัฒนธรรมลาวเรียก น้ำ (แม่) ของ คำว่า ของ มีรากจากภาษามอญว่า โคล้ง พวกไทย-ลาวรับมาใช้ แล้วเพี้ยนเป็น คลอง แปลว่าทางคมนาคม เช่น แม่น้ำลำคลอง แต่ในวัฒนธรรมลาวไม่ออกเสียงควบกล้ำ เลยเรียก ของ แล้วคนทางภาคกลางออกเสียงเป็น โขง (สุจิตต์, 2549: 350,420) จากคำวินิจฉัยของ สุจิตต์ คำว่าของและโขงจึงมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือ “คลอง” ในขณะที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่าเราไม่ทราบคำว่า “ของ” หรือ “โขง” มีต้นกำเนิดมาจากไหน หากเชื่อในวัฒนธรรม “ราชรัฐ” ก็อาจจะตีความว่ามาจากสัตว์เลื้อยคลานที่น่าสะพรึงกลัว คือ “เข้” หรือ “ของ” แต่ถ้าเชื่อในวัฒนธรรม “หลวง/ราชรัฐ” ก็อาจตีความลากเข้าวัด กลายเป็นเพี้ยนมาจาก “คงคา” แม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์ (ชาญวิทย์, 2549: 21)

นอกเหนือจากคำวินิจฉัยข้างต้นนี้แล้ว ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมใหม่ในแง่ความหมายของคำว่า “แม่น้ำของ” ทั้งนี้การสืบสาวที่มาและค้นหาความหมายคงจะไม่จำกัดขอบเขตไว้เฉพาะในวัฒนธรรมหลวง (grand tradition) หรือวัฒนธรรมราชรัฐ (little tradition) เท่านั้น แต่จะขอเริ่มต้นค้นหาคำตอบจากจุดยืนของ “วัฒนธรรมชนพื้นเมืองดั้งเดิม” (indigenous tradition) ซึ่งได้อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในดินแดนสุวรรณภูมิมาเป็นเวลาช้านาน นั่นก็คือ “ชาวลัวะ” ทั้งนี้คำว่า “แม่ของ” ไม่ใช่ศัพท์ในตระกูลภาษาไท-ลาว แต่ทั้งคนไทยและลาวน่าจะยืม / แปลงมาใช้ในความหมายที่ชาวลัวะเรียก “แม่น้ำใหญ่” ด้วยเช่นกัน คำว่า “แม่ของ” นี้ผู้เขียนเชื่อว่าน่าจะมาจากภาษาของลัวะ “แม่” (ma?) หมายถึงเพศหญิงที่มีลูกแล้ว คำนี้ไม่ใช้กับคน ส่วน “ของ” (kloŋ) หมายถึงแม่น้ำ, แหล่งน้ำ, ทางน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (สุริยา และลักขณา, 2530: 257) อนึ่ง ภาษาพูดในชีวิตประจำวันของคนลาวปัจจุบันส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึงแม่น้ำโขงแล้วมักจะเรียกว่า “น้ำของ” โดยละคำว่า “แม่” ไปได้ คำนี้เชื่อว่าน่าจะมาจากภาษาลัวะโบราณเช่นกัน กล่าวคือคำว่า “น้ำ” (nam) ออกเสียงเป็น “น้ำม” หมายถึงใหญ่ ความหมายตามตัวอักษรก็คือ “แม่น้ำใหญ่” ความหมายนี้ไม่ไกลจากคำว่า “เซกอง” ในภาษาของกลุ่มชนเผ่าลาวเทิง ในแขวงเซกอง เขตลาวใต้ ที่หมายถึงแม่น้ำใหญ่ อันเป็นสายน้ำที่รองรับการไหลลงมารวมของลำห้วยลำน้ำหลายสายจึงได้เรียกว่า “แม่” ของ “สายน้ำ” หรือที่เรียกว่า “แม่ (ของ) น้ำ” (mother of waters) นั่นเอง

* ประชากรเมืองเซกองที่เป็นชนเผ่าลาวเทิง ประกอบด้วย 13 ชนเผ่าย่อย คือ เตรียง แยะ ตะริ้ว ดากัง ตะโอย ละเวน อาลัก ส่วย กะตุ้ เกรียงหรือแฉะ ละวี จะตอง และกะเส็ง (ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ. ลาวตอนล่าง : สหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ : หัวแขวงลาวตอนล่าง. กรุงเทพฯ : โครงการอาณานิเวศศึกษา 5 ภูมิภาค และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2545. หน้า 64-66.)

ในอดีตคำว่า “แม่น้ำของ” จึงไม่ใช่ชื่อเฉพาะที่หมายถึงแม่น้ำใดแม่น้ำหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือในวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไท-ลาว ไม่มีการใช้คำเรียกชื่อหรือระบุชื่อแม่น้ำที่ชัดเจน แน่นนอนเหมือนในยุคปัจจุบัน ฉะนั้น ผู้เขียนจึงพิจารณาคำว่า “ของ” นั้นเป็นเพียงการเรียกชื่อแม่น้ำใหญ่ที่มีสายน้ำลำน้ำที่ไหลมารวมกันจนเกิดเป็นแม่น้ำใหญ่ขึ้นมา คำว่า “ของ” นี้สามารถนำมาเรียกชื่อแม่น้ำได้หลายสาย ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นแม่น้ำที่อยู่ในถิ่นอาศัยของคนไท รวมทั้งกลุ่มชนที่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยปะปนอยู่ร่วมกันด้วย ดังจะเห็นได้จากในวัฒนธรรมของไทไตคง ก็เรียกแม่น้ำสาละวินที่เรียกในภาษาปัจจุบันว่า “แม่น้ำคง” ทั้งนี้คำว่า “คง” น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า “ของ” ในภาษาไท-ลาว ซึ่งมีที่มาจากคำในภาษาชนเผ่าขมุ/ลัวะ (ปะหล่อง) ว่า “ก่อง” แต่อาจออกเสียงเพี้ยนไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละถิ่นเท่านั้น เพราะแม่น้ำคงและแม่น้ำของในการรับรู้ของคนไท-ลาวก็ล้วนเป็นสายน้ำใหญ่ที่มีลำน้ำสาขามากมายไหลมารวมกันด้วยเช่นกัน มีข้อสังเกต ในภาษาลาวคำว่า “ก่อง” หมายถึงการ “โหม” หรือการรวมของสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้นคำว่า “น้ำก่อง” หรือที่ออกเสียงเป็น “น้ำของ” จึงหมายถึงแม่น้ำที่มีสายน้ำขนาดเล็กรวมกันนั่นเอง

จากประเด็นข้างต้นนี้ ผู้เขียนพยายามเสนอภาพที่มาและความหมายของศัพท์โดยมองในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนลาวกับขมุ-ลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม นอกจากความสัมพันธ์ข้างต้นแล้ว ผู้เขียนขอเสนอความสัมพันธ์ทางภาษาศาสตร์ระหว่าง “ก่อง” กับ “ของ” เพื่อจะเชื่อมโยงไปสู่คำว่าโขงในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งทั้งหมดมีรากเหง้าทางศัพท์ที่ถือว่าเป็นคำเดียวกัน แต่อาจมีความหมายแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นชัดเจนจึงขออธิบายแนวทางของเสียงตามหลักวิธีทางภาษาก่อน

ภาวตระกูลไท-ลาวนั้น มีแนวทางการแปลงศัพท์ที่อยู่หลายแนวทาง ในที่นี้จะกล่าวให้เห็นเฉพาะวิธีการเปลี่ยนเสียงพยัญชนะ ในกรณีที่มีพยัญชนะตัวหน้าเป็นอักษรกลาง 3 ตัว คือ “ก ต ป” เมื่อมี “ร” ควบกล้ำแล้ว จะเปลี่ยนเสียงพยัญชนะนั้นเป็นอักษรสูงที่มีฐานเกิดเดียวกัน คือ “ข ถ ผ” เช่น

กราบ	เป็น	خاب
สงกรานต์	เป็น	สังขาน
กรอม	เป็น	ขอม

วิธีดังกล่าวนี้เป็นไปโดยธรรมชาติของเสียง คือเมื่อออกเสียง “ร” เป็น “ฮ” แล้ว กระแทกลม “ฮ” เข้าไปกล้ำใน “ก ต ป” (สิทิล) ผลย่อมจะทำให้เสียงพยัญชนะทั้ง 3 นั้นกลายเป็น “ข ถ ผ” (ธนิต) ไปโดยธรรมชาติ (จิตร, 2535: 409-411) ดังนั้น คำว่า “กรอง” (เขียนตามเสียงพูดของผู้บอกภาษา – ผู้เขียน) ในภาษาขมุ/ ลัวะได้แปรเสียงเป็น “ของ” ในภาษาลาวตามกฎของธรรมชาติทางภาษาดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

นอกจากนี้วรรณคดีล้านช้างเรื่อง ท้าวฮุ่งท้าวเจือง ก็เป็นเครื่องยืนยันว่าผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนตั้งแต่อดีตเรียกชื่อแม่น้ำสายว่า “กาหลง” นั่นคือการออกเสียงเป็นตัว “ก” แล้วมาร่อนกลายเป็นตัว “ข” ที่หลัง สุจิตต์ วงษ์เทศ สันนิษฐานว่ามีหลักฐานยืนยันว่า แท้จริงแล้ว

น้ำแม่กาหลงก็คือแม่น้ำโขง หรือแม่น้ำของ ซึ่งมีอยู่ในโคลงท้าวสุ่งท้าวเจือง แล้วอธิบายว่าชื่อน้ำกาหลงมาจาก “ก้าลวง” หมายถึงพญานาค 9 ตัว (เพราะคำว่าลวง ในภาษาลาว แปลว่านาค นานเข้าชื่อก้าลวง จึงเพี้ยนเป็นกาหลงในที่สุด ในขณะที่แม่น้ำโขงนี้ชาวจีนในมณฑลยูนนานจะเรียกว่า “กิวล่ง” ซึ่งถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “จิวล่งจาง” อันมีความหมายว่า “แม่น้ำก้ามังกร” หรือ “นาคเก้าตัว” ตามตำนานปรัมปราโบราณของจีน (มหาสิลา, 2547: 16) จากทัศนะข้างต้นนี้ แม้จะมีความคิดเห็นที่เหมือนและต่างกันบ้างอีกทั้งแหล่งข้อมูลที่นำมาพิจารณาก็มาจากที่ต่าง ๆ หลากหลาย แต่สาระสำคัญที่ผู้เขียนต้องการเสนอ ในประเด็นนี้ก็คือ ทั้งคำว่า “ก้าลวง กิวล่ง และกาหลง” ก็บ่งบอกให้รู้ว่าแม่น้ำสายนี้ในอดีตออกเสียงโดยใช้พยัญชนะเป็น “ก” มาก่อนนั่นเอง

ฉะนั้น คนลาวจึงไม่ได้เรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำโขง” แต่เรียกว่า “แม่น้ำของ” และในภาษาพูดที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันก็เรียกว่า “น้ำของ” (nam kong) ซึ่งแปลงมาจากภาษาของบรรดาชนเผ่าชาวขมุและลัวะว่า “นัมก่อง” อันหมายถึงแม่น้ำใหญ่ที่มีลำน้ำสาขามากมาย โดยสรุปผู้เขียนจึงเห็นว่าชนพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านี้ต่างหากเป็นผู้ที่ได้สร้างรูปศัพท์และความหมายของชื่อแม่น้ำนี้ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มชนมีชีวิตและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับสายน้ำนี้มาก่อนที่คนไท-ลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาทีหลัง ในประเด็นนี้ก็คือ กลุ่มคนไท-ลาวได้หยิบยืมภาษาของบรรดาชนเผ่าที่ใช้กันมาก่อนแล้วนำมาดัดแปลงเพียงเล็กน้อย จนทำให้คนในปัจจุบันเข้าใจว่าคำว่า “น้ำของ” หรือที่เรียกว่า “แม่น้ำของ” นั้นเป็นชื่อเรียกที่มาจากภาษาเก่าแก่โบราณในตระกูลภาษาไท-ลาว (Serena, 2006: 1-2) ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ชื่อคำว่า “แม่น้ำของ” มีปรากฏขึ้นมาในคลังคำภาษาลาวด้วย ร่องรอยความคิดเกี่ยวกับที่มา และความหมายของชื่อแม่น้ำที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของชาตินี้ อาจถูกกลบเลือนไปจากความทรงจำของผู้คนในสังคมปัจจุบันนี้ก็ไม่ได้

3.3 แม่น้ำโขง : ภาษาประดิษฐ์จากอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมและรัฐชาติ

คำที่เราใช้เรียกแม่น้ำว่า “โขง” หรือ “ของ” ในวัฒนธรรมไทย-ลาวนั้นก็ล้วนแต่หมายถึงแม่น้ำสายเดียวกัน แม้ในปัจจุบันดินแดนในประเทศไทยหรือลาวบางแห่งก็มีการใช้คำว่า “โขง และ ของ” ปะปนกัน ตัวอย่างเช่น ในราชอาณาจักรไทยมีอำเภอเก่าแก่ที่เรียกชื่อว่า “เขียงของ” ในขณะที่ทางลาวตอนใต้มีเกาะดอนขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ดอนโขง” ที่อยู่กลางลำน้ำของ แม้หลักฐานประวัติศาสตร์ที่อยู่ในประเทศไทยบางชิ้นก็บ่งชี้ให้เห็นการใช้คำว่า “แม่น้ำของ” ทั้งในวัฒนธรรมไทยและลาวที่มีอยู่ร่วมกัน ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกที่ประดิษฐานอยู่ในบริเวณพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ที่บันทึกไว้ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2106 ความว่า

พระสงฆ์และอำมาตย์ทั้ง 2 ฝ่าย ก็หลังน้ำสัจจะลงในมหาปัตถพี แม้นสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายกษัตริย์ ก็มีใจภริมย์ขึ้นชมยินดี มีเสนาหาไมตรี อักแพงกันเท่าเสี่ยงมหาปัตถพี พุทธันดรกับ 1 แล้ว บ่มีให้กระทำโลกเลี้ยวแก่กันเลย ตั้งแต่อันกระทำสร้างแปงอุททิศ เจตีย์ศรีมหาธาตุ ให้เป็นเอกสีมาอันเดียวกันไว้ให้เป็นหลักด่าน ตั้งแต่หลักด่านนี้ไปของ น้ำของ (เน้นโดยผู้เขียน) ไปหาน้ำน่านกึ่งกันนี้แล น้ำของ และน้ำน่านก็ปันแดนกัน โคน

ไม้ติดกันนี้แล แรกกระทำสร้างแปงอุทิศเจดีย์ศรีสองรักเจ้า สร้างปิวอกโทศกถึงปีกุน
เบญจศก (จุลศักราช 925) เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ

(สาร, 2528: 18)

ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าทางฝั่งประเทศไทยก็ยอมรับว่า แม่น้ำนี้มีชื่อเรียกว่าน้ำของ
มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ทั้งนี้แม่น้ำของนี้เป็นเส้นกันเขตแดนระหว่างรัฐไทย
กับลาวมาตั้งแต่อดีต แต่อย่างไรก็ตามในทุกวันนี้ต่างรับรู้และเข้าใจว่าทั้งไทยและลาวมีคำเรียกชื่อ
แม่น้ำสายนี้แตกต่างกัน โดยฝ่ายไทยใช้คำว่า “โขง” ขณะที่ฝ่ายลาวยังคงใช้คำดั้งเดิม นั่นก็คือ
“ของ” จากประเด็นนี้ก่อให้เกิดคำถามที่น่าสนใจ นั่นก็คือ คนไทยสยามใช้คำเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า
“โขง” ตั้งแต่เมื่อใด แล้วทำไมจึงเปลี่ยน มีนัยทางสังคมซ่อนแฝงอยู่หรือไม่ อย่างไร

ก่อนหน้าปี พ.ศ.2439 คือประมาณร้อยกว่าปีเศษ ทั้งคนไทยและคนลาวส่วนใหญ่ต่าง
ยังคงใช้ชื่อเรียกแม่น้ำนี้ว่า “แม่น้ำของ” ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นคัมภีร์ใบ
ลานที่คัดลอกมาเมื่อปี พ.ศ.2439 ที่มีเนื้อความบันทึกว่า “พระแสนพู่เจ้าก็เอาครุฑวิภริยา บุตรบุตร
เสนาอำมาตย์ปักษานราชทังมวล ลงสู่เรือพ่วงแล้วล่องตามน้ำกล้ำดับไปได้ ๗ คีนแล้ว ก็รอดน้ำ
แม่ของ แล้วก็ขึ้นของไป รอด ๑ เดือน ออก ๑๒ ค่ำวัน ๓ ก็ขึ้นไปรอดท่าเชียงเหลาหัวดอนมูลแล้ว ก็
ออกยังเอาไชยอยู่ยู่ยังเวียงเป็กสาแควน้ำของกล้ำวันตกที่นั่นก่อนแล” (สรวิชาติ, 2546: 70) แสดงให้
เห็นคำว่า “ของ” เป็นชื่อที่ถูกใช้อยู่ในสังคมยุคจารีตในวัฒนธรรมทั้งสองฝั่งน้ำมาเนิ่นนานแล้ว
อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าเอกสารหลายชิ้นที่บันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มาจากส่วนกลาง
ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2439เป็นต้นมา ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนคำเรียกชื่อแม่น้ำสายนี้ที่บันทึกเป็นเอกสารลายลักษณ์ว่า “แม่น้ำ
โขง” ตัวอย่างเช่น พระนิพนธ์ตำนานพระพุทธเจดีย์ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ
(2513: 103-104) ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ที่เรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ.
2468 แสดงชัดว่ามีการเลือกใช้คำเรียกชื่อแม่น้ำนี้ให้ดูผิดเพี้ยนแตกต่างไปจากอดีต ดังความว่า

“..มีพวกไทยที่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจจีนพากันอพยพมาหาบ้านเมืองอยู่ใหม่ทางฝ่าย
ตะวันตก บางพวกไปตั้งบ้านเมืองทางลำน้ำสลวินได้ชื่อว่าไทยใหญ่ แต่ชาวต่างประเทศมัก
เรียกว่าเงี้ยวหรือฉาน ในบัดนี้ บางพวกลงมาตั้งบ้านเมืองทางลำน้ำแทะและลำน้ำโขง (เน้น
โดยผู้เขียน) แล้วลงมาถึงลำแม่น้ำเจ้าพระยา พวกนี้ได้ชื่อว่าไทยน้อย ชาวต่างประเทศ
เรียกกันว่าผู้ไทยบ้าง ลื้อบ้าง เขินบ้าง เรียกกันว่าลาว (เช่นชาวเมืองหลวงพระบาง
เวียงจันทน์ และชาวจังหวัดภาคพายัพ จังหวัดอุดร ร้อยเอ็ด และอุบล) เพราะสำคัญผิดว่า
เป็นพวกลาวเดิมบ้าง เรียกกันว่า สยามิสบ้าง...”

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่ากรมฯ พระยาตำราจราชานุภาพได้พยายามเปลี่ยนแปลง
การใช้คำเรียกชื่อแม่น้ำสายสำคัญนี้ โดยเลิกที่จะใช้คำว่า “แม่น้ำของ” ดังนั้นคำเรียกชื่อที่สร้างขึ้น

ในยุคสมัยนี้จึงเสมือนเป็น “แม่น้ำโขงสัญชาติไทย” เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีคิดให้กับคนไทย ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสใช้สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมบีบไทยสยามให้ยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมด (ประเทศลาวปัจจุบัน) ให้กับตนในระหว่างปี พ.ศ.2436 - 2450 (คลาร์, 2544: 18) เช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นทัศนะของผู้นำทางความคิดของคนไทย ที่ต้องการสร้างความแตกต่างกับคนลาว และมองว่าสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้ก็เป็นส่วนช่วยขัดเกลาและเป็นการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หากมองย้อนกลับไปพิจารณาการเมืองในยุคสมัยนี้ จะพบว่าประเทศไทยเริ่มตระหนักถึงความล้มเหลวของตนเอง เพราะมีการติดต่อดสัมพันธ์กับตะวันตกมากกว่าแต่ก่อน โดยมีการรับเอาอารยธรรมตะวันตก ทั้งทางด้านความรู้ทางวิทยาการสมัยใหม่ และแนวความคิดใหม่ทางสังคมจากโลกตะวันตก อันเป็นผลต่อชนชั้นสูงของคนไทยเป็นอย่างมาก แล้วก่อให้เกิดการปฏิรูปประเทศ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม (ปิยฉัตร, 2545: 151-153)

ด้วยเหตุที่คำว่า “แม่น้ำโขง” เป็นชื่อที่คนลาวที่ไทยสยามเรียกว่า “ลาวเดิม” ซึ่งเป็นคนที่อาศัยอยู่ในประเทศลาวปัจจุบันใช้เรียก การสร้างความเป็นไทยเพื่อให้ต่างกับลาวโดยใช้วาทกรรม “แม่น้ำโขง” จึงเป็นหลักฐานชั้นเล็ก ๆ อีกชั้นหนึ่งที่สะท้อนการที่จะแบ่งแยกผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำออกจากกัน เช่นนี้คำเรียกแม่น้ำว่า “โขง” ตามคติสมัยใหม่ ซึ่งก่อรูปและพัฒนาขึ้นมาในช่วงเวลาที่มีกระแสของอิทธิพลตะวันตกและการเกิดรัฐชาติไทย ความต้องการที่จะก้าวสู่ความทันสมัยแบบอารยธรรมตะวันตกในสังคมไทยสมัยนั้น ได้ก่อให้เกิดการเหยียดเชื้อชาติอันเป็นกระบวนการสร้างความ เป็นไทยสยามให้เกิดความชัดเจนขึ้น จากจุดนี้เองจึงเกิดการประดิษฐ์สร้างและพัฒนาแนวคิดของ “representations of the other” ขึ้น กล่าวคือมีการแบ่งกลุ่มระหว่างไทยกับลาวขึ้น ที่สำคัญมีการสร้างตัวแทนของความเป็นอื่นขึ้นในสังคมสองฝั่งโขงเพื่อใช้แบ่งแยกระหว่างรัฐไทย (กลุ่มเรา) กับลาว (กลุ่มอื่น) เพราะได้กลายเป็นรัฐในการปกครองอาณานิคมฝรั่งเศสไปแล้ว

ความเป็นลาวในทัศนะของไทยในขณะนั้นดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับนโยบายทางการเมืองของไทยที่ต้องการพัฒนาสังคมไปสู่ความทันสมัย ดังจะเห็นได้จากกลุ่มชนชั้นนำพยายามที่จะฉายภาพความล้มเหลวหรือเป็นดินแดนอนารยะ ดังหลักฐานเรื่องที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงปรารภในพระนิพนธ์นิทานโบราณคดีไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ตั้งแต่ก่อนมานั้น ชนชาวกรุงเทพฯ สำคัญชนชาวอีสานว่าเป็นลาว ครั้นประวัติศาสตร์แพร่หลายต่อมาจึงรู้กันมากแล้วว่า เป็นไทย มิใช่ลาว ถึงทางราชการแต่ก่อนก็อ้างว่า หัวเมืองที่เคยเรียกมณฑลพายัพ กับมณฑลอุดร และมณฑลอิสานว่าเป็น “เมืองลาว” เช่นเรียกพายัพว่า “ลาวพุงดำ” เพราะผู้ชายชอบสักมอมแมมตั้งแต่พุงลงไปจนถึงเข่า เรียกมณฑลอิสานและมณฑลอุดรว่า “ลาวพุงขาว” เพราะมิได้สักมอมอย่างนั้น เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ (ร.5) จัดหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเป็นมณฑลเมื่อ พ.ศ.2434 จึงขนานนามหัวเมืองลาวพุงดำว่า “มณฑลลาวเฉียง” ขนานนามหัวเมืองลาวพุงขาวว่า “มณฑลลาวพวน” มณฑลหนึ่ง และ “มณฑลลาวกาว” มณฑลหนึ่ง ต่อ ๆ มาจนถึง

พ.ศ.2442 ด้วยทรงพระราชปรารภว่า ลักษณะการปกครองแผ่นดินนิยมให้เป็นอย่างประเทศราชาธิปไตย โดยปกครองแบบคนต่างชาติต่างภาษาเป็นเมืองขึ้น จึงถือหัวเมืองมณฑลชั้นนอกสามมณฑลนั้น เป็นเมืองลาว และเรียกชาวเมืองซึ่งอันที่จริงเป็นคนชาติไทยว่าลาว เนื่องแต่ลักษณะการปกครองเช่นกล่าวเป็นอันพันเวลาอันสมควรแล้ว ถ้าคงไว้จะกลับไปโทษแก่บ้านเมือง จึงทรงพระราชดำริให้แก่การปกครองเปลี่ยนเป็นพระราชอาณาเขตประเทศสยาม เลิกประเพณีที่มีเมืองประเทศราชถวายต้นไม้เงินทองตั้งแต่ก่อน

จึงพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า หัวเมืองชั้นในที่ได้รวมเมืองเข้ามณฑลจัดการเทศาภิบาลนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อมณฑลตามที่ยังสมควรแล้ว แต่มณฑลชั้นนอก มีมณฑลลาวเฉียง มณฑลลาวพวน มณฑลลาวกาว และมณฑลเขมร ยังมีได้เรียกชื่อมณฑลตามพื้นที่ให้เป็นระเบียบเดียวกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า....” ในประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้ ได้เลิกใช้คำว่า “ลาว” หดสิ้น แต่เปลี่ยนชื่อมณฑลตามชื่อของทิศ ดังเช่น “มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ มณฑลบูรพา” เป็นต้น

(บุญช่วย, ม.ป.ป: 43-44)

จากทัศนะข้างต้นนี้ทำให้เรามองเห็นว่าชนชั้นนำของไทยในสมัยนั้นมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดวิธีคิดแบบใหม่ในสังคมไทย เพื่อตอกย้ำแนวคิดที่ว่าด้วยเชื้อชาติไทยซึ่งมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมความเป็นอัตลักษณ์ไทย กล่าวคือในอดีตคนไทยอาจเรียกคนที่อยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงทั้งสองฝั่งน้ำว่าเป็นพวก “ลาว” ที่มีความหมายเป็นไปในเชิงลบและมักถูกมองว่าเป็นเชื้อชาติที่ต่ำต้อยกว่า (degraded race) เพื่อสร้างความแบ่งแยกอันเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณ “ลุ่มน้ำเจ้าพระยา”

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (ร.5) ทรงปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทำให้ความแตกต่างระหว่างศูนย์กลางกับชายแดนมีมากยิ่งขึ้น หรืออีกอย่างก็ทำให้คนเมืองหลวงสำนึกในความแตกต่างระหว่างพวกตนและพวกที่อยู่ตามชายแดน ซึ่งพวกเขาเห็นว่ายิ่งนับวันยังเป็น “บ้านนอก” ที่ไม่มีอารยธรรมและนับถือผีสงเทวดาที่ไม่เหมาะสมกับโลกปัจจุบัน ความคิดนี้มักนำมาใช้กับดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และประชาชนที่เป็นชาวนาชาวไร่ยากจน คือ “พวกคนลาว” และยังรวมไปถึงประชาชนลาวทั่วประเทศด้วย ดังนั้น การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยจึงเป็นสาเหตุให้คนมีความสำนึกเพิ่มขึ้นว่าตนเป็น “คนลาว” หรือ “คนสยาม” (คนไทย) (แกรนท์, 2549: 2549)

มีนักวิชาการร่วมสมัยบางท่าน เช่น Paul Gilroy ค.ศ.1987 ได้เปิดประเด็นว่าในโลกยุคหลังสมัยใหม่นี้ ลักษณะทางวัฒนธรรมหรือ cultural characteristics ได้กลายมาเป็นปัจจัยที่สำคัญเท่าเทียมกับลักษณะทางกายภาพของมนุษย์เราในการแบ่งแยกกลุ่มเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก นั้นหมายถึงว่า ระดับทางการแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่คนสามารถใช้ในการแบ่งเชื้อชาติ (จุฑาพรรค์, 2550: 203) ในกรณีของคำเรียกชื่อแม่น้ำโขง คนไทยก็พยายามที่

จะสร้างให้เกิดความแตกต่างจากกลุ่มเชื้อชาติลาว การแบ่งแยกในกรณีนี้ไม่ได้มีสาเหตุมาจากเพียงเรื่องราวของการสื่อสารทางภาษาเท่านั้น แต่เป็นเพราะลักษณะความแตกต่างทางการเมืองด้วยที่สามารถสร้างความรู้สึก “พวกเรา” และ “พวกเขา” ขึ้น โดยนัยนี้ ภาษาจึงเป็นสิ่งที่ใช้บอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชนเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ได้ ความคิดผ่านถ้อยคำเรียกชื่อแม่น้ำว่า “โขงกับของ” ระหว่างคนไทยกับคนลาว ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ผูกติดผู้คนผ่านภาษา คนไทยกับคนลาวจึงถูกกักขังอยู่ในโลกแห่งภูมิโนเวศน์ของตนเองด้วย “ภาษาของการกักขัง” (language of incarceration) นั่นเอง

แกรนท์ อีแวนส์ กล่าวถึงคนลาวกับคนไทยสยามว่า การแบ่งแยกวัฒนธรรม “ลาว” และ “สยาม” ออกจากกัน เป็นผลมาจากการที่ทั้งสองสังคมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหม่ของโลก อีกทั้งการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังช่วยแนะนำแนวคิดเกี่ยวกับคนเป็นเชื้อชาติ เช่น คนลาวหรือคนสยามให้กับราชสำนักกรุงศรีอยุธยาและพ่อค้าพาณิชย์ สำหรับคนสามัญแล้ว การแบ่งแยกประชาชนออกเป็นชาติต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่พวกเขาไม่รู้จักจนกระทั่งศตวรรษที่ 20 วัฒนธรรมสากลนิยมซึ่งเจริญเติบโตขึ้นในอยุธยา ความประณีตพิถีพิถันทางวัฒนธรรมและพิธีการต่าง ๆ ซึ่งรัฐที่ร่ำรวยพอจะจ่ายได้ รวมทั้งวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่รับมาจากโลกภายนอกเป็นตัวอย่างแรก ๆ ของความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างลาวกับไทยสยาม ราชสำนักลาวได้เลียนแบบราชสำนักอยุธยาและต่อมาก็กรุงเทพฯ ในระดับหนึ่ง เช่นเดียวกับที่ราชสำนักสยามเลียนแบบราชสำนักยุโรปมาอีกต่อหนึ่ง การที่ล้านช้างต้องเสียเอกราชยิ่งเป็นการเพิ่มทวีความแตกต่างระหว่างราชสำนักสยามที่นิยมทางโลกและสลบซับซ้อน กับราชสำนักลาวที่นับวันยิ่งจำกัดอยู่ในท้องถื่นมากขึ้นทุกขณะ (แกรนท์, 2549: 39) โดยนัยนี้ การสร้างใหม่เกี่ยวกับคำเรียกชื่อแม่น้ำสายเดียวกันของคนไทยให้ต่างกับคนลาว จึงเป็นสิ่งสร้างที่ใช้บอกอัตลักษณ์ความเป็นเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ คำว่าพวกที่เรียกแม่น้ำของจึงบ่งบอกให้เห็นถึงการที่ไม่เป็นไทย และแม่น้ำของจึงได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเป็นลาว / ความเป็นอื่น / ความเป็นชายขอบ” อันเป็นคู่ตรงข้ามกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลาง ที่มีภาพของ “กรุงเทพมหานคร” เป็นฉากหลังเพื่อฉายภาพความเป็นไทยให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น

3.4 แม่น้ำโขง : การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองยุคหลังสังคมนิยม

เรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นรัฐชาติไทยหรือรัฐชาติลาว ตลอดจนภาพความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับลาวไม่ใช่แนวคิดที่เกิดขึ้นโดยมุมมองของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น แต่เป็นการประดิษฐ์สร้างผ่านกระบวนการและแรงปะทะจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกและการก่อตัวของรัฐชาติและอำนาจอธิปไตย ซึ่งก่อรูปและพัฒนาในวงจรรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อบรรดาประเทศรัฐชาติสมัยใหม่ในยุโรปที่ทรงพลัง ได้พากันเคลื่อนตัวเข้ามาสร้างฐานในภูมิภาคเอเชียและโอเชียเนีย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เรื่อยมา ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสยามนามประเทศไทย ณ ขณะนั้นเกิดขึ้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศสในภาคเหนือ ตะวันออก และภาคอีสาน (ชเนต,

2550 : 7) วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 ซึ่งส่งผลให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกั้นเขตแดนที่แน่นอน ด้วยพลังอำนาจอิทธิพลแห่งอาณานิคม จะเห็นได้ว่าการใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งแยกดินแดน ไทยลาวนั้นเกิดขึ้นจากแนวความคิดของตะวันตก ซึ่งมีนัยยะที่นำพาเอาความคิดเรื่องอำนาจ อิทธิปไตย ประเทศชาติ คนไทย คนลาว ผังซ้าย ผังขวา หรือร่องน้ำลึก ฯลฯ ที่ผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่บน ผืนน้ำแห่งนี้ไม่ค่อยเข้าใจสักเท่าไรในเวลานั้น ในสังคมปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่มองว่าดินแดนฝั่ง ซ้ายเป็นลาวและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นไทย มากกว่าที่จะยอมรับความเป็นชุมชนในอาณาเขต เดียวกัน นั่นก็คือเป็นชุมชนเดียวกันนั่นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแม่น้ำโขงมิได้เป็นเส้นกั้น เขตแดนแบ่งแยกผู้คนหรือความเป็นชุมชนเดียวกัน โดยมีภาพของความเป็นประเทศแบ่งแยก หรือสร้างความแตกต่างแต่อย่างใด ซึ่งในทางประวัติศาสตร์นั้นผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง ทั้งหมดล้วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

ในสมัยราชอาณาจักรล้านช้าง ไม่มีการแบ่งแยกความเป็นไทยกับลาวออกจากกันอย่าง เด่นชัด ดังที่ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547 : 2) กล่าวว่าลาวกับไทย แยกกันไม่ออก ปฐมกษัตริย์ ไทยสมัยกรุงสุโขทัย คือ พ่อขุนบางกลางท่าว หรือพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ (ราว พ.ศ.1800) กับ พระเจ้าอุทองหรือพระรามาริบัติที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาก็เป็นเชื้อสายราชลาว ในบาง ตอนของประวัติศาสตร์ลาว กล่าวถึงดินแดนล้านช้างในยุคโบราณว่า แต่ก่อนมีอาณาเขต ด้านตะวันออกจะเขตแดนเวียดนาม ตั้งต้นแต่ประเทศจีนลงมาถึงกัมพูชา ด้านตะวันตกจดแค้วน ล้านนาไทยและกรุงศรีอยุธยา มีทิวเขาเพชรบูรณ์และดงพญาเย็นขวางกั้น ด้านเหนือจดสิบสอง ปันนาในเขตมณฑลยูนนานของจีน ด้านใต้จดเขตกัมพูชาสุดเขตเมืองเชียงแตงใต้แก่งหลี่ผี มี “แม่น้ำโขงอยู่กลางประเทศ” (เดิม วิชาภคย์พจนกิจ, 2540 : 5)

แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปแม่น้ำโขงจากที่เคยอยู่ในท่ามกลางผู้คนที่มีความวัฒนธรรมร่วมกัน อย่างเช่นลาวก็ได้ถูกจับแบ่งแยกให้กลายเป็นไทยกับลาว และแม่น้ำโขงก็ถูกสลัดที่สลัดทางให้ มาอยู่ในฐานะเป็นเส้นเขตแดนที่มีได้อยู่ในใจกลางของดินแดนลาว รวมทั้งได้กลายเป็นสิ่งที่ใช้ แบ่งแยกชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงออกเป็นสองประเทศ ดังข้อความตอนหนึ่งในสนธิสัญญาเขตแดน (I.C.J.Reports, 1962 : 34 อ้างถึงในทวีเกียรติ, 2540 : 20) ตอนหนึ่งกล่าวว่า

โดยทั่วไป เมื่อประเทศสองประเทศกำหนดเขตแดนระหว่างกัน จุดประสงค์ที่สำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งคือ เพื่อให้บรรลุถึงความมั่นคงแน่นอน และเป็นอันยุติกัน จุดประสงค์นี้จะสำเร็จไปไม่ได้ถ้าเส้นเขตแดนที่กำหนดขึ้นไว้อาจมีโต้แย้งหรือเรียกร้อง ให้แก้ไขได้ทุกขณะ และโดยอาศัยกรรมวิธีที่มีเมื่อพบว่ามีความไม่ถูกต้องตามข้อความ ในสนธิสัญญาที่ให้กำหนดเขตแดนนั้น กรรมวิธีเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้เรื่อยไปโดยไม่มีที่ สิ้นสุด และไม่อาจมีการตกลงให้เป็นที่สุดกันได้ トラบไคที่ยังมีข้อผิดพลาดที่อาจพบ ได้อีก เส้นเขตแดนเช่นนี้นอกจากจะไม่ถาวรมั่นคงยังเป็นการเสี่ยงมากด้วย

อิทธิพลประเทศอาณานิคมที่เข้ามาแผ่ขยายอำนาจและล่าเมืองขึ้นในแถบประเทศอินโดจีน จนนำมาสู่การก่อให้เกิดแนวความคิดการเป็นรัฐชาติ (nation state) ขึ้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งต้องประกอบด้วยดินแดน ประชากร รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย โดยผ่านกระบวนการขีดเส้นแบ่งเขตแดนของเหล่าประเทศอาณานิคมอย่างกรณีของฝรั่งเศส อันเป็นการกระทำที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงอาณาบริเวณของรัฐ และสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐเพื่อใช้ในการแบ่งแยกความเหมือน ความแตกต่าง ความเป็นพวก ความเป็นคนอื่นระหว่างรัฐ และผู้คนที่อยู่คนละฟากของเส้นพรมแดน และเมื่อรัฐต่าง ๆ ต้องตกอยู่ภายใต้บริบทของแนวความคิดดังกล่าว อันส่งผลทำให้รัฐมีบทบาทสำคัญในการเป็นทั้งผู้กำหนด ควบคุม ชี้นำและสกัดกั้นการรุกกล้าเข้ามาของกระแสจากภายนอก รัฐ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมขึ้นอย่างเข้มข้น ในขณะที่เดียวกันการดำเนินงานจะเน้นผลประโยชน์ของรัฐชาติเป็นหลัก (พิทยา, 2549 : 42) แม้ว่าดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจะอยู่ในอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลฝรั่งเศสในช่วงนั้น แต่ด้วยความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำ ในทางประเพณีและความเชื่อ รัฐบาลฝรั่งเศสก็ยังคงตระหนักว่าผู้คนที่สองฝั่งแม่น้ำก็ยังคงมีความเชื่อมโยงผูกพันกันอยู่ภายในนั่นเอง (ธเนศ, 2550 : 5)

หลังจากที่รัฐบาลลาวได้นำนโยบายคอมมิวนิสต์มาใช้ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2518 อย่างเข้มงวด อันนำไปสู่ภาวะการตั้งเครียดให้กับประชาชนที่ไม่เห็นด้วย เพราะมีทั้งการควบคุมพุทธศาสนา การตัดสัมพันธ์กับประเทศไทย และการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามกลุ่มชนผู้ที่ปฏิเสธและไม่ยอมรับอำนาจของทางการ นับตั้งแต่นั้นมาการไปมาหาสู่กันก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะทางการลาวได้เข้มงวดกวดขันไม่ยอมให้ชาวต่างชาติเข้าไปเยือน ลาวภายใต้การปกครองในระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จึงกลายเป็น “แดนสนธยา” โดยมีแม่น้ำโขงกลายมาเป็นเสมือนกำแพงขวางกั้นผู้คนที่สองฝั่งน้ำให้แยกออกจากกัน (คลาร์, 2544 : 38-39, ขจัด, 2529 : 43) ส่งผลให้คนลาวที่ข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งไทยกลายเป็น “ผู้อพยพข้ามแดน” ไปด้วย จนมาถึง พ.ศ.2537 ความสัมพันธ์ไทยลาวก็เริ่มปรากฏภาพอีกครั้งเมื่อมีการเปิดสะพานที่เรียกกันว่า “มิตรภาพไทย-ลาว”

ย้อนกลับไปในสมัยที่ประเทศลาวปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์พบว่า ได้มีการจำกัดและการห้ามให้ผู้คนเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างคนสองฝั่งโขง ในสมัยนั้นคนที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยถูกทำให้กลายเป็นผู้อพยพและเป็นกลุ่มคนชายขอบ ด้วยการสร้างภาพลักษณ์ที่ถูกยึดเยียดให้โดยวาทกรรมรัฐชาติผ่านถ้อยคำที่ว่า “ผู้อพยพลี้ภัย ชาวลาวอพยพ ชาวลาวฝั่งซ้าย ผู้หลบหนีเข้าเมือง คนคอมมิวนิสต์ ผู้ลี้ภัยทางการเมือง ผู้มีเจตนาร้ายต่อประเทศชาติ ผู้รุกรานอธิปไตยของประเทศ ผู้สร้างปัญหาตามชายแดนไทยลาว พวกช่องสุ่มก่อการร้าย เป็นต้น ผลที่ตามมาคือความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ตายตัวโดยใช้ความเป็นพลเมืองภายใต้สังกัดรัฐ นั่นคือถ้าเป็นประชาชนที่อยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงก็จะมี การขึ้นทะเบียน เพื่อให้ทำบัตรประชาชนและได้รับสัญชาติไทย ซึ่งแน่นอนว่าคนที่ตกหล่นจากการสำรวจหรือไม่ได้แจ้งไว้กับทางหน่วยงานของรัฐก็จะกลายเป็นคนต่างด้าวไปในทันที ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการผลิตสร้างตัวตนของผู้คนที่มียุทธศาสตร์ทางการเมือง แบ่งกลุ่มคนออกเป็นเชื้อชาติ โดยอาศัย

เพียงเส้นกันเขตแดนของแม่น้ำโขงที่ถูกขีดไว้อย่างตายตัว ภายใต้เงื่อนไขของกระบวนการสร้างชาติไทยและลาวนั่นเอง

จากภาพความเป็น “บ้านพี่เมืองน้อง” ก็กลับกลายเป็น “ต่างบ้านต่างเมือง” นำมาซึ่งความไม่ไว้วางใจเชื่อใจความหวาดระแวงกัน ดังเช่นกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ.2519 เจ้าสุภานุวงศ์ ซึ่งเป็นประธานประเทศลาวในเวลานั้นที่ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ต่อผู้สื่อข่าวต่างชาติ ซึ่งมีข้อความพาดพิงประเทศไทยและบ่งบอกให้เห็นถึงความหวาดระแวงสงสัย (ขจัดภัย, 2536 : 42) ความว่า

“นับแต่ปลดแอกทั่วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวของเราก็ได้แสดงบทบาทใหม่ในฐานะที่มีนัยของระบบสังคมนิยมในเอเชียอาคเนย์ ในฐานะของความยากลำบากมากขึ้นเนื่องจากข้อเท็จจริงว่า เรามีพรมแดนร่วมเป็นระยะทาง 1,500 กิโลเมตรกับประเทศไทย ประเทศซึ่งอนุญาตให้ลาวอพยพปฏิบัติการลับๆ ทั้งที่พวกเหล่านี้มีเจตนาร้ายต่อเรา ... กำลังของพวกเขาปฏิบัติการยังคงเป็นอันตรายต่อสาธารณรัฐที่เยาว์วัยของเรา อย่างไรก็ตามระบอบใหม่ของเรากำลังเข้มแข็งยิ่งขึ้น”

ภาพของการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างระหว่างชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงดูเหมือนจะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น ดังกรณีเมื่อปี พ.ศ.2465 รัฐไทยศูนย์กลางพยายามสร้างความเป็นไทยและลดทอนความเป็นลาวลง นับตั้งแต่หลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังเช่นการใช้คำว่า “ภาคอีสาน” ขึ้นมาเพื่อใช้เรียกหัวเมืองฝั่งขวา เพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างลาวฝั่งซ้ายและลาวฝั่งขวา ซึ่งเท่ากับเป็นการนำเอาขอบเขตอำนาจทางการเมืองที่ถูกสร้างโดยรัฐไทยมาซ้อนทับกับความหมาย และความรู้สึกทางวัฒนธรรมที่ผู้คนสองฝั่งโขงมีอยู่ร่วมกัน (दारार्दन, 2546 : 19-20) หลังจากนั้นภาพของผู้คนสองฝั่งโขงก็กลายเป็นคนต่างบ้านต่างเมือง ภาพของผู้คนที่หลังไหลมาจากฝั่งซ้ายถูกอธิบายว่าเป็น “ผู้อพยพหลบหนีเข้าเมือง” ส่งผลให้มีการจับกุมผู้ที่ลักลอบเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย

ในยุคปัจจุบันมีการแพร่ระบาดของยาเสพติด สิ่งผิดกฎหมาย และการลักลอบเข้าเมือง ซึ่งภาพหนึ่งที่มีถูกนำเสนอโดยผ่านสื่อมวลชนที่มีกระบุว่า ประเทศลาวเป็นแหล่งที่มาของสิ่งเหล่านี้ ดังเช่น “รวบ 2 โจ้นครพนมตั้งแก๊งค้ายาบ้ารับจากชาวลาว, ยึดได้ริมโขงฟอร์จูนเนอร์คันหรูหวัดถูกโจรส่งขาลาว, ตำรวจรวบชาวลาว 28 คน ลักลอบเข้ามาขายแรงงานในไทย” เป็นต้น เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2545 สถานีโทรทัศน์ไอทีวีของไทยได้นำเสนอรายการถอดรหัสเกี่ยวกับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดหนองคาย โดยอธิบายความเชื่อนี้ว่าเกิดจากฝีมือการยิงปืนของทหารกองหลอนชาวลาว ไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมชาติแต่อย่างใด ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนแถบนี้ และมองว่า “คนไทยถูกลาวหลอก” ต่อมาสถานีโทรทัศน์ไอทีวีก็ถูกปิดฉากลง สำหรับชาวหนองคายและชาวลาวแล้วการนำเสนอข่าวปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่ทำลายพลังศรัทธาของผู้คนที่เชื่อถือกันมาเป็นเวลาช้านานนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สถานีโทรทัศน์ไอทีวีต้องกลายเป็นตำนานไปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในปี

เดียวกันนั้นก็ยังมีภาพยนตร์ไทยเรื่อง 15 คำ เดือน 11 ซึ่งมีชุดความคิดหนึ่งที่อธิบายให้เห็นว่า บั้งไฟพญานาคมิได้เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากฝีมือของมนุษย์ซึ่งในเรื่องเล่าว่าเป็นพระสงฆ์ชาวลาวที่ได้ทำขึ้นมาโดยการดำน้ำลงไปวางลูกไฟใต้น้ำโขง ทำให้ภาพสะท้อนของลาวในสังคมไทยส่วนกลางเป็นเพียงความล้าหลังของความเชื่อที่มีอยู่ในความคิดของผู้คนริมฝั่งโขงแต่ยังคงมีภาพของการไม่ยอมรับปะปนอยู่ด้วยนั่นเอง

การแบ่งแยกผู้คนริมฝั่งโขงให้อยู่ภายใต้สังกัดรัฐที่แตกต่างกัน อันเกิดจากการผลิตสร้างพื้นที่ทางการเมือง และความพยายามที่จะกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนและขอบเขตที่แน่นอนของความเป็นชาติให้เกิดขึ้น ดังนั้นผู้ที่ฝ่าฝืนหรือแสดงออกอย่างไม่เรียบร้อยแบบแผน ไม่อยู่ในที่ทางที่จัดวางไว้จึงถูกมองว่า เป็นพฤติกรรมที่ไม่ปกติ และมักก่อให้เกิดปัญหาที่รัฐต้องควบคุมและต้องมาดำเนินการ เช่นนี้แม่น้ำโขงจึงถูกทำให้กลายเป็นเขตแดนภายใต้แนวคิดที่มาจากรัฐชาติ อาณาเขตและพื้นที่ในทัศนะข้างต้นที่มุ่งกำหนดความเหมือนและความต่างที่แน่นอนตายตัวได้ถูกทำลายในภาวะการณ์แห่งการเคลื่อนที่ การเลื่อนไหลและความไร้ขอบเขตของแม่น้ำโขงที่มีมิใช่ฝั่งซ้ายหรือฝั่งขวา แต่ในแง่มุมมองของสังคมที่มีความหลากหลายที่เรียกว่าพหุลักษณะทางวัฒนธรรม (cultural pluralism) อันเป็นการยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันในภาวะการณ์ของความหลากหลายในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมวัฒนธรรม (อานันท์, 2551 : 113) ประกอบกับกระแสของโลกาภิวัตน์ (globalization) อันเป็นปรากฏการณ์ที่ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ได้ถูกเปลี่ยนรูปหรือแปลงเข้าหากันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ทั้งในด้านของการรับรู้และการกระทำในเรื่องราวต่าง ๆ อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เรื่องหรือประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในที่ซึ่งห่างไกลมากและข้ามพรมแดนของชาติ สามารถถูกรับรู้และมีผลต่อตัวเราอย่างรวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นตัวช่วย (เอก (บรรณธิการ), 2550 : 121)

ดังนั้นการเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง และไม่ถูกตั้งไว้กับอาณาเขตพื้นที่ของชาติจึงถือเป็นความหมายใหม่ว่าเป็นการข้ามพรมแดนเพื่อชีวิต ดังที่ ศิริพร ทองคนารักษ์ (2551 : 94) กล่าวให้เห็นว่าความสัมพันธ์ข้ามเส้นแบ่งพรมแดนที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ทำให้แม่น้ำโขงเป็นเสมือนเส้นทางหลวงที่ชุมชนสองฝั่งโขงใช้สัญจรไปมาหาสู่กัน มิใช่เป็นแนวพรมแดนที่กั้นผู้คนออกจากกันในความหมายของพรมแดนของชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความหมายของพรมแดนที่รัฐสร้างขึ้น กับพรมแดนในความหมายของประชาชนที่ใช้ชีวิตคาบเกี่ยวกับเส้นพรมแดนระหว่างชาตินั้น มีความแตกต่างกันและขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ดังเช่น ในภาวะปกติพรมแดนรัฐ หมายถึงขอบเขตอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่ครอบครอง แต่พรมแดนในความหมายของชุมชนชายแดนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันมายาวนาน แม้จะรับรู้การมีตัวตนของเส้นพรมแดนหรือขอบเขตรัฐ แต่ในบางสถานการณ์ชุมชนเลือกที่จะเพิกเฉยต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพรมแดนในความหมายของการเป็นกำแพงกั้น เพื่อจำแนกแยกแยะผู้คนที่อยู่นอกเขตแดนออกไปจากคนที่อยู่ภายในเขตแดน หากไม่มีสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาติ ชุมชนชายแดนก็ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือมองเห็นเส้นพรมแดนตามความหมายของรัฐชาติมากนัก สิ่งนี้เป็นวิถีการต่อรองกับอำนาจรัฐบนวิถีแห่งชีวิตของผู้คนริมโขงที่ได้ดำรงสืบต่อกันมาช้านานแล้ว

เมื่อถึงบทวสานของระบอบคอมมิวนิสต์ในสังคมนิยม ลาว ผนวกเข้ากับนโยบายของรัฐที่เร่งส่งเสริม และปฏิรูปเศรษฐกิจลาวโดยนำนโยบายจินตนาการใหม่มาใช้เมื่อปี ค.ศ.1989 โดยเริ่มเปิดเสรี ทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประเทศลาวเปิดรับกระแสการท่องเที่ยวและ หันมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีกับไทยที่มีญี่ปุ่นเป็นผู้สนับสนุนอย่างเป็นทางการโดยเปิด “สะพาน มิตรภาพไทยลาว” ขึ้นจุดแรกที่เมืองหนองคายกับเวียงจันทน์

เมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนานในฐานะที่เป็นดินแดนที่ มีอาณาเขตเดียวกัน ประวัติศาสตร์เมืองหนองคายกับเวียงจันทน์แต่โบราณกล่าวว่า ตั้งแต่สมัย เจ้าฟ้ารุ่งได้มารวมไพร่พลสร้างบ้านแปลงเมืองเป็นอาณาจักรล้านช้าง พระองค์เป็นวีรกษัตริย์ ของลาวพระองค์แรกที่สามารถรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ อันอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่งให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ อาณาจักรลาวในรัชกาลของพระเจ้าฟ้ารุ่งมีอาณาเขตที่กว้างขวาง มาก มีหัวเมืองน้อยใหญ่ขึ้นต่อพระองค์หลายสิบหัวเมือง เช่น แคว้นเมืองพวน (เชียงขวาง) เมืองเวียงคำ เมืองห้วยหลวง เมืองศรีโคตรบอง เมืองตะโปน (เซโปน) และแคว้นเมืองพะลาน แขวงเมืองพิน เมืองนอง ส่วนทางทิศเหนือได้กำหนดเอาลำแม่น้ำคำ ทางทิศใต้จดแก่งหลี่ผีต่อ แดนกับขอม ทิศตะวันตกจดภูเขาพญาฟ้อ (เขตดงพญาเย็น) และภูสามเส้า ปัจจุบันอยู่ในเขต จังหวัดเพชรบูรณ์ (เดิม, 2540 : 23) เฉพาะในเขตเมืองศรีโคตรบองนั้นประกอบด้วยเมือง เวียงจันทน์ เมืองเวียงคำ เมืองนครพนม เมืองหนองหานหลวง หนองหานน้อย เมืองร้อยเอ็ด จดเมืองโคราช (บุญมี, 2006 : 300)

บุญช่วย อัดถากร (2522 : 31) กล่าวว่าคนไทยในภาคอีสานปัจจุบันนี้ อดีตเป็นกลุ่มชน ที่แยกตัวออกมาจากอาณาจักรกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างเวียงจันทน์ (เมืองเวียงจันทน์) โดย แยกออกเป็นสองสาย คือ สายที่หนึ่งได้ข้ามแม่น้ำโขงมุ่งตรงลงไปทางใต้ ตั้งเป็นเมืองใหญ่เมือง เล็กหลายเมือง จนถึงเมืองอุดร ชัยภูมิ สกลนคร กาฬสินธุ์ เป็นต้น สายที่สอง ครั้งแรกเดินทาง เลียบตามฝั่งแม่น้ำโขงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ไปทางจำปาศักดิ์ สุวรรณภูมิ จนถึงดินแดน ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น เป็นต้น คนไทยอีสานส่วนใหญ่ที่กล่าวมานี้เดินทางมาจาก ราชอาณาจักรล้านช้างโดยทางอ้อมและอาศัยอยู่กระจายทั่วดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทยในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้คนไทยอีสานจึงถือเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมร่วมและเป็น อันหนึ่งอันเดียวกับกลุ่มชนในประเทศลาวนั่นเอง

นับเป็นเวลาเกือบ 15 ปีแล้วที่เมืองหนองคายเริ่มปรากฏตัวขึ้นในฐานะเป็น “gateway” แห่งแรกสู่นครเวียงจันทน์เมืองหลวงของประเทศลาวและกลุ่มประเทศอินโดจีนอื่น ๆ เช่นนี้เมือง หนองคายจึงเป็นเมืองคู่แฝดที่ถูกนำเสนอให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมือง ในดินแดนทั้งสองฝั่งโขงที่หันมา “เปิดเสรีทางการค้า” ซึ่งนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนประวัติศาสตร์ครั้ง สำคัญภายใต้นโยบายการ “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” ภาพของการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและการเมืองยุคหลังสังคมนิยมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ส่งผลทำให้หนองคายซึ่งเป็นพื้นที่ หนึ่งที่เอื้อต่อการเปิดพื้นที่ทางสังคมของเส้นเขตแดนที่เรียกกันว่า “แม่น้ำโขง” ออกมาในหลาย

รูปแบบ เช่น แม่น้ำแห่งมิตรภาพ แม่น้ำเชื่อมสัมพันธ์ไทยลาว ชีวิตสองฝั่งโขง หรือแม่ของก็คือแม่โขง เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้นในเทศกาลวันวาเลนไทน์เมื่อปี พ.ศ.2549 มีการเริ่มทดลองให้บริการส่งไปรษณีย์ข้ามแม่น้ำโขง คือ ไปรษณีย์สองประเทศได้นำร่องให้บริการจัดส่งดอกไม้ระหว่างกัน ประเดิมระหว่าง ปณ.เวียงจันทน์ กับ 4 ปณ.จังหวัดริมโขง เลย อุตรธานี ขอนแก่น และหนองคาย พร้อมรับส่งด่วนดอกไม้ให้ญาติมิตรคนลาวที่อยู่ฝั่งไทย นางปรีชา ปานะนนท์ ผู้จัดการฝ่ายสื่อสารการตลาด บริษัทไปรษณีย์ไทย จำกัด (ปณท) เปิดเผยว่า บริการดังกล่าวเป็นผลจากการประชุมความร่วมมือด้านไปรษณีย์ระหว่างรัฐวิสาหกิจไปรษณีย์ลาว (ปณล.) และ ปณท. ที่มีมาตั้งแต่ต้นเดือนธันวาคมศกก่อน ซึ่งต่างเห็นชอบให้ทดลองเปิดบริการจัดส่งดอกไม้ระหว่างพื้นที่ 4 ตำบลของนครหลวงเวียงจันทน์ กับพื้นที่เขตอำเภอเมืองของจังหวัดทั้งสี่ โดยเริ่มตั้งแต่วันวาเลนไทน์ 14 กุมภาพันธ์ 2549 เป็นต้นไป บริการนี้นอกจากเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีและไม่ตรีจิตระหว่างประชาชนสองประเทศแล้ว ยังช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในพื้นที่ของแต่ละฝ่าย สามารถสั่งซื้อและใช้บริการจัดส่งดอกไม้ผ่านไปรษณีย์สองประเทศ ไปให้แก่ญาติมิตรที่พักอาศัยในฝั่งตรงข้ามได้ง่ายขึ้น แต่ส่วนใหญ่เป็นความต้องการของลูกค้าฝั่งลาวที่เวียงจันทน์มากกว่าซึ่งนิยมส่งดอกไม้ไปให้ญาติมิตรของตนใน 4 จังหวัดของไทยในโอกาสสำคัญๆ ทั้งงานมงคล การเยี่ยมไข้ จนถึงการส่งพวงหรีด (<http://www.newswit.com/news>, วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2552)

ปรากฏการณ์ความคลี่คลายทางการเมืองระหว่างไทยกับลาว ที่บ่งบอกถึงพรมแดนที่ไร้ขอบเขตผ่านนโยบายความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนระดับภูมิภาคในเขตลุ่มแม่น้ำโขง จึงเป็นอีกหนึ่งฉากชีวิตของแม่น้ำโขงที่ถูกนำมาใช้เอื้ออ้างสร้างภาพด้วยอำนาจแห่งทุนนิยม โลกาภิวัตน์ บรรษัทข้ามชาติ ตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศที่มุ่งเน้นการค้า การลงทุนข้ามเขตแดนรัฐชาติอย่างไม่เป็นมาก่อน วสันต์ ปัญญาแก้ว (2550 : 15) มองว่าในแง่นี้สายน้ำนานาชาติที่เราเรียกว่า “แม่น้ำโขง” ดูจะไม่ค่อยที่จะสลักสำคัญอีกต่อไปในสายตาของรัฐบาลประเทศสมาชิก นักลงทุนรวมจนไปถึงผู้บริหารของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย เมื่อคำว่า “แม่น้ำโขง” หรือ “ลุ่มแม่น้ำโขง” กลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ถูกใช้เป็นข้ออ้างเพื่อร้อยรัดบรรดาชาติสมาชิกต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้เข้าด้วยกัน ทว่าไม่ใช่พื้นที่ในเชิงนิเวศวิทยาหรืออาณาบริเวณที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะต้องคำนึงถึงและใช้ร่วมกันอย่างยั่งยืนและมีสติ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาภาพชีวิตของแม่น้ำโขงผ่านชีวิตของผู้คนริมน้ำในบริบทของเวทีชุมชนท้องถิ่นที่มีใช้เวทีโลก ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจและมองเห็นชีวิตจริงของแม่น้ำโขงที่มีใช้สัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจและการค้าข้ามพรมแดน แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมของคนเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการที่จะนำพาไปสู่ความเข้าใจภาพร่างชีวิตของแม่น้ำโขงที่จะเปิดเผยแง่มุมที่ทำให้เห็นว่า “ทุน เศรษฐกิจ และการค้า” ไม่ใช่ภาพลักษณ์ของอาณาบริเวณหรือการข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงเสมอไป ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้เริ่มต้นจากคำถามหลัก คือ ประชาชนที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งเคยมีความสัมพันธ์เสมือนเป็น “พี่น้องกัน” แต่ภายหลัง

จากการแบ่งแยกดินแดนออกเป็นสองประเทศ โดยสร้างภาพให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกั้นเขตแดนผู้คนออกจากกัน ซึ่งถือเป็นวิธีคิดที่เกิดจากคนอื่น (the others) อย่างไรก็ตามงานวิจัยฉบับนี้ต้องการเน้นเสียงสะท้อนของกลุ่มชนกระแสรองที่เป็นบุคคลที่ดำรงวิถีชีวิตอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ว่ามีทัศนะหรือมุมมองในการอธิบายคำว่าแม่น้ำโขงอย่างไร คำถามหลักในการวิจัยครั้งนี้มี 2 ข้อ คือ 1) ชุมชนอ่างปลาบึกมีการช่วงชิงนิยามความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดน แม่น้ำโขงในท่ามกลางปรากฏการณ์ข้ามชาติได้อย่างไร และ 2) ชุมชนชาวอ่างปลาบึกได้ร่วมสร้างความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงกับรัฐไทยและ/หรือรัฐลาวหรือไม่ อย่างไร

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการสร้างความหมายพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง : กรณีชุมชนอ่างปลาบึก (บ้านผาดั้งฝั่งไทยกับบ้านอ่างใหญ่ฝั่งลาว) ในบริบทใหม่จากมิติความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ (transnational) อันเป็นสภาวะของการเชื่อมโยงผู้คนและพื้นที่ ตลอดจนมิติของการข้ามพรมแดนแห่งรัฐว่ามีกระบวนการสร้างความหมาย รวมทั้งมีปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองหรือไม่ อย่างไร นอกเหนือจากนี้กลุ่มผู้คนต่าง ๆ มีส่วนสนับสนุนกับการให้นิยามความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง กรณีชุมชนบ้านอ่างปลาบึกหรือไม่ อย่างไร ?

3.5 แม่น้ำโขงในบริบทของชุมชนชายแดนไทย-ลาวสมัยทุนนิยม

ดังที่ได้กล่าวให้เห็นมาแล้วข้างต้นว่า แม่น้ำโขงยุคหนึ่งได้กลายภาพมาเป็น “เส้นกั้นเขตแดน” ระหว่างไทยกับลาวด้วยถ้อยคำแห่งอำนาจของประเทศอาณานิคม อย่างไรก็ตามหากเรามองว่ากระแสแม่น้ำโขงที่ไหลมาจากยอดเขาสูงว่ามีได้เป็นสายน้ำเส้นเดิม หากเป็นน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ อยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ทัศนะเกี่ยวกับแม่น้ำโขงที่เกิดขึ้นจากภาพลักษณ์เดิม ๆ ก็คงเป็นสิ่งที่เราควรจะต้องตรวจสอบและทบทวน เพราะกระแสลมที่เรียกขานกันว่า “ทุนนิยม” นั้นได้พัดกระหน่ำและถล่มโถมกระแทกสายน้ำโขงจนทำให้เกิดระลอกคลื่นแห่งการนำเสนอภาพตัวตนที่ผิดต่างไปจากคลื่นน้ำเดิม ๆ ก่อนที่ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพร่างตัวตนของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในพื้นที่ที่แปลกต่าง โดยจะพยายาม “เผยแพร่” ของแม่น้ำโขงที่เคยถูก “อำพรางกาย” ด้วยความหมายที่หลากหลายมากขึ้น อันจะทำให้มองเห็นและเข้าใจมิติของพื้นที่แห่งความสัมพันธ์ที่มีชื่อ “รั้วลวดหนาม” แต่เป็น “ถนนคนเดิน” ที่ผู้คนใช้สัญจรไปมาหาสู่กันได้โดยไม่เคยหลับไหล

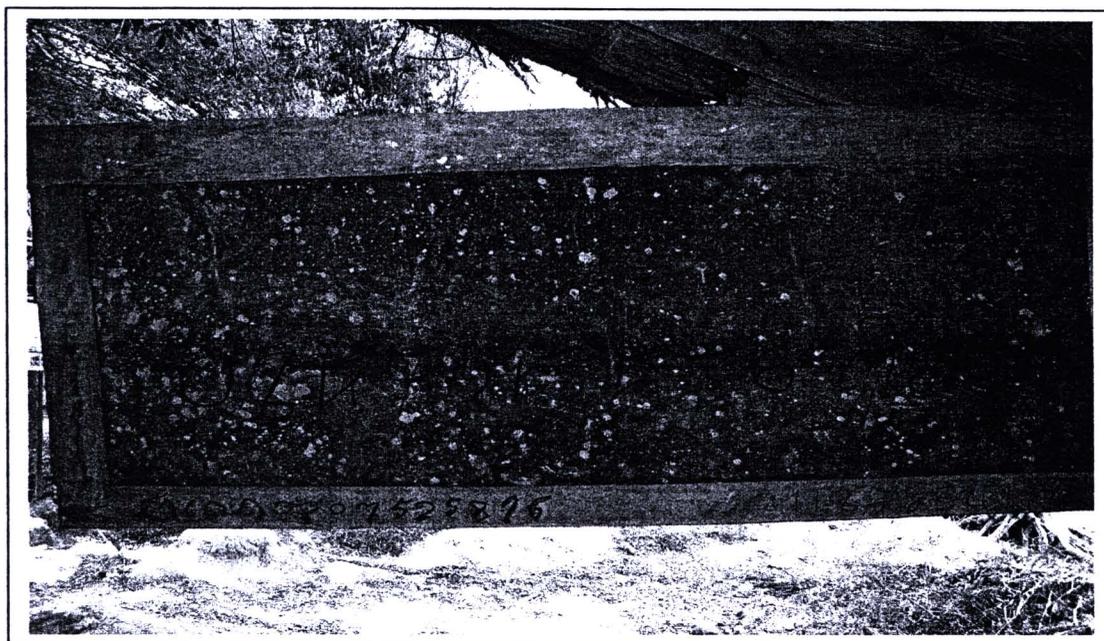
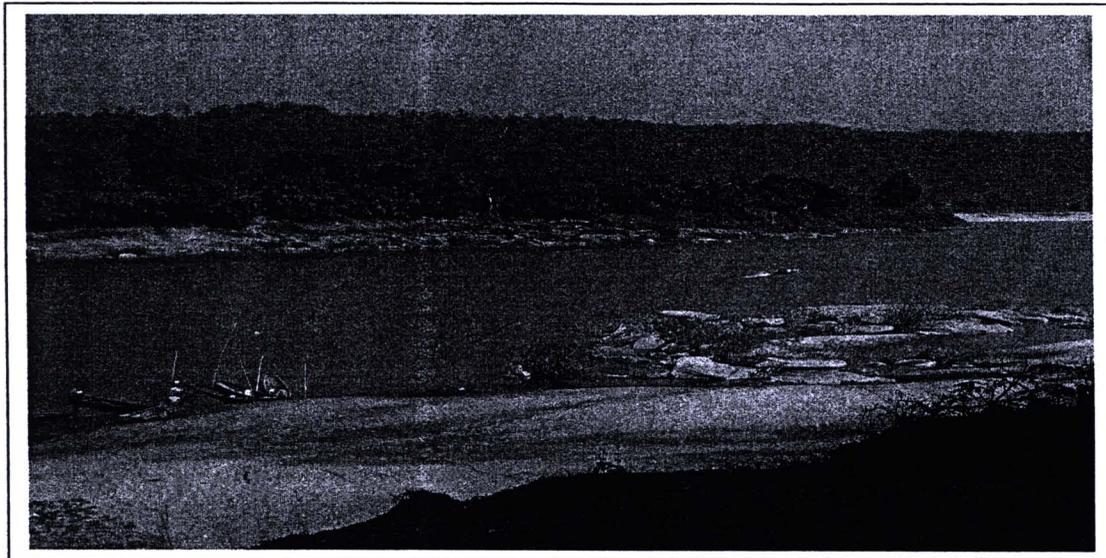
ภาพของแม่น้ำโขงจึงไม่อาจถูกมองด้วยถ้อยคำที่ตายตัวทั้งนี้ความซับซ้อนและเลื่อนไหลไปมาไม่หยุดนิ่งของพื้นที่ดังกล่าวในทัศนะของชีวิตประจำวัน ดังเช่นความเป็นเมืองน่าอยู่อันดับที่ 7 ของโลกที่มีภาพของแม่น้ำโขงเป็นฉากหนึ่ง ซึ่งสะท้อนภาพของอุดมการณ์โลกาภิวัตน์และกระแสทุนนิยมได้อย่างชัดเจน แม่น้ำโขงในทัศนะของโลกปัจจุบันจึงถูกปรับเปลี่ยนไป ซึ่งมีสภาพของความสัมพันธ์ไทยลาวเท่านั้นแต่ยังกลายเป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนของผู้คนที่มากมายแตกต่างและหลากหลายยิ่งขึ้นภายใต้สถานการณ์ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน (cross - border) ซึ่งเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจว่า ภาพลักษณ์และตัวตนของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงถูกเสนอออกมาในลักษณะใด อย่างไร ภายใต้บริบทของเมืองเศรษฐกิจ เมืองการท่องเที่ยว และเมืองที่น่า

อยู่อันดับ 7 ของโลก ที่เสมือนว่าแม่น้ำโขงถูกปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็น “เวทีการแสดง” แบบหนึ่งในโรงละครโลก การรुकคืบของกระแสน้ำติดตั้งกล่าวมีผลกระทบต่อผู้คนริมฝั่งแม่น้ำโขงว่าจะมีการต่อสู้ต่อรองอย่างไรกับพลังการครอบงำของการผลิตสร้างเพื่อสนองตอบในเชิงบริโภคนิยม

แม่น้ำโขงดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยเคยรับรู้และอยากสัมผัสมาตั้งแต่สมัยเด็กๆ กล่าวคือเมื่อครั้งที่มิงานบุญไหว้พระธาตุพนมในช่วงฤดูหนาวของทุกปี แม่ของผู้วิจัยจะชวนให้ไปกราบนมัสการองค์พระธาตุ ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่ทั้งคนอีสานและคนลาวต่างให้ความเคารพและศรัทธา ผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำต่างหลั่งไหลมางานบุญในครั้งนี้เป็นจำนวนมาก ในคำชักชวนของแม่นั้นผู้วิจัยจำได้ว่ามีคำพูดว่า “ไปไหว้ธาตุพนม แล้วจะพาไปเบิ่ง (ดู)แม่น้ำโขง” การเดินทางไปไหว้พระธาตุแล้วได้มองเห็นลำน้ำโขงที่มีภาพของคนลาวเดินทางมา เพื่อกราบนมัสการองค์พระธาตุนั้นสร้างความแปลกใจให้ผู้วิจัยอยู่ไม่น้อย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แปลกต่างไปจากความเข้าใจ เพราะผู้วิจัยเชื่อว่า “แม่น้ำโขงเป็นเส้นกันเขตแดนไทยลาว” เพื่อสร้างความแปลกแยกแตกต่างกัน คนฝั่งโน้น (ฝั่งซ้าย) ไม่สามารถมาฝั่งนี้ได้ (ฝั่งขวา) และคนฝั่งนี้ก็ไม่สามารถเดินทางไปฝั่งโน้นได้ คนฝั่งโน้นเป็น “คนลาว” คนฝั่งนี้เป็น “คนไทย” นั่นคือความเข้าใจ ณ วันนั้นจากวันนั้นจนถึงวันนี้ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่า แท้จริงแล้วความคิดของตนเองในขณะนั้นได้ถูก “แซ่แข็ง” จนกลายเป็นภาพหนึ่ง มีอาจเคลื่อนไหวไปมาได้ การมองเห็นว่าแม่น้ำโขงเป็นเส้นทาง (ถนน) ที่ใช้เดินทางไปมาหาสู่กัน ไม่มีฝั่งซ้ายหรือฝั่งขวา เพราะถ้าหันหลังกลับแล้วฝั่งซ้ายก็จะกลายเป็นฝั่งขวา และฝั่งขวาก็จะกลายเป็นฝั่งซ้ายทันที การได้สัมผัสบรรยากาศงานบุญไหว้ธาตุในครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยจุดติดกับการย้อนแย้งในความหมายที่หลากหลายของแม่น้ำโขง

นัยพื้นที่ของแม่น้ำโขงจึงมิได้เป็นเพียงธรรมชาติและเส้นกันพรมแดนไทยลาวที่มองด้วยสายตาที่ตายตัวและหยุดนิ่งอย่างที่ทัศนะในทางภูมิรัฐศาสตร์พยายามนำเสนอ แต่พื้นที่แม่น้ำโขงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ วิธีคิดที่มองชุมชนริมแม่น้ำโขงแบบดั้งเดิมก็เป็นสิ่งที่ถูกท้าทาย ดังกรณีตัวอย่างปรากฏการณ์ชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ ที่มีมิติเต็ม ๆ อาจมองว่าเป็นชุมชนอ่าวปลาบึกเป็นเหมือนบ้านพี่เมืองน้องกัน ไทยกับลาวก็มีสายสัมพันธ์แบบเครือญาติ เป็นต้น ซึ่งในการลงพื้นที่ภาคสนามที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบว่าบางครั้งการอธิบายโดยใช้เพียงภาพของความสัมพันธ์เชิงเครือญาติก็อาจเป็นเพียงภาพหนึ่งเท่านั้น แต่ในชุมชนดังกล่าวพบว่าทั้งสองฝั่งน้ำที่ได้มีพรมแดนรัฐ-ชาติเข้ามาก็ติดกันแต่อย่างใด เนื่องจากผู้คนมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น คนฝั่งลาวก็เดินทางมาซื้อข้าวปลาอาหารฝั่งไทยทุกเช้าและทุกเย็น คนฝั่งไทยก็เดินทางไปซื้ออาหารปลา เช่น เห็ดบ้าง ผักบ้าง กลับมานำไปขายยังตลาดในฝั่งไทย หรือบางครั้งคนฝั่งลาวไม่สบายเจ็บป่วยใช้ สถานือนามัยฝั่งไทยก็ดูเหมือนจะเป็นสถานพยาบาลที่คนฝั่งบ้านอ่าวเดินทางมาใช้บริการอยู่เสมอ มีข้อสังเกตว่าการเดินทางไปมาหาสู่กันโดยใช้เส้นทางเรือนั้นส่วนใหญ่คนขับเรือจะเป็นชาวลาวฝั่งบ้านอ่าวใหญ่ ซึ่งหากต้องการเดินทางไปยังบ้านอ่าวแล้ว แม้บริเวณท่าเรือของหมู่บ้านบริเวณด้านหลังวัดอ่าวปลาบึกจะไม่มีเรือจอดเทียบท่าอยู่ก็ตาม แต่ด้วยอำนาจแห่งเทคโนโลยีการสื่อสาร เราก็สามารถที่จะโทรศัพท์ให้คนขับเรือมารับได้ในทันที เช่นนี้

ชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูก “แข่งแข่ง” ด้วยภาพของชุมชนชายแดน/ ชุมชนชนบทห่างไกลเมือง / ชุมชนเทคโนโลยีการสื่อสารยังเข้าไม่ถึง ก็คงจะเป็นสิ่งที่ต้องทบทวนด้วยความจริงชุดใหม่

ภาพที่ 6 : ทำจอดเรือบ้านผาดั้ง และด้านหลังป้ายทำเรือเป็นที่เขียนเบอร์โทรศัพท์ของคนขับเรือ
รับจ้างชาวลาวที่ใช้ระบบซิมการ์ดของไทย (เบอร์ไทย)

ทันทีที่แสงอาทิตย์อ่อนแรงลง พื้นที่บริเวณท่าเรือผาดั้งอ่างปลาบึกที่มีลานหิน-แซนหิน
ย่นลงไปใต้ม่าน้ำโขง ได้ถูกสร้างให้มีบรรยากาศให้กลายเป็นสถานที่ไว้สำหรับเล่นของเด็ก ๆ

(the space of playground) ในชุมชนอ่างปลาบึก เด็กทั้งหญิงและชายต่างวิ่งเล่นไล่หยอกล้อกัน บ้างก็เอาหินดินทรายมาปั้นเล่นกันริมแม่น้ำ เสียงหัวเราะและรอยยิ้มแสดงความสุขและสนุกสนาน ในขณะที่ช่วงเช้าตรู่วันหนึ่ง ผู้วิจัยออกไปสังเกตการณ์บรรยากาศยามเช้าของแม่น้ำโขงในบริเวณ อ่างปลาบึกพบว่า มีพรานป่า (ชาวประมง) มาจับปลาอยู่หลายคน ส่วนใหญ่ได้ปลานำกลับบ้าน ไปทำอาหารในกินตอนเช้า ภาพชีวิตเช่นนี้สอบถามจากพรานป่าผู้หนึ่งแล้วว่า เป็นแบบนี้มาตั้งแต่ รุ่นปู่ย่าตายายแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวอันเนื่องมาจากการสิ้นสุดของคำว่าชายแดนตามทัศนะ ในชุดความคิดในระยะแรก พื้นที่พรมแดนอย่างแม่น้ำโขงจึงถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษที่มีใช่เป็นพื้นที่ตามธรรมชาติหรือการเมือง แต่เป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคมแบบหนึ่ง ภาพของแม่น้ำโขงในวิถีชีวิตประจำวันจึงมิใช่ภาพสะท้อนหรือภาพแทน (representation) แต่ภาพลักษณ์นี้คือชีวิตและความสุขของผู้คนริมน้ำเลยทีเดียว

ภาพที่ 7 : บรรยากาศแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นสนามเด็กเล่นของหมู่บ้านในช่วงเวลาเย็น

การจากสังเกตและพบเห็นกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนบนริมฝั่งโขง ทำให้ผู้วิจัยใช้ความเป็นคนในของชุมชนท้องถิ่นอีสานไปศึกษาชุมชนท้องถิ่นที่จำเพาะเจาะจงลงไปอีก นั่นก็คือผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่มีถิ่นที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นพรมแดนแบบหนึ่ง ผู้วิจัยมองเห็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนแม่น้ำโขงในสังคมไทยลาวสมัยทุนนิยมนี้ว่านิยามและความหมายของพรมแดนแม่น้ำโขงในปฏิบัติการวิถีชีวิตประจำวันของคนไทยลาวในปัจจุบัน ต่างฉายภาพให้

เห็นถึงมิติอันหลากหลายและเลื่อนไหลมากขึ้น ทั้งภาพของแม่น้ำโขงที่มี “สะพานมิตรภาพ” อีกหลายแห่งในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นหนองคาย มุกดาหาร นครพนม และเชียงราย (เชียงของ)

“เมืองหนองคาย – เมืองเวียงจันทน์” เป็นชุมชนคู่แฝดแห่งแรกที่มีการเปิดพรมแดนไทยลาวโดยสร้างสะพานมิตรภาพเพื่อใช้เป็นเส้นทางเชื่อมโยงกันระหว่างสองประเทศ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างสองเมืองนั้นมิใช่จะเพิ่งเริ่มเกิดมีมิตรภาพต่อกัน หลังจากที่มีการเปิดใช้ “สะพานมิตรภาพไทยลาว” นี้ขึ้นเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างคนไทยกับคนลาวไม่จำเป็นที่จะต้องมิสะพานพาดผ่านเลยก็ได้ ดังเช่นชาวบ้านผาตั้ง เขตอำเภอสังขามจังหวัดหนองคาย กับบ้านอ่างใหญ่ เขตเมืองศรีโคตร แขวงนครเวียงจันทน์ ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านนี้ในอดีตเคยเป็นชุมชนเดียวกันในชื่อเรียกขานที่รู้จักกันดีว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก” ชุมชนนี้มีความน่าสนใจเป็นอย่างมากในทัศนะของผู้วิจัย เพราะมีความโดดเด่นทั้งในแง่ของพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยวเมืองหนองคายอย่างเช่นช่วงเกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค อ่างปลาบึกก็ได้กลายมาเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาจากทั่วสารทิศ อ่างปลาบึกที่เคยมีปลาบึกชุกชุม เป็นชุมทางของปลาบึก และผู้คนจำนวนมากในอดีต ในวันนี้ปลาบึกถูกลืมเลือนไป ผู้คนหลังไหลมาดูบั้งไฟพญานาคแทน อาณาบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงพรมแดนอ่างปลาบึก จึงถูกจัดฉากให้เสมือนเป็นปริมที่หนึ่งของผู้ชมที่ต่างมาจับจองเพื่อมาจับจองเวทีกลางแจ้ง นั่นก็คือ “แม่น้ำโขง” โดยมีพญานาคเป็นผู้แสดงโชว์การจุดบั้งไฟ

ภาพที่ 8 : ผู้คนจำนวนมากที่นั่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อรอชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค
วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ปี พ.ศ. 2551

ซึ่งเมืองหนองคายนี้ได้รับการขนานนามจากกระแสการท่องเที่ยวว่าเป็นเมืองแห่งบั้งไฟพญานาค ดึงดูดคำในแผ่นป้ายแนะนำจุดท่องเที่ยวในชุมชนบ้านผาดั้งว่า “ขอต้อนรับทุกท่านสู่ จุดชมบั้งไฟพญานาคอ่างปลาบึก ตำบลผาดั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ด้วยรอยยิ้มและไมตรีจาก อบต.ผาดั้ง และชาวอำเภอสังคม” ดูภาพประกอบ

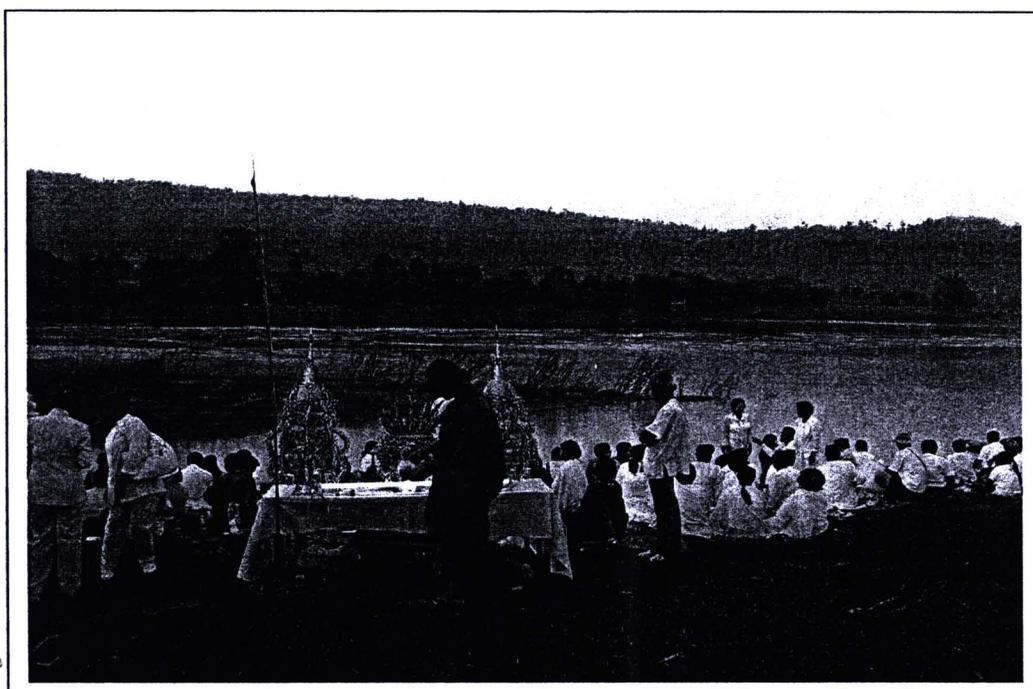

ภาพที่ 9 : ป้ายกล่าวต้อนรับนักท่องเที่ยวและแนะนำที่ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอ่างปลาบึก บ้านผาดั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

ภาพของอ่างปลาบึกที่ใช้ต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อมาชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคนั้น มีกำหนดเวลาและสถานที่แน่นอนตายตัว นั่นก็คือ ที่บริเวณอ่างปลาบึก ในวันออกพรรษา หรือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุก ๆ ปี ไม่มีคาดเคลื่อน เนื่องจากการชมบั้งไฟพญานาคในเขต จังหวัดหนองคายมีอยู่หลายจุดนอกเหนือไปจากในเขตพื้นที่อำเภอโพนพิสัย ไม่ว่าจะเป็นอำเภอ บึงโขงหลง ท่าบ่อ ปากคาด บึงกาฬ รวมทั้งอำเภอสังคมในเขตที่ตั้งของบ้านผาดั้งอ่างปลาบึกนี้ ด้วย ในช่วงเทศกาลออกพรรษา ชมบั้งไฟพญานาคนั้น ริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณอ่างปลาบึกนั้นจะมี รูปแบบเช่นเดียวกับมีงานรื่นเริง ซึ่งจะมีกลุ่มการเมืองท้องถิ่นและรัฐ เช่น อบต. ดชต. ช่วยดำเนินการ ความสะดวกให้แก่ผู้มาเยือน ถึงแม้ว่าอ่างปลาบึกนี้จะเป็นที่ตั้งของหน่วยราชการว่าด้วยความ มั่นคงของชาติอย่างฐานปฏิบัติการผาดั้ง หมวดตำรวจตระเวนชายแดนที่ 2454 (หมวด ดชต. 2454) อันเป็นสถานที่ตั้งชุดตรวจพื้นที่ชายแดนในวาทกรรมรัฐชาติที่มองว่าเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยและ

มีอันตรายน่าจะอุดมไปด้วยภาพของความตึงเครียดก็ตาม แต่ภาพบรรยากาศที่คล้ายเครียดในลักษณะของการท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิงก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในงานบั้งไฟพญานาค

จากการสังเกตการณ์ในงานบั้งไฟพญานาคที่ชุมชนอ่างปลาบึกพบว่าแม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่เพื่อสร้างความศรัทธาในเรื่องพญานาคของผู้คนที่หลากหลาย ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีเชื้อชนวน้ำโขงอย่างคนอีสานและคนลาว กล่าวคือแม่น้ำโขงกลายเป็นเวทีขนาดเล็กที่ไม่มีพรมแดนปิดกั้นการแสดงออกของผู้คนแม้จะมาจากต่างที่ต่างถิ่น การออกแบบเวทีแม่น้ำโขงด้วยพานบายศรีเจ้าพ่อพญานาคและการแต่งกายด้วยการนุ่งขาวห่มขาวของนักเดินทางที่มาจากกรุงเทพฯ ที่คล้ายกับมาแบบกรุ๊ปทัวร์ (เพราะมากับรถทัวร์แบบเหมาคัน) ซึ่งเพิ่งเริ่มจะมีผู้คนต่างถิ่นมาทำกิจกรรมในรูปแบบนี้ในช่วงระยะประมาณปี 2549 จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์พ่อกำนันผาลี ที่รับผิดชอบดูแลและให้การต้อนรับกับกลุ่มผู้ศรัทธาพญานาคที่มาจากกรุงเทพฯ นี้พบว่า ทางกลุ่มได้โทรศัพท์ติดต่อกับพ่อกำนัน ซึ่งที่บ้านของพ่อกำนันผาลีเองก็อยู่ติดกับพื้นที่อ่างปลาบึก และได้ดำเนินการบ้านพักแบบโฮมสเตร์ด้วย แต่ก็ยังมีคนมาพักไม่มากนัก อาจเป็นเพราะเหตุผลว่าบ้านผาตั้งอ่างปลาบึกนี้ไม่ไกลจากตัวเมืองหนองคายมากนัก และที่พักก็ยังไม่ค่อยสะดวกสบาย กลุ่มผู้เดินทางมาชมบั้งไฟพญานาคที่นี่จึงนิยมเดินทางกลับเข้าตัวจังหวัด เพื่อพักตามโรงแรมมากกว่า ในขณะที่บ้านพ่อกำนันจะมีผู้เข้าใช้บริการแบบกลุ่มย่อย ๆ ดังเช่น คณะนักศึกษามหาวิทยาลัยนักข่าวท้องถิ่นที่มาเพียงลำพัง

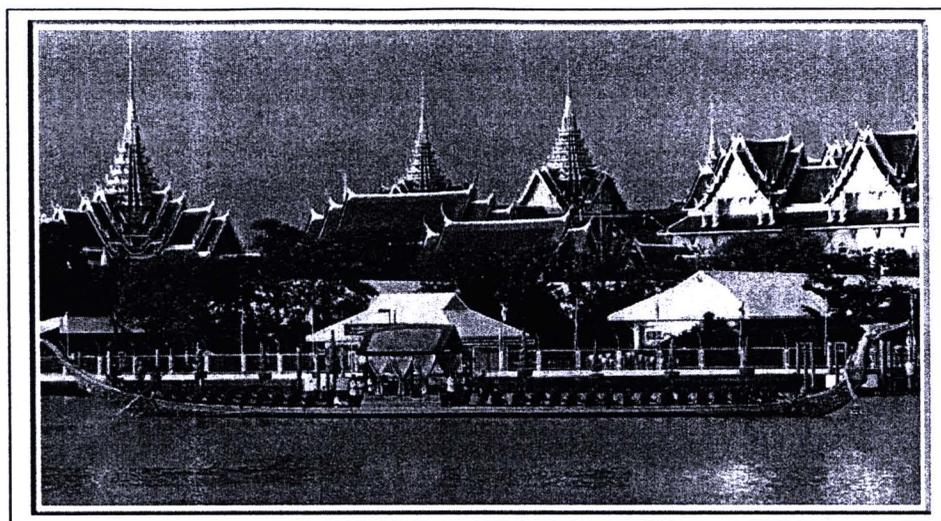
ภาพที่ 10 : โต๊ะบูชาพญานาคประกอบด้วยพานบายศรีของคณะศรัทธาที่นุ่งห่มขาวผู้เดินทางมาจากกรุงเทพฯ

ภาพของแม่น้ำโขงที่มีผู้คนมากมายและหลากหลาย บ้างก็มาด้วยพลังศรัทธา บ้างก็มาด้วยความบันเทิง บ้างก็ด้วยความชื่นชมและความอยากรู้อยากเห็น ภาพและเสียงของผู้คนที่นั่งรอดูปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่มีทั้งที่นอนนั่งกางเต็นท์ หรือตั้งวงกินเหล้าบ้าง จุดประทัดใส่กลุ่มกระเทยน้อยใหญ่ให้ส่งเสียงกรี๊ดกร๊าด และแม่ค้าที่เดินขายปลาหมึกย่างและลูกโป่ง ตลอดจนเมียฝรั่งที่พาสามีมานั่งรอดูบั้งไฟริมฝั่งโขง ดังบทสนทนาที่พ่อกำนันผาลึกกล่าวกับผู้วิจัยความว่า

ผู้วิจัย : “พ่อปีนี้คนเยอะกว่าปีที่แล้วหรือเปล่า”

พ่อกำนัน : “ปีนี้คนเยอะกว่าปีที่แล้วครึ่งต่อครึ่ง มาจากหลายที่หลายทาง ชุดนุงชาว ๆ นี้มาจากกรุงเทพฯ ไทรศัพทมาให้อ่องที่และเช่ากางเต็นท์ บางคนก็จากพิษณุโลก หรือจังหวัดน่านก็ขับรถเข้ามาทางเชียงคานผ่านจังหวัดเลยมา บางคนมาจากระยองไปทำงานพาหุ่พาพวกมาเที่ยวก็มี”

แม่น้ำโขงบริเวณอ่างปลาบึกแม่ชาวบ้านจะรู้ดีว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีเจ้าน้ำ-เจ้าท่า อย่างเช่น “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” สถิตอยู่ แต่การรับรู้ของผู้คนส่วนใหญ่เกี่ยวกับแม่น้ำโขงในชุมชนแห่งนี้ ณ ช่วงเวลานี้ ก็คือการได้ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่เป็นลูกไฟพุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขง เพื่อแสดงให้ผู้คนที่เดินทางทั้งที่มาจากกรุงเทพฯ บ้าง ภาคกลาง ภาคเหนือบ้าง ตลอดจนคนข้ามน้ำข้ามทะเลอย่าง “สามีของเมียฝรั่ง” รวมทั้งคนลาวบ้านอ่างใหญ่ที่ขี่มอเตอร์ไซด์มาดูอยู่ฝั่งตรงข้าม ตลอดจนชาวบ้านผาดั่งเองอย่างพ่อกำนัน แม่กำนัน และลูกบ้านก็ได้ชมร่วมกัน โดยเฉพาะเมื่อมีบั้งไฟพุ่งขึ้นจากลำน้ำที่มาพร้อมกับเสียงเฮดังกึกก้องพร้อม ๆ กันตลอดลำน้ำ คนที่ไม่รู้จักกันที่นั่งใกล้กันก็ได้สนทนาปราศรัย “อยู่ทางใด อยู่ทางใดอ้าย” เด็กที่ปีนต้นไม้ใหญ่ที่หักโค่นลงไปในแม่น้ำโขง ซึ่งนั่งอยู่ใกล้ ๆ กับผู้วิจัยถามถึงที่พุ่งขึ้นของลูกไฟ อันเป็นบรรยากาศที่อึมเอมใจเมื่อได้เห็นปรากฏการณ์ที่เฝ้ารอคอยรวมกัน เมื่อย้อนกลับไปมองชีวิตของแม่น้ำที่ถูกสถาปนาให้เป็นแม่น้ำแห่งความเป็นไทยอย่าง “เจ้าพระยา” ซึ่งมักถูกผูกติดอยู่กับความเป็นศูนย์กลางดังจะเห็นได้จากภาพคู่กับวัดอรุณวรวิหารบ้าง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) บ้าง ตลอดจนภาพของพระราชพิธีชบวนพยุหยาตราทางชลมารค จนกลายเป็นภาพลักษณ์ใหม่ให้กับความเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาไปแล้วว่าเมื่อกล่าวถึงประเทศไทยก็ต้องนึกถึงแม่น้ำเจ้าพระยาในทันที แม่น้ำเจ้าพระยานั้นจะเกิดจากการรวมตัวกันของ “ปิง วัง ยม น่าน” ก็ตาม แต่เจ้าพระยาก็กลับถูกให้ความหมายใหม่ในฐานะ “พื้นที่แห่งความเป็นไทย” ที่เน้นไทยแบบกรุงเทพมหานครเป็นหลัก

ภาพที่ 11 : ขบวนเรือพระราชพิธีพยุหยาตราทางชลมารค
(เรือสุพรรณหงส์) ที่ล่องไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่ผ่านมาการศึกษาเรื่องความเป็นไทยสมัยใหม่ส่วนใหญ่ก็มักจะทำให้ความสนใจไปที่รัฐและการเมืองเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะเน้นที่รัฐและการเมืองจากส่วนกลาง ในขณะที่การสนใจและให้ความสำคัญต่อมิติทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของหัวเมืองและประเทศราช โดยเฉพาะชาวบ้านที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำทางประเพณีในท้องถิ่นมีน้อยมาก กระทั่งปลายศตวรรษที่ 20 เมื่อสงครามเย็นยุติลง กระแสโลกาภิวัตน์และประชาธิปไตยในความหมายที่กว้างและหลากหลายกลายเป็นกระแสที่ยอมรับกันไปทั่วรวมถึงลัทธิพหุนิยมทางวัฒนธรรม (cultural pluralism) (ธเนศ, 2550 : 6) ดังนั้นภาพของแม่น้ำโขงในถ้อยคำแบบเก่า ๆ ที่หนีไม่พ้นจากภาวะของความเป็นชายขอบบ้าง ชายแดนที่ห่างไกลจากศูนย์กลางบ้าง เมืองชนบทบ้าง ทั้งหมดนี้จึงควรพิจารณาหันมามองวิธีการศึกษาที่เอามิติของท้องถิ่นและวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางบ้าง

ด้วยเหตุนี้ ในยุคแห่งการไร้พรมแดนรัฐชาตินั้นแม่น้ำโขงดูเหมือนกำลังได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้นจนมีการสร้างสารคดีชุดใหญ่ที่มีชื่อว่า “แม่น้ำโขง มหานทีแห่งชีวิต” ซึ่งเกิดจากความร่วมมือระหว่างสถานีโทรทัศน์ “โมเดิร์นไนน์ทีวี” ของไทยกับสถานีโทรทัศน์อื่น ๆ อีก 5 ประเทศ ในลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ จีน พม่า ลาว กัมพูชา และเวียดนาม สถานีโทรทัศน์ทั้ง 6 แห่ง ได้ร่วมมือกันเพื่อถ่ายทอดเจาะลึกถึงความเป็นไปในแง่มุมต่าง ๆ ตลอดลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งนี้ได้ทำงานร่วมกันใช้เวลายาวนานถึงเกือบ 3 ปี เนื้อหาสารคดีชุดนี้บอกเล่าถึงความเป็นไปของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทรัพยากร วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ตลอดจนความเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจทั้งนี้ผู้ชมจะได้รับรู้และเข้าใจถึงวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ ประวัติศาสตร์อันยาวนาน การอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองสันติของคนที่ยืนอยู่ เติบโต และทำมาหากินร่วมสายน้ำเดียวกันมานานนับเป็นร้อย ๆ ปี (<http://www.thatphanom.com/webboard>, วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2252) ทศนะดังกล่าวนี้จึงดูเหมือนว่าแม่น้ำโขงเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจในหลากหลายมิติไม่ว่าจะเป็นชีวิต ธรรมชาติ ผู้คน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น

แต่สำหรับคนไทยลาวริมสองฝั่งโขงลีลาชีวิตที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์เป็นเพียงเศษเสี้ยวของชีวิตที่สื่อในฐานะคนอื่น (the others) ได้พยายามมาจับจ้องและจดจ่อเพื่อสัมผัสหรือค้นหาลีลาชีวิตของสายน้ำโขงกับผู้ที่เล็กน้อยเท่านั้น นอกเหนือจากนี้ยังมีเส้นเสียงของสื่อต่างประเทศที่ได้นำเสนอภาพของเมืองริมแม่น้ำโขงอย่างเช่นหนองคายที่กลายเป็น “เมืองน่าอยู่ที่ติดอันดับ 7 ของโลก” ดังคำอธิบายในหนังสือแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดหนองคาย (แนะนำจังหวัดหนองคายโรงแรมพรณทวิ, 2547 : 10-11) ความว่า

“หนองคายเป็นเมืองค้าขายที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตามแนวชายแดนลาว และเมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้มีการสำรวจจาก *Modern Maturity* ซึ่งเป็นนิตยสารที่จัดพิมพ์โดยสมาคมผู้เกษียณอายุชาวอเมริกัน จัดอันดับให้หนองคายเป็นแหล่งพักผ่อนที่สงรองจากบ้านของตนเองเป็นอันดับที่ 7 ของโลก *Modern Maturity* ได้ส่งทีมสำรวจออกค้นหา 40 สถานที่จากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อพิจารณาว่าที่ใดจะเป็นบ้านที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงที่สำรวจจากบ้านของตนเอง โดยนิตยสารใช้ตัวชี้วัด 12 ตัว คือ ลักษณะภูมิอากาศ ค่าครองชีพ วัฒนธรรม สถานที่พักผ่อน สาธารณูปโภค ระบบการขนส่ง การสาธารณสุข สภาพแวดล้อม กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ความปลอดภัย ความมั่นคงทางการเมือง และการเข้าถึงเทคโนโลยี”

การจัดอันดับข้างต้นนี้ ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่อย่างเป็นทางการไว้ในหนังสือนิตยสาร *Modern Maturity* ฉบับประจำเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน เมื่อปี 2001 นิตยสารนี้จัดพิมพ์โดยสมาคมผู้เกษียณอายุอันเป็นสมาคมที่มีได้หวังผลกำไร แต่มุ่งเสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ให้แก่พลเมืองอเมริกันอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป นายภราเดช พยัคฆ์วิเชียร ผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเห็นว่าการสำรวจของนิตยสารดังกล่าว นับว่าเป็นการสร้างชื่อเสียงอย่างมาก ให้แก่จังหวัดหนองคายและประเทศไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะดำเนินการประชาสัมพันธ์จังหวัดหนองคายผ่านสำนักงานสาขาในต่างประเทศ และร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับภาคเอกชนและภาครัฐในจังหวัด เพื่อรักษาความโดดเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด และคงไว้ซึ่งการเป็นแหล่งพักผ่อนที่ดีที่สุดสำหรับพลเมืองผู้สูงอายุ ([http://www.oknation.net/blog/nongkhai/2007,วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552](http://www.oknation.net/blog/nongkhai/2007,วันที่1กุมภาพันธ์2552))

บทบาทของเมืองหนองคายในนิยามของบ้านพักแห่งที่ 2 สำหรับชาวอเมริกันที่เป็นกลุ่มคนเกษียณอายุราชการได้ตอกย้ำการรุกคืบของคลื่นอิทธิพลตะวันตกในระลอกใหม่ที่มีใช้อำนาจแบบอาณานิคมรูปแบบเดิม เมืองหนองคายในฐานะเมืองน่าอยู่อันดับ 7 ของโลกผ่านเรือนร่างของเมืองริมแม่น้ำโขงที่มีบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์แบบจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับคนต่างชาติอย่างเช่นชาวอเมริกันชน ปรากฏการณ์นี้คล้ายกับที่เคยเกิดขึ้นเมื่อมีการตั้งฐานทัพอเมริกันที่จังหวัดอุดรธานี ซึ่งไม่ไกลจากจังหวัดหนองคายมากนัก ในช่วงเวลานั้นมีทหารอเมริกันมาพำนักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่อุดรฯ รุ่งเรืองทางธุรกิจ มีโรงแรม ร้านค้า

และสถานบันเทิงต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่มีความผิดแผกแตกต่างตรงที่จากเดิมชาวอเมริกันคนที่เดินทางมาเป็นกลุ่มวัยหนุ่มที่เรียกว่า “ทหารอเมริกัน” แต่ในยุคสมัยใหม่นี้กลับเป็นชาวอเมริกันคนที่เป็กลุ่มผู้สูงอายุที่เรียกว่า “ผู้เกษียณอายุชาวอเมริกัน”

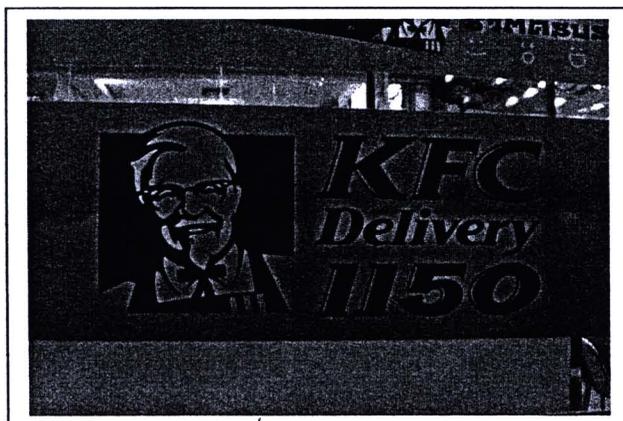
ภาพที่ 12 : ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ยืนติดต้อนรับสู่จังหวัดหนองคาย เมืองน่าอยู่อันดับ 7 ของโลก

(Welcome to Nongkhai the World 7th pleasant town)

โรงพยาบาลเอกอุดรเป็นผู้สนับสนุน โดยมี presenter เป็นเด็ก ๆ และกลุ่มผู้สูงอายุชาวตะวันตก (ถ่ายเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2552)

นอกเหนือจากภาพถ่ายดังกล่าวข้างต้นแล้วพบว่า มีกระบวนการต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ท้องถิ่นกับอัตลักษณ์ของโลกาภิวัตน์ผ่านเรื่องราวชีวิตประจำวันของคนไทยและลาวในเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์ กล่าวคือจากการสังเกตการณ์พื้นที่ทางกายภาพของเมืองคู่แฝดทั้งสองเมืองพบว่า ในช่วงตั้งแต่มีการเปิดสะพานมิตรภาพไทยลาว ซึ่งล่วงเลยมาแล้วเป็นเวลา 14 ปี ชาวลาวในเมืองเวียงจันทน์และชาวไทยในเมืองหนองคายต่างมองเห็นการรวมตัวกันระหว่างสองเมืองที่ต่างรัฐชาติกัน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปจับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันที่คนลาวต่างหลังไหลกันเข้ามาเดินห้างสรรพสินค้าบ้าง ดูหนังในโรงบ้าง ในขณะที่การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้คนในจังหวัดหนองคายก็มีภาพของเมืองเวียงจันทน์เป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจและการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปจับซื้อของปลอดภาษีที่ร้านค้า Duty free ผังลาว การไปซื้อสินค้าจีนและผ้าลาวที่ตลาดเช้า การเดินทางไปกราบนมัสการพระธาตุหลวง แวะชมประตูชัยสัญลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของนครเวียงจันทน์ เป็นต้น ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่เราจะเห็นรถยนต์ป้ายทะเบียนแปลกตาจากผังลาว

เดินทางเข้ามาจอดซื้อปั้งที่ห้างบิ๊กเจียง หนองคาย หรือห้างอุดรเจริญศรี อุดรธานี เป็นต้น เช่นนี้ป้ายโฆษณาห้างบิ๊กเจียงจึงมีปรากฏอยู่ฝั่งเมืองเวียงจันทน์ที่เขียนด้วยภาษาลาว ในขณะที่ป้ายแสดงการต้อนรับลูกค้าคนสำคัญอย่างเช่นไก่ทอด KFC สัญลักษณ์ของความทันสมัยอีกแบบหนึ่งก็มีทั้งถ้อยคำกล่าวยินดีต้อนรับและ “ขอบคุณที่ใช้บริการ” ด้วยภาษาไทย และ “ขอบคุณที่ใช้บริการ” ด้วยภาษาลาว อยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัว

ภาพที่ 13: ป้ายโฆษณาสินค้าประเภทไก่ทอด KFC ในห้างดังของจังหวัดหนองคายที่เป็นที่นิยม

“ไก่อันนี้เผ็ดบ.ขอซอสหมากเผ็ด..เออซอสพริกนำแน่” นี่คือคำถามและคำพูดที่ทำให้ผู้เขียนต้องหันหลังกลับไปขณะที่กำลังนั่งรับประทานไก่ออยู่ในร้าน KFC สาขาห้างบิ๊กเจียง หนองคาย เมื่อมีหญิงรุ่น ๆ อุ่มลูกสาววัยยังไม่เกิน 2 ขวบ มานั่งแล้วสั่งไก่ทอด KFC ด้วยสำเนียงแบบลาว เวียงจันทน์ เพราะคำที่เรียก “พริก” ว่า “หมากเผ็ด” จึงทำให้ผู้วิจัยรู้ว่าหญิงคนนี้เป็นแม่หญิงลาว ภาพดังกล่าวแม้เป็นเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันทั่วไป ดูไม่น่าเป็นสาระหรือประเด็นสำคัญ ไม่ใช่สิ่งแปลกตาสักเท่าไร เพราะภาพของคนลาวเดินทางมาจับจ่ายใช้สอยในฝั่งไทยมีให้เห็นกันเกลื่อนตา เช่นเดียวกันหากไปตลาดเช้าฝั่งลาวแล้ว ถ้าไม่เห็นคนไทยก็คงจะไม่ใช่มือง เวียงจันทน์เช่นกัน แม้ว่าผู้คนที่เดินทางไปมานี้ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการมาแบบผิวเผินเพียงผู้ผ่านทาง แต่ในความจริงแล้วเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการมานี้เป็นแรงกระตุ้นและผลักดันให้เกิดพลัง “การเปลี่ยนแปลง” ขึ้นในสังคม อิทธิพลของต่างประเทศที่สะท้อนผ่านตัวตนของความเป็นไทยก็ได้ไหลเข้าไปสู่กระแสความคิด วิถีชีวิตและโลกทัศน์ของความเป็นลาวเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นภาพของแม่หญิงลาวที่พาลูกสาววัยยังไม่ถึง 2 ขวบมานั่งกินไก่ทอด KFC จึงเป็นเครื่องบ่งชี้จินตนาการให้เห็นอย่างก้าวต่อไปของเส้นทางชีวิต สู่ความทันสมัยในปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งการเดินทางเคลื่อนย้ายของทั้งคู่คน สิ่งของ และความคิดเป็นมิติสำคัญที่จะละลายไม่ได้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนในโลกของยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในดินแดนที่มีพื้นที่ติดต่อกัน (contact zone) อย่างเช่นเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์

หากมองว่าโลกาภิวัตน์ คือ กระบวนการต่าง ๆ ที่ประสานรวมกันเพื่อเพิ่มทวีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกันของชีวิตทางสังคมในระดับโล (Eade, 1997 : 20) ดังนั้น เมืองหนองคายและเมืองเวียงจันทน์ในฐานะความเป็นเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขงรวมกัน จึงไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ชัดเจนในปริมาตรแห่งชีวิตประจำวันในโลกทุนนิยมนี้

ด้านศุลกากรหนองคายเป็นอีกหนึ่งภาพหนึ่งในนิยามของอิทธิพลว่าด้วยรัฐชาติที่ได้ตกย้ำความสำคัญให้กับพรมแดนแม่น้ำโขงที่เป็นเสมือนเครื่องกั้นเขตแดนสองประเทศผ่านเรื่องเล่าแห่งพิธีการศุลกากร ดังเช่น กฎหมายว่าด้วยการนำของเข้า การส่งของออก การค้าชายฝั่ง พิธีการค้าผ่านแดน เป็นต้น การเดินทางข้ามพรมแดนด้วยวิธีแบบทางการที่มีด่านศุลกากรเป็นเวทีขนาดใหญ่ นอกเหนือจากนี้ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจข้ามชาติเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551 ได้มีการเปิดเชื่อมโยงทางรถไฟกลางสะพานมิตรภาพไทยลาว อันเป็นเส้นทางเพื่อเชื่อมต่อกันระหว่างนครเวียงจันทน์กับเมืองหนองคาย ที่บ่งบอกนิตินัยความ เป็นพันธมิตรระหว่างไทยกับลาว ซึ่งเส้นทางนี้เน้นส่งเสริมการค้า การขนส่ง และการท่องเที่ยวเป็นหลัก ทั้งนี้ นายเจตต์ มุกสิกวงศ์ ผู้ว่าราชการในขณะนั้นได้กล่าวถึงการให้เส้นทางรถไฟที่จะเกิดขึ้นว่า

ในด้านการตรวจบุคคลเข้าออกประเทศ เจ้าหน้าที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองมีความเป็นห่วงถึงการลักลอบเข้าออกประเทศอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งจะหาทางแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นด้วยการติดตั้งกล้องวงจรปิด (CCTV) ไว้คอยตรวจสอบร่วมกับเอกสารที่ออกให้เพื่อป้องกันปัญหา เช่นเดียวกับมาตรการในการป้องกันควบคุมสถานการณ์การระบาด

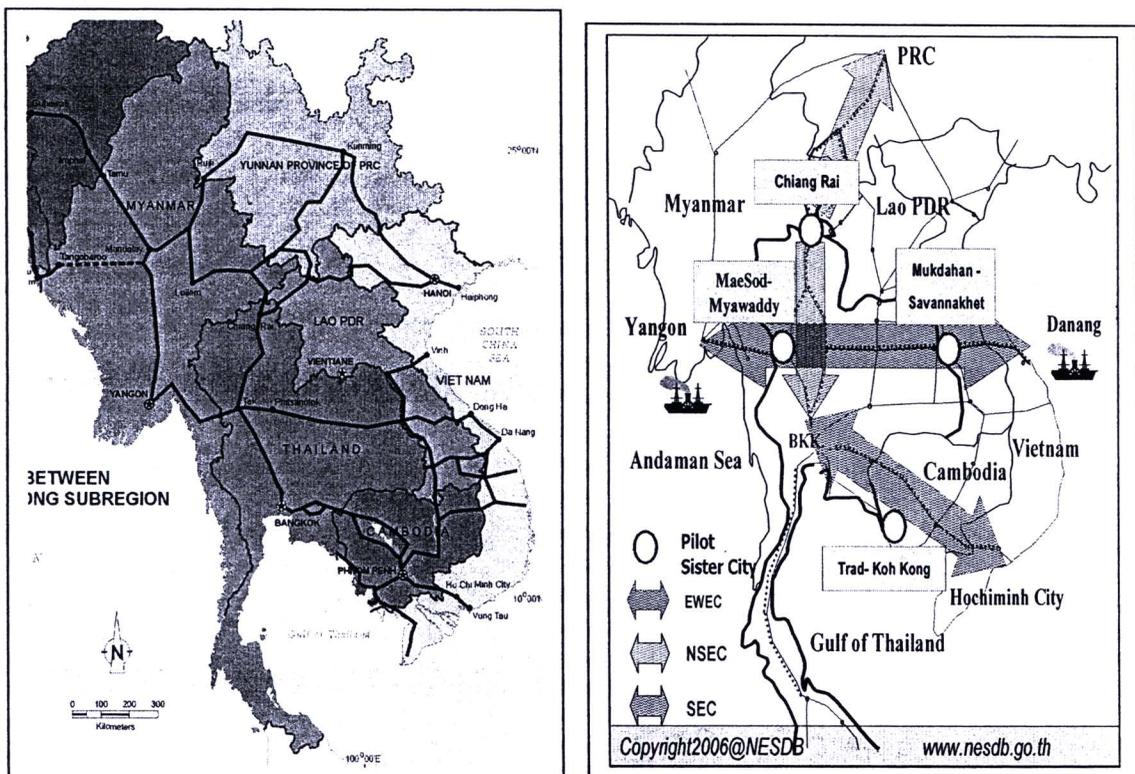
ของโรคทั้งในคน สัตว์ และพืช รวมถึงการลักลอบการค้าสัตว์สงวน และสัตว์คุ้มครองมา ในขบวนรถไฟ ในประเด็นดังกล่าวทั้งไทยและลาวจะต้องหามาตรการป้องกันร่วมกันให้เป็นระบบ ซึ่งหลังเปิดใช้อย่างเป็นทางการแล้วจะให้บริการประชาชนก่อนจึงจะขยาย การให้บริการขนส่งสินค้า หากเส้นทางเดินรถไฟไทย-ลาว ประเดิมสายแรก หนองคาย-ท่านาแล้ง เสร็จ และเปิดใช้อย่างเป็นทางการแล้วนั้น ต้องพยายามให้สินค้าต่างๆ อยู่บนรางมากกว่าบนถนนจะมีแผนลจิสติกส์อย่างเป็นระบบ โดยจะต้องเน้นการขนส่งประหยัดพลังงาน การเชื่อมต่อระบบขนส่ง กล่าวคือ สามารถเชื่อมโยงการขนส่งสินค้าผ่านทางรถไฟหนองคาย-ท่านาแล้ง มายังหนองคายแล้วขนส่งสินค้าด้วยรถไฟไปถึงท่าเรือ ซึ่งมีอยู่หลายแห่ง

(<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews>, วันที่ 31 ธันวาคม 2551)

เรื่องราวของแม่น้ำโขงในสังคมไทยลาวที่ทำให้เห็นภาพของความทันสมัยและการพยายามทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่มีใช้ “เหล่าแม่โขง” นั่นก็คือ การสร้างสะพานมิตรภาพไทยลาวข้ามแม่น้ำโขงเพื่อเชื่อมโยงผู้คนสองฝั่งน้ำให้มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น การพยายามสร้างจุดขายโดยดึงภาพของแม่น้ำโขงขึ้นมาให้บริการผ่านการเมืองเรื่องภาพลักษณ์ของกลุ่มคนที่ไม่ใช่ชาวโขง ในมิติของภาพลักษณ์เมืองชายแดนแม่น้ำโขงพบว่า มีการสร้างภาพขึ้นมาในหลากหลายลักษณะและหลายระดับ ทั้งที่เป็นเมืองที่น่าอยู่อันดับ 7 ของโลกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เมืองท่องเที่ยวชายแดนด้วยถ้อยคำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประตูสู่เวียงจันทน์ ประตูสู่อินโดจีนที่เรียกว่า “Gateway สู่ GMS” เป็นต้น ความพยายามในการเชื่อมต่อกันระหว่างไทยลาวที่เกิดจากแรงผลักดันของกระแสทุนนิยมข้ามชาติ ภายใต้กรอบคิดว่าด้วยความร่วมมือและการพัฒนาประเทศในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 โดยการช่วยเหลือของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) มีประเทศสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว พม่าไทย เวียดนาม และมณฑลยูนนานของจีน

ทั้งนี้โครงการ GMS นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สนับสนุนการจ้างงานและยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ให้ดีขึ้น และพัฒนาความร่วมมือทางเทคโนโลยีและการศึกษาระหว่างกัน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งเสริมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมและเพิ่มขีดความสามารถรวมทั้งโอกาสทางเศรษฐกิจในเวทีการค้าโลก โดยมีธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) เป็นผู้ให้การสนับสนุนหลัก โดยสาขาความร่วมมือของ GMS มี 9 สาขา ได้แก่ คมนาคมขนส่ง โทรคมนาคม พลังงาน การค้า การลงทุน เกษตร สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (สำนักงานคลังจังหวัดหนองคาย, วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551) จากเนื้อความข้างต้นพบว่าประเด็นหรือสาระสำคัญที่ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียหรือ ADB ละเลยหรืออาจจะหลงลืมไม่ใส่ใจ นั่นก็คือ สังคมและวัฒนธรรม จนนำไปสู่ความคิดที่มองว่านโยบายการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้ให้ความสำคัญแก่ประเด็นที่เน้นเศรษฐกิจเป็นหัวใจสำคัญ การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจเช่นนี้นำไปสู่

ความพยายามในการขีดเส้นเชื่อมต่อดินแดนของประเทศต่าง ๆ ตามระบบแผนที่ทางเศรษฐกิจในยุคสมัยใหม่ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนิยามและสร้างชุมชนจินตนาการภายใต้กระแสทุนนิยม โดยเน้นความต้องการที่จะเพิ่มจำนวนของการลงทุน การจ้างงาน การค้า ผลกำไรด้านธุรกิจ และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวม เบื้องหลังของการละเลยหลงลืมต่อการไม่ให้ความสำคัญด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้คนเล็ก ๆ น้อย ๆ และคนชายขอบทั้งหลาย อาจมีนัยชวนให้คิดถึงพลังอำนาจรัฐหลังสมัยใหม่อย่างชาวตะวันตกที่เดินทางมาแสดงอำนาจภาพอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวให้เห็นในรายละเอียดในบทวิเคราะห์ต่อไป

ภาพที่ 14 : แผนที่แสดงโครงการก่อสร้างทางเชื่อมต่อกัน
ระหว่างกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งสามารถสร้างความมั่งคั่งได้อย่างมหาศาลตามที่คณะนโยบายการพัฒนาข้างต้น แต่แนวคิดนี้ดูเหมือนจะสวนทิศทางกับวิถีในชีวิตประจำวันของผู้คน วิถีการพัฒนาที่มีนัยแอบแฝงจึงได้รับการตอบโต้และต่อสู้ผ่านกลุ่มผู้ที่มีความคิดว่าการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรตามวิถีทางปัจจุบันได้นำไปสู่กำไร และต้นทุนที่ไม่สมดุล

เวเบอร์ กล่าวว่า “capitalist modernity” คือความทันสมัยในระบบทุนนิยม นั่นก็คือวิถีคิดแบบราชการ แล้วการขยายตัวของระบบราชการก็เข้าไปครอบงำ สร้างความชอบธรรมใน

การปกครองการทำงานของระบบราชการที่มีส่วนที่เข้าไปสร้าง ไปผลิตซ้ำ ไปดำรงรักษาการจัดระเบียบทางสังคม ทางเศรษฐกิจ การจัดช่วงชั้นทางสังคมและที่สำคัญคือการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่าง “ความเป็นส่วนตัว” กับ “ความเป็นสาธารณะ” อันเป็นนัยของแนวคิดสำคัญว่าด้วยเรื่องพื้นที่ หรือ “space” นั้นเอง

ย้อนกลับมาพิจารณาความเป็นแม่น้ำโขงในพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งผ่านสายตาเมืองหนองคาย-เวียงจันทน์ตามความหมายที่ชาวเมืองทั้งสองคุ้นเคยพบว่า แม่น้ำโขงเป็นทั้งชีวิตและจิตวิญญาณ อันทรงพลังและมีคุณค่าอันหาค่ามิได้เสมือนเป็น “ของๆ เรา” (ทรัพย์สินสมบัติที่ควรหวงแหน) ที่ควรรักษาไว้ มิใช่เป็นขุมทรัพย์ที่จะคอยการตักตวงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์พรมแดนแม่น้ำโขงในมิติจิตวิญญาณของคนไทยลาว ทั้งนี้อาจเห็นความคิดนี้ผ่านบทเพลง “สองฝั่งของ” ของสุรวัดรัตตะนะสะหวัน นักแต่งเพลงชาวลาวที่พรรณนาถึงแม่น้ำโขงว่า

สายนที	รินหลังจากฟ้า
แบ่งพสุธา	เป็นชายและขวา สองฝั่ง
หากน้ำกั้นขวาง	ก็บ่สำคัญ
แต่ความสัมพันธ์	ของเรามันคงเรื่อยไป
ถึงไกลกัน	คนละฝั่งของ
ต่างหมายปองดอง	มุ่งหวังทั้งสอง จนได้
ด้วยความไฝฝืน	นั้นสุดหัวใจ
ปักฝั่งทรวงใน	เหมือนใจ เดียวกัน
ทั้งสองฝั่ง	กั้นกลาง ด้วยสายนที
แต่ประเพณี	นั้นบ่ต่างกัน
ชาตลาวและไทย	ก่อนนั้นเคยได้สัมพันธ์
ร่วมสายโลหิตเดียวกัน	เพียงน้ำเท่านั้นมากกันแบ่งกลาง
ขอฟ้าดิน	ช่วยเป็นสักขี
โปรดคิดปราณี	จงอย่าได้มี วันห่าง
อย่าให้สัมพันธ์	นั้นต้องจืดจาง
ปักฝั่งชีวี	เหมือนนที สองฝั่งเอ๋ย
	(วิณา วิสเพ็ญ, 2551: 81)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้บอกเล่าเพื่อแสดงให้เห็นถึงเส้นทางชีวิตของแม่น้ำโขงที่ถือว่าเป็นสายเดิมที่ถูกตีความใหม่ด้วยอำนาจของกระแสนิยมที่เกิดขึ้น และแม่น้ำโขงจากความเป็นเส้นกั้นพรมแดนไทย-ลาว อันเป็นวาทกรรมที่ก่อรูปขึ้นมาภายใต้แรงบีบคั้นจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศส อันเป็นแนวคิดว่าด้วยรัฐและชาติที่อิงอยู่กับการสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขง ความหมายและนัยของการต่อสู้และต่อรองทางความคิดของผู้คนที่มี

วิถีชีวิตอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวจึงดูเหมือนจะมีลีลาที่ผิดแผกแตกต่างออกไป แต่อย่างไรก็ตามด้วยการคืบคลานเข้ามาของกระแสทุนนิยมที่กลุ่มชนชาวโขงมีอาจจะต้านทานได้ ด้วยพลาณภาพดังกล่าวนั้นชาวโขงอย่างเช่นชาวอ่างปลาบึกนี้กำลังปรับตัวให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ที่เชื่อมรัดอยู่กับอุดมการณ์ทุนนิยมที่มีพลังสามารถทะลุทะลวงได้ แม้แต่ความเป็นรัฐชาติและอำนาจอธิปไตย ทั้งนี้แม่น้ำโขงในมุมมองทุนนิยม ได้อำพรางความน่าสนใจของแม่น้ำโขงในมิติของจิตวิญญาณทางสังคมที่มีอยู่เต็มเปี่ยมในชุมชนบ้านเล็กเมืองน้อย ซึ่งมีชีวิตผูกพันและอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงมาช้านาน ทั้งนี้หากเราลองฟังเรื่องเล่าแม่น้ำโขงผ่านชีวิตของ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ที่อยู่ในท้องถิ่นชุมชนนี้ในชีวิตประจำวันนั้นจะมีภาพลักษณ์อย่างไร มีนิยามความหมายที่ผิดแผกไปจากทัศนะของคนส่วนใหญ่ที่เป็นคนนอกอย่างไร ซึ่งโดยปกติในชีวิตประจำวันของชาวโขงแล้ว ก็มีชีวิตหาอยู่หากินและมองเห็นแม่น้ำโขงอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน แต่อาจจะไม่ได้ถูกนำมาบอกเล่าให้เป็นประเด็นสำคัญมากนัก

3.6 แม่น้ำโขงในฐานะเส้นเขตแดนกับความสัมพันธ์ที่มีต่อชาวชุมชนอ่างปลาบึก

การข้ามพรมแดนเป็นประเด็นการศึกษาที่ได้รับการกล่าวถึงค่อนข้างมากในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นภายใต้การเคลื่อนไหวและความไร้ขอบเขตของโลกในยุคเศรษฐกิจเสรีนิยมที่ประกาศความใหม่ของตนจากแนวคิดการพ้นพรมแดน (ปีนแก้ว, 2545: 3) การข้ามพรมแดนทั้งในแง่พรมแดนรัฐชาติ พรมแดนวัฒนธรรม และพรมแดนความรู้ ซึ่งในโลกปัจจุบันนี้มีความแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากยุคสมัยที่ผ่านมา โดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ที่เคลื่อนไหวไปมาอยู่เสมอระหว่างกลุ่มคน วัฒนธรรม อัตลักษณ์กลุ่ม และอาณาเขตหรือดินแดนที่เป็นตัวแทนทางรูปธรรม (ปฤษฎา, 2545: 21)

ในการศึกษาการข้ามพรมแดนของชาวชุมชนอ่างปลาบึกนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงกระบวนการข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหลายมิติที่ซับซ้อนซ้อนทับกัน เนื้อหาในบทนี้ จึงแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ ประเด็นแรกนำเสนอให้เห็นการข้ามพรมแดนของชาวอ่างปลาบึกภายใต้ปฏิสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาว อันทำให้ชาวอ่างปลาบึกมีการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนรัฐชาติเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และอาณาบริเวณพื้นที่ชุมชน ประเด็นที่สอง นำเสนอการข้ามพรมแดนของชาวชุมชนอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในส่วนของการสร้างพื้นที่ในการสร้างอำนาจการต่อรอง และสร้างความหมายใหม่ที่ผิดแผกไปจากทัศนะของกระแสความคิดหลัก ประเด็นที่สาม นำเสนอถึงการข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์กับระบบทุน เศรษฐกิจและการค้า และการข้ามพรมแดนในเวทีของทางท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ปรัชญาการพ้นพรมแดนเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมในชุมชนอ่างปลาบึกที่นับเนื่องมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ โดยมีเครือข่ายทางเครือญาติ และชาติพันธุ์เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงชาวอ่างปลาบึกในพรมแดนทางภูมิรัฐศาสตร์ที่รัฐสร้างขึ้น และประเด็นสุดท้าย จะนำเสนอกระบวนการข้ามพรมแดนของชาวอ่างปลาบึก ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันหลากหลายในชุมชนพื้นที่ศึกษา

3.6.1 ความเป็นเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาว

แน่นอนจากบทที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เราจะพบว่าภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐ “ความเป็นคนไทย” และ “ความเป็นคนลาว” ในชุมชนอ่างปลาบึกได้ถูกสร้างขึ้นมาผ่านการประทับตราด้วยคำว่า “เชื้อชาติ” ในฐานะเป็นเครื่องบ่งชี้ตัวตนผ่านบัตรประจำตัวประชาชนพลเมืองของแต่ละชาติ คนฝั่งซ้ายหรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงเป็นคนลาว คนฝั่งขวาหรือฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสายเดียวกันเป็นคนไทย นิยามความหมายนี้เกิดขึ้นจากยุคที่ประเทศมหาอำนาจได้สร้างขึ้นเนิ่นนาน แต่ก็ยังมีได้ถูกอธิบายหรือตีความใหม่แต่อย่างใด ปฏิบัติการของอำนาจรัฐที่แสดงบทบาทผู้ดูแลรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน และพรมแดนชายขอบของแม่น้ำโขงในชุมชนอ่างปลาบึกก็ยังคงถูกตอกย้ำซ้ำความให้คมชัดมากยิ่งขึ้น ผ่านกระบวนการจำแนกแยกแยะสถานะความเป็นพลเมืองของแต่ละรัฐชาติให้กับผู้คนสองฝั่งแม่น้ำในพื้นที่พรมแดนแห่งนี้ โดยการนิยามชาวอ่างปลาบึกในฐานะ “ฝั่งซ้ายคนลาว” “ฝั่งขวาคนไทย” แนวความคิดทางการเมืองของรัฐที่ยึดเอารัฐชาติ อาณาเขต และพื้นที่เป็นบรรทัดฐานในการกำหนดความเหมือนความต่างของผู้คน และใช้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างความเป็นประเทศและชาติ ดังกล่าวนี้ ได้ถูกทำลายผ่านปรากฏการณ์ชีวิตข้ามพรมแดนในเขตชายขอบ ตลอดจนการเคลื่อนไหวของผู้คนและวัฒนธรรม อันเป็นเครื่องยืนยันถึงความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือความไม่ลงรอยตามสิ่งที่เรียกว่ารัฐและความเป็นชาติของชาวอ่างปลาบึก

3.6.1.1 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อหนีภัยการเมือง

ประเทศลาวได้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการเมืองจากระบบเสรีประชาธิปไตยสู่ระบบสังคมนิยมในปลายปี ค.ศ.1975 โดยชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ลาวหรือพรรคประชาชนปฏิวัติลาว พรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้ต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกับรัฐลาวฝ่ายขวาที่นครเวียงจันทน์ด้วยวิธีการทางการเมืองและการทหารเป็นเวลา 30 ปี จึงได้รับชัยชนะโดยเด็ดขาด โดยใช้อำนาจบังคับหน้าสองขบวนการคือ ขบวนการปลดปล่อยลาวและขบวนการแนวลาวยุคใหม่

นโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และความเป็นกลางของลาวของสหรัฐอเมริกาและไทย ภายหลังจากเจรจาสันติภาพในอินโดจีนที่กรุงเจนีวาในปี ค.ศ.1954 ทำให้ความพยายามจัดตั้งรัฐบาลผสมเป็นกลางของนายกรัฐมนตรีเจ้าสุวัณพูมาล้มเหลวถึง 3 ครั้ง เพราะการแทรกแซงทางการเมืองและทางการเมืองการทหารของสหรัฐอเมริกาและไทย จนเป็นผลให้เกิดสงครามกลางเมืองในลาวระหว่างลาวสามฝ่าย สงครามได้ยืดเยื้อจากปี ค.ศ.1960-1973 และจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายขบวนการปลดปล่อยลาว การแทรกแซงทางการเมืองและการทหารของสหรัฐฯ และไทยในการต่อสู้ทางการเมืองในลาว ทำให้ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ลาวไม่ไว้วางใจประเทศไทยและสหรัฐฯ ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นอุปสรรคสำคัญในการปรับปรุงความสัมพันธ์ที่ติระหว่างไทยกับลาว (สุรัชย์, 2548 : (1)) แสดงให้เห็นถึงมิติภายในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวที่เคยมีอคติต่อกันผ่านสถานการณ์ทางการเมืองที่บ่งบอกถึงความไม่ไว้วางใจต่อกัน

ช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศลาวภายหลังจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ประสบความสำเร็จเข้าปกครองประเทศลาว ทั้งนี้บรรดาประชาชนจำนวนมากได้หลบหนีออกนอกประเทศด้วยวิธีหนีภัยสงครามและการเมือง ผู้อพยพชาวลาส่วนใหญ่เป็นผู้หลบหนีมาจากเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้ชายแดนไทยโดยเฉพาะเวียงจันทน์ (ขจิต, 2536: 22) การหนีภัยทางการเมืองในขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลของการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนต่างๆ ในแถบพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ในช่วงราว พ.ศ.2518 จนถึงปลายปี พ.ศ.2530 ได้มีชาวลาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบริเวณเมืองเวียงจันทน์อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามายังทั้งฝั่งเมืองหนองคาย เมืองนครพนม และเมืองอุบลราชธานี การอพยพในช่วงเวลานี้เป็นการอพยพหนีภัยการเมืองเนื่องจากการเข้าครอบงำของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้ผู้คนที่หลบหนีมาดังกล่าวนี้ไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของระบบคอมมิวนิสต์ และบางส่วนก็หลบหนีออกมาเพราะผลจากการต่อสู้กันระหว่างทหารกับกลุ่มต่อต้าน

แม่ตุ้มคำแก้ว แม่เฒ่าผู้อพยพชาวลาวัย 60 ปี กล่าวถึงเรื่องราวแต่หนหลัง แม่ตุ้มเกิดที่เมืองเวียงจันทน์ เวลานั้น 25 ปี มีทหารลาที่อยู่ฝ่ายคอมมิวนิสต์จับนางไป “สัมมนา” (ขังคุก) ไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ หลังจากถูกปล่อยตัวแล้วนางก็หวาดกลัวมากจึงได้หาทางหลบหนีออกจากฝั่งลาวมาอยู่ฝั่งไทยยังบริเวณบ้านผาตั้ง “หนีมาตั้งแต่ลาวยังปกครองแบบระบอบเก่าตั้งแต่ 30 กว่าปีมาแล้ว จำได้เพราะถูกจับไปสัมมนา (จับ) ขังคุกธาตุคำอยู่เมืองเวียงจันทน์ แล้วถูกเก็บภาษีหลาย จึงคิดหนีมา”

การหลบหนีภัยการเมืองในคราวที่แม่ตุ้มคำแก้วกล่าวถึงตรงกับช่วงเวลา พ.ศ.2518-2538 ซึ่งเป็นช่วงคาบเกี่ยวกับสงครามอินโดจีน ในช่วงเวลาที่ไทยกับลาวมีความขัดแย้งทางการเมืองหลังจากที่ถูกแบ่งแยกแตกฝ่ายออกเป็นสองรัฐ รัฐบาลของประเทศเพื่อนบ้านอย่างลาวมีความระแวงสงสัยไทย และได้กล่าวหาไทยอย่างรุนแรงหลายครั้งหลายหนในช่วงที่ความสัมพันธ์ของระหว่างประเทศทั้งสองเสื่อมลง เจ้าสุภานุวงศ์ ประธานสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ให้สัมภาษณ์กับสื่อต่างประเทศเมื่อปี พ.ศ.2519 มีข้อความกล่าวถึงประเทศไทยว่า

“นับแต่ปลดแอกทั่วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวของเราก็ได้แสดงบทบาทใหม่ในฐานะที่มั่นของระบบสังคมนิยมในเอเชียอาคเนย์ ในฐานะของเรามีความยากลำบากมากขึ้นเนื่องจากข้อเท็จจริงว่า เรามีพรมแดนร่วมเป็นระยะทาง 1,500 กิโลเมตรกับประเทศไทย ประเทศที่อนุญาตให้ลาวอพยพปฏิบัติการลี้ภัย ทั้งที่พวกเหล่านี้มีเจตนาร้ายต่อเรา...กำลังของพวกปฏิบัติการก็ยังคงเป็นอันตรายต่อสาธารณรัฐที่เยาว์วัยของเรา อย่างไรก็ตามระบอบใหม่ของเรากำลังเข้มแข็งยิ่งขึ้น”

(สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 2519: 7)

ต่อมาความสัมพันธ์ไทย-ลาวได้เสื่อมทรามลงมากขึ้นอีก เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ.1975 ทหารลาวได้จับกุมเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารและพลเรือนของไทย 3 คน ในนครเวียงจันทน์ ในข้อหาจารกรรม ไทยจึงตอบโต้การขับที่ปรึกษาทูตลาวประจำประเทศไทยและเลขานุการสถานทูตออก

จากประเทศไทยในฐานะบุคคลไม่พึงปรารถนา ในวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1975 ลาวจึงปล่อยตัวเจ้าหน้าที่ทั้ง 3 คน และให้ออกจากลาวในฐานะบุคคลไม่พึงปรารถนา ในระหว่างที่เกิดปัญหาความขัดแย้งไทยลาว สถานีวิทยของลาวได้กล่าวโจมตีนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชว่าแทรกแซงกิจการภายในของลาวและไม่จริงใจในการปรับปรุงความสัมพันธ์กับลาว ในขณะที่วิทยุฮานอยก็สนับสนุนข้อกล่าวหาของลาวและสนับสนุนให้ลาวดำเนินนโยบายแข็งกร้าวต่อไทย นอกจากนี้ ผู้นำฝ่ายปเทศลาวได้กล่าวหาว่าไทยและสหรัฐฯ ให้การสนับสนุนกลุ่มลาวต่อต้านคอมมิวนิสต์ (พวกปฏิการลาว) ที่จัดตั้งพรรคกษัตริย์ต่อต้านลาวคอมมิวนิสต์ สถานีวิทยหนองคายของไทยจึงกล่าวโจมตีผู้นำลาวคอมมิวนิสต์บ้าง (สุรัชย์, 2548: 58)

ความขัดแย้งยุ่งยากทางการเมืองที่เกิดกับรัฐไทยกับรัฐลาวในครานั้น ไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มคนลาวเท่านั้นที่อพยพมาฝั่งไทย แม่ตุ้แก้วยังจำได้แม่นยำว่ามีทั้งคนชนเผ่าต่างๆ อีกหลายกลุ่ม ทั้งคนแม่ัว คนลาว ขมุ ถิ่น ฮ่อ เย้า เป็นต้น ทั้งหมดต่างหลบหนีภัยการเมืองที่ถูกมองว่ารัฐเอารัดเอาเปรียบประชาชน เพราะทำงานทุกอย่างแล้วผลประโยชน์ต่างๆ ก็ตกอยู่ภายใต้รัฐเพียงผู้เดียว คนเหล่านี้จึงได้อพยพหลบหนีเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่ฝ่ายคอมมิวนิสต์เข้าครอบครองบ้านเมือง “คนเผ่าอยู่ทางฝั่งลาวก็หนีมาคือกัน (เหมือนกัน) พวกเขากลัวและทนการกดขี่ข่มเหงและการควบคุมของระบอบเก่าไม่ได้ จึงพากันอพยพหลบหนีเข้าไทยและขอไปอยู่ประเทศอื่น ๆ ต่อไปอีกก็มี” (แม่ตุ้แก้ว, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

ชาวลาวฝั่งเวียงจันทน์จำนวนมากได้หนีข้ามแม่น้ำโขงมาขออยู่ศูนย์รับผู้อพยพจังหวัดหนองคาย ศูนย์ผู้อพยพจังหวัดหนองคายในครานั้นแม่ตุ้แก้วได้เล่าให้ฟังว่า “ผู้คนฝั่งลาวจำนวนมากได้มาขออาศัยตรงศูนย์หนองคาย มีฝรั่งมาให้ลงชื่อเพื่อให้ไปอยู่ต่างประเทศ ซึ่งเป็นเมืองฝรั่ง ในครานั้นแม่ตุ้บได้ลงชื่อกับคนอื่น ๆ เพราะหยาน (กลัว) ไม่รู้ว่าจะเจออะไร ก็เลยไม่ได้ไปเหมือนกับคนอื่น แต่ก็มีญาติที่เป็นน้องไก่ (น้องสะใภ้) ไปอยู่” (แม่ตุ้แก้ว, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) การอพยพโยกย้ายบ้านเรือนระหว่างสองฝั่งโขง เป็นปรากฏการณ์ปกติที่ชาวบ้านในแถบนั้นปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิเช่น การติดตามมาอยู่กับญาติพี่น้อง หรือการข้ามไปเลี้ยงวัวเลี้ยงควายซึ่งมีการข้ามไปเลี้ยงสัตว์ยังฝั่งลาว โดยการฝากเลี้ยงไว้กับญาติพี่น้องฝั่งโน้น โดยเจ้าของวัวควายเป็นคนฝั่งไทย ตัวอย่างเช่น แม่ตุ้ละออ บ้านผาดตั้งฝั่งไทย ปัจจุบันอายุ 65 ปี แม่ตุ้ละออเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เมื่อหลายสิบปีก่อนเคยเลี้ยงวัวไว้ที่ฝั่งลาวหลายสิบตัว ฝากน้องเขยที่อยู่ฝั่งลาวไว้ ตนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ฝั่งไทย บางครั้งก็นั่งเรือข้ามไปเลี้ยงวัวควายฝั่งโน้น เพราะมีหญ้ามีที่วางเยอะให้วัวให้ควายกินมากมาย แต่หลังจากที่ไทยกับลาวขัดแย้งกันมีปัญหาเรื่องชายแดน แม่ตุ้กับคนอื่น ๆ ที่เคยเลี้ยงวัวควายหรือฝากเลี้ยงยังฝั่งลาวก็ได้เลิกกันไป

การจัดระเบียบสังคมและปกครองแบบใหม่ในช่วงปี ค.ศ.1975 ในประเทศลาวนับเป็นจุดสำคัญที่ส่งผลให้มีการอพยพโยกย้ายมากยิ่งขึ้นของชาวลาวที่เข้ามาฝั่งไทย โดยมีการเข้าป่าตั้งรกรากถิ่นฐานปะปนอยู่กับคนไทยอีสานอันถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ทั้งนี้เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ลาวเข้าควบคุมและปกครองเมืองใหม่ ๆ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงได้สมาชิกพรรคและ

ทหารลาวคอมมิวนิสต์ที่เคยชินกับระเบียบวินัย อุดมการณ์คอมมิวนิสต์และการปกครองแบบทหารก็ประสบปัญหาในการปกครองเมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบกึ่งศักดินาและวัฒนธรรมตะวันตก เจ้าหน้าที่พรรคและทหารคอมมิวนิสต์ลาวจากเขตปลดปล่อยและป่าเขาได้สั่งให้เยาวชนชายในเมืองตัดผมสั้นและห้ามนุ่งกางเกงยีนส์ ส่วนผู้หญิงให้นุ่งผ้าซิ่นและห้ามสวมแว่นกันแดด ที่สำคัญคือห้ามประชาชนทั่วไปฟังวิทยุของสถานีวิทยุของประเทศไทย และห้ามฟังเพลงไทยและตะวันตก “ตั้งแต่เป็นระบอบเก่า จำได้ว่ารัฐเขาห้ามไม่ให้ฟังเพลงฟังวิทยุฝรั่งไทย ถ้าเห็น (รัฐ) ฐู (ฐู) เพราะมีสายทหารอยู่ในหมู่บ้าน ก็จะถูกจับไปขัง บางถือ (บางครั้ง) ก็ถูกจับไป “สัมมนา” (ขังคุก) อยู่เมืองเวียงจันทน์” (พ่อตู้สิง, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) ผู้ใดฝ่าฝืนข้อห้ามจะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวก “ปฏิการ” ทันทิ นอกจากนี้ยังวิจารณ์การแสวงหาความสุขของคนเมืองที่ชอบดูหนังตะวันตก ฟังเพลงและเที่ยวเตร่ตามสถานเริงรมย์ในเวลาค่ำคืน รวมทั้งการมุ่งแสวงหาผลกำไรจากการทำการค้าว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม เป็นการไม่รักชาติในยามที่ภารกิจใหญ่ของประชาชน คือ การสร้างชาติและพัฒนาบ้านเมือง ดังนั้นประชาชนจะถูกแนะนำให้เข้านอนแต่หัวค่ำเพื่อจะสามารถตื่นแต่เช้าและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความเข้มงวดและอหังการของทหารประเทศลาวที่แสดงต่อชาวเมืองทำให้ชาวเมืองไม่ชอบ และอึดอัดกับนโยบายการสร้างชาติดังกล่าวมาก คนลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายกับคนไทยที่อยู่ฝั่งขวาซึ่งเคยเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กันตลอดเหนือพรมแดนรัฐชาติ ก็เริ่มที่จะลงหลักปักฐานในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของตนส่วนใหญ่คนลาวที่ไม่ชื่นชอบและเกรงกลัวอำนาจนโยบายการปกครองของรัฐลาวในช่วงนั้น ก็เริ่มมองเห็นและได้ใช้พรมแดนแม่น้ำโขงซึ่งเมื่อก่อนไม่เคยมองเห็นว่าเป็น “เส้นกันเขตแดน” แต่ในขณะนั้นกลุ่มคนดังกล่าวนี้ ได้อาศัยพรมแดนของรัฐชาติทั้งสองฝ่ายเพื่อก้าวข้ามไปสู่พรมแดนของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์กับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำโขงในอีกฟากฝั่งหนึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ จึงแสดงให้เห็นสภาวะของพรมแดนของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์ที่ถูกซ้อนทับอยู่บนพรมแดนของรัฐชาติได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

วิกฤตการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานั้นมิได้ส่งผลกระทบต่อคนลาวเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อชาวเมืองที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ได้เดินทางเข้ามาข้ามพรมแดนแม่น้ำโขง แล้วตัดสินใจลงหลักปักฐานตั้งบ้านเรือนในเขตแดนของรัฐชาติไทย อันมีเงื่อนไขมาจากภาวะของสงครามและการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครอง อันส่งผลให้ผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในเขตฝั่งลาวแต่มีเชื้อคนลาวอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่เมืองหนองคายและตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขงฝั่งไทย อาทิเช่น กลุ่มม้ง กลุ่มญวน ซึ่งขอลี้ภัยทางการเมืองเพราะถูกคุกคามต่อชีวิต ร่างกาย และเสรีภาพอย่างหนักหน่วง เหตุผลสำคัญในการหลบหนีและอพยพออกนอกประเทศก็ด้วยความเกลียดระบอบคอมมิวนิสต์ มีความหวาดกลัวว่าจะถูกสังหาร ไม่ชอบวิธีการปกครอง ตลอดจนเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจโดยต้องการไปใช้ชีวิตที่ดีกว่าในประเทศไทยและประเทศที่สาม แม้แต่เกิด ชาวลาวอพยพหนีภัยการเมือง วัย 65 ปี เป็นผู้ที่เคยถูกจับในฐานะที่ “ส่งแบ่งและของเล่นเด็กข้ามแม่น้ำโขง” เพื่อเอาไปฝากหลานที่อยู่ฝั่งลาว แม่ตู่เล่าว่าถูกจับไปขังไว้ที่คุกธาตุดำที่อยู่เมืองเวียงจันทน์ ถูกจับอยู่ 7 วัน ทหารให้ตำข้าว แล้วก็มัดข้าว เก็บเมล็ดข้าวคัดแยก แล้วก็ให้เข้า

สัมมนา ความหวาดกลัวของระบอบการปกครองแบบเก่าในรัฐลาวยังคงอยู่ในความทรงจำของแม่
ตุ้เกิดมาจนทุกวันนี้

- ผู้วิจัย: แม่ผมไปเวียงมาตัว (มานะ) เมื่อวานนี้
- แม่ตุ้เกิด: เออ เป็นจิ้งไต๋ (อย่างไร) เวียงสูง (เจริญรุ่งเรือง) บ่ (หรือเปล่า) ตั้งแต่
แม่ถูกจับไปขังไว้คุกธาตุดำ ก็บ่ (ไม่) ไต่ไปอีกเลย บ่แม่ 30 กว่าปีแล้ว
- ผู้วิจัย: แม่คือบ่ไปเวียงอีกบ่ (ไม่ไปเวียงจันทน์อีกหรือ) ข้ามไปทางโพ้นบ่เป็น
ยังละเต (ข้ามไปฟากโน้นเวียงจันทน์ตอนนี้อย่างไรแล้ว)
- แม่ตุ้เกิด: บ่ บ่ไปหาหัวมันดอก (ไม่ไปหอรอก) ไปเฮ็ดหยั่งหย่านมันจับ (ไปทำไม้
กลั่ว) แม่เข้ามาทางศูนย์หนองคายพุ้น มีคนหลายข้ามมา คนลาวกะมี
แกวกะมี แมวกะมี พวกแมวกะมีส่วนหลายเขาจะไปจดซื้อขอไปอยู่
ต่างประเทศเลย

ศูนย์อพยพหนองคายได้ดำเนินการภายใต้กระทรวงมหาดไทยเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2518
เวลานั้นได้มีการจัดทำทะเบียนและออกบัตรประจำตัวผู้อพยพ แม่ตุ้เกิดยังได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังอีกว่า
คนหนีมาฝั่งไทย ทั้งคนลาว คนแกว คนแม้ว บางคนก็หนีมาเพราะความกลัวถูกฆ่าด้วยความคิด
ขัดแย้งกับรัฐบาลใหม่ในขณะนั้น แต่ก็มีบางกลุ่มคนที่แอบแฝงมาเพราะต้องการไปอยู่ประเทศที่
สามอันมีสาเหตุมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ แม่ตุ้เกิดเล่าว่า

“พอข้ามมาอยู่ศูนย์สักพักหนึ่ง คนที่อยากไปอยู่ต่างประเทศต่อก็ให้ไปลงชื่อไว้
แล้วเจ้าหน้าที่จะเรียกไปสัมภาษณ์ทีละคน มีฝรั่งมาสัมภาษณ์หลาย เพิ่นให้คนแปลคุย
กับเขา จากนั้นอีกประมาณ 10 กว่ามือก็จะประกาศชื่อให้รู้ (รู้) ว่า ไผ่ (ใคร) ซิได้ไป บางคน
บ่แม่ (ไม่ใช่) คนลาว คนแม้ว เป็นคนไทยก็ไปตัว (โกหก) ว่าเป็นคนลาว แล้วไปสัมภาษณ์
กะมีหลาย บางคนกะได้ไป บางคนกะบ่ได้ไป เพราะเพิ่น (เขา) อยากรไปอยู่เมืองนอก ตอน
นั้นบู้ว่าไปเมืองนอกแล้วดี มีเงินมีคำ ร่ำรวยหลาย แม่ตุ้มีแต่หย่าน (กลั่ว) บ่กล้าไปกะเลย
มาอยู่บ้านผาตั้งฝั่งไทยนี้แหละ”

(แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวลาวและชาวมังรุ่นใหม่ที่หลบหนีภัยสงครามเข้าไปอาศัยอยู่ใน
สหรัฐ มีฐานะทางสังคมที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบอาชีพหลายสาขาทั้งที่เป็นตำรวจ ทหาร
นักวิชาการ วิศวกร และนักวิทยาศาสตร์ทั้งในบริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐบาลของมลรัฐ
และท้องถิ่น นอกจากกรณีดังกล่าวแล้วยังพบว่า อ้ายพงเพดที่เป็นโซว์เฟอร์ให้กับผู้วิจัยและคณะ
เดินทางไปยังบ้านอ่างนั้นอดีตเคยเป็น “เชื้อเจ้า” แต่หลังจากที่ระบอบการเมืองได้ล้มล้างระบบ
กษัตริย์ลง อ้ายพงเพดก็มีฐานะเป็นพลเมืองลาวธรรมดาทั่วไป อ้ายพงเพดเล่าว่ามีญาติพี่น้องอยู่
เมืองหลวงพระบาง ตั้งแต่หลังจากที่มีการใช้ระบอบการเมืองแบบสังคมนิยมแทนระบอบศักดินา

ลาวแล้ว ผู้นำลาวที่มีเชื้อเจ้าจำนวนมากได้หลบหนีไปอยู่ในต่างประเทศ แต่บางส่วนที่ยังผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอนก็ยังคงดำเนินชีวิตอย่างปกติในประเทศลาว แม้ว่าจะมีฐานะเป็นคนสามัญธรรมดาและมีชีวิตผัดแปกไปจากเดิมก็ตาม

“กลุ่มเชื้อเจ้า (ชนชั้นเจ้านาย) หลายครัวหนีภัยการเมืองในช่วงนั้น ไปอยู่ต่างประเทศ บางคนก็ไปอเมริกา บางคนก็ไปฝรั่งเศส บางคนก็หนีไปอยู่ฝั่งไทย ช่วงนั้นเป็นช่วงวิกฤตของชีวิตของกลุ่มเชื้อเจ้าคือกัน ต้องหนีเพราะบ่แน่ใจในความปลอดภัยของชีวิตกลัวถูกฆาตกรรมบ้าง แต่เชื้อเจ้าบางครอบครัวหากยอมรับและอยู่ใต้อำนาจของรัฐบาลใหม่ ปฏิบัติตนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญของชาติลาว ก็สามารรถดำรงชีวิตปกติได้ อ้ายบ่ไปประเทศนอกเพราะว่าบ่อยากหนีจากบ้านจากพ่อแม่พี่น้อง เพราะการได้ไปเมืองนอกเวลานั้น ฝรั่งเศสสัมภาษณ์เอาไป บางคนได้ไปแต่เมีย บางคนได้ไปแต่ลูก ต้องพลัดพรากจากกัน อ้ายอยากอยู่กับครอบครัวก็เลยบ่ข้ามฟากไปฝั่งไทยหลบหนีไปเมืองนอกคือเชื้อเจ้าคนอื่น ๆ ” (อ้ายพงเพด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

อันที่จริง ความสัมพันธ์ไทย-ลาวได้ดำเนินมาแบบลุ่มๆ ดอนๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1975 เมื่อพรรคประชาชนปฏิวัติลาวไทย-ลาวยึดอำนาจการปกครองในลาวได้สำเร็จ การปะทะกันตามพรมแดนไทย-ลาวระหว่างกลุ่มต่อต้านรัฐบาล สปป.ลาว กับทหารลาว ทำให้กระสุนปืนตกมายังฝั่งไทยและราษฎรไทยได้รับบาดเจ็บ เสียชีวิตและบ้านเรือนเสียหายหลายครั้ง และเป็นสาเหตุให้ทหารไทยและลาวเกิดการต่อสู้กันตามบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ทั้งนี้ประเทศได้ดำเนินการป้องกันการสู้รบตามพรมแดนไทย-ลาวมิให้ขยายตัว โดยการปิดด่านและชายแดนหลายครั้งเช่นกัน ซึ่งในช่วงเวลานั้นการปิดด่านแต่ละครั้งก็ทำให้ประชาชนฝั่งลาวซึ่งต้องพึ่งพาสินค้าอุปโภค-บริโภคที่ส่งไปจากฝั่งไทยได้รับความเดือนร้อน นอกจากนี้ในสายตาของรัฐชาติทั้งสองฝ่ายยังมองว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งไทย-ลาว ซึ่งก่อให้เกิดการลักลอบขนคนลาวเข้ามายังฝั่งไทย การลักลอบค้าขายสินค้าข้ามแม่น้ำโขง และปัญหาการรุกรานร่องน้ำลาวของเรือปฏิบัติการในลำน้ำโขงของไทย เป็นต้น (สุรัชย์, 2548: 92) จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ที่มีเชื้อเพียงคนไทยกับคนลาวเท่านั้น ที่ต้องหลบหนีภัยทางการเมืองในบริเวณรอยต่อสองประเทศที่ถูกเรียกขานว่า “ชายแดนแม่น้ำโขง” ตามวาทกรรมแห่งรัฐชาติที่พยายามกำหนดสร้างขึ้น สภาพการณ์ที่ซับซ้อนของผู้คนริมฝั่งนี้คือ ในสภาวะการณ์ทางการเมืองที่ตึงเครียดจำเป็นที่จะต้องเลือกว่าจะอยู่ฝั่งไหนของแม่น้ำ ซึ่งสัมพันธ์ต่อการแสดงตัวตนบนฐานคิดของรัฐชาติ นั่นก็คือ การเป็นคนไทยหรือการเป็นคนลาว ที่มีได้สนใจยึดกับอัตลักษณ์ร่วมทางชาติพันธุ์ที่มีมาเนิ่นนานของผู้คนดังกล่าวแต่อย่างไร

3.6.1.2 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อสิทธิในทรัพย์สิน

หลังจากที่รัฐบาลลาวมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศเมื่อก่อนปี ค.ศ.1980 ซึ่งได้นำนโยบายคอมมิวนิสต์มาใช้อย่างเข้มงวด ทั้งการควบคุมพุทธศาสนา การตัดสัมพันธ์กับไทย และการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามชนกลุ่มน้อย (คลาร์, 2544: 39) อันเป็นสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวชุมชนอ่างปลาบึกได้เผชิญกับภาวะการถูกจำกัดการเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กัน อย่างไรก็ตาม การห้ามติดต่อสัมพันธ์กับรัฐไทยที่รัฐลาวได้อำงั้นก็ได้ปรากฏแต่เพียงในทางกฎหมายเท่านั้น การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำซึ่งเคยเป็นชุมชนเดียวกันมาก่อนยังคงมีการต่อรอง และปรับกลยุทธ์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน และกันของชาวชุมชนอ่างปลาบึกอยู่เช่นเดิม ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงกับชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาของแม่น้ำก็ยังคงผลิตสร้างความสัมพันธ์ภายใต้กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ในช่วงเวลานี้ อำนาจรัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาวต่างพยายามใช้อำนาจในการครอบครอง และอ้างสิทธิเหนือดินแดนรัฐชาติอันสร้างภาวะความกดดันให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนในชุมชนของชาวอ่างปลาบึก ทั้งการตั้งสถานที่ทำการที่ตั้งตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด. 2454) ของรัฐไทยในบริเวณตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขง ซึ่งรวมถึงชุมชนอ่างปลาบึกด้วย (ก้านนผาลี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

แต่ภายหลังกนโยบายเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ได้ล้มเหลวไม่เป็นท่า ลาวก็ได้้นำนโยบาย “จินตนาการใหม่” มาใช้ในปี ค.ศ.1989 โดยเริ่มเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและการเมืองมาอย่างต่อเนื่องตลอดทศวรรษที่ 1990 ซึ่งสร้างความกระชับแน่นรอบใหม่ระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่มีการเปิดใช้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว หนองคายเมืองเวียงจันทน์ ในปี ค.ศ.1994 ภายใต้การเติบโตของระบบทุนนิยมและกระแสการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการลงทุนและเศรษฐกิจในภูมิภาคแถบนี้ ได้นำไปสู่ความพยายามที่จะเชื่อมโยงรัฐทั้งสองให้มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่ได้ผลักดันให้เกิดการเชื่อมโยงโลกให้เป็นหนึ่งเดียวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางด้านเศรษฐกิจ จนนำไปสู่การเปิดการค้าเสรีและเกิดการบูรณาการความร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศต่าง ๆ ทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคขึ้น อาทิเช่น อาเซียน (Asean) อียูหรือสหภาพยุโรป (EU) และอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) เป็นต้น (พิทยา และคณะ, 2549: 45) ภายใต้เหตุผลของการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจและการค้าการลงทุนเป็นสำคัญ

ในสถานการณ์ของตลาดการค้าเสรีในยุคที่ทุนนิยมและความร่วมมือของทุนทางการค้าระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวนั้น ได้ทำให้รัฐทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะใช้เส้นพรมแดนของแม่น้ำโขงเพื่อกำหนดขอบเขตความเป็นชาติและประเทศให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังกรณีการพยายามที่จะให้ผู้คนและสินค้าต่าง ๆ เข้าออก/ขึ้นลงตามตำแหน่งแห่งที่ ซึ่งรัฐได้กำหนดและสร้างระเบียบเงื่อนไขเอาไว้ อันบ่งบอกถึงอำนาจรัฐที่ต้องการจัดระเบียบและควบคุมจัดการกับภาวะการไร้พรมแดนนี้ ชุมชนชายแดนโดยเฉพาะชาวอ่างปลาบึกที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือ “คนลาว” คือผู้ที่ถูกนิยามให้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐของไทยหากเดินทางเข้ามาสู่แผ่นดินฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งมีระยะห่างกันเพียงไม่ถึง 500 เมตร ภาพลักษณ์ของชาวลาวที่มาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในฐานะบุคคลที่ต้อง

ฝั่งพืงรัฐไทยได้ถูกเน้นย้ำอยู่เสมอผ่านถ้อยคำว่าด้วยระเบียบการขึ้นลงท่าเรือชั่วคราวที่ข้ามฟากระหว่างบ้านผาดั้งฝั่งไทยกับบ้านอ่างฝั่งลาว ทั้งนี้เพื่อจำแนกแยกแยะและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับผู้คนในอาณาบริเวณชุมชนเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นกลไกในการจัดระเบียบของรัฐที่เข้ามากำกับดูแลการเคลื่อนย้ายไปมาให้อยู่กับร่องกับรอยตามฉันทานุมัติของรัฐ ทั้งนี้ในชุมชนอ่างปลาบึกกำหนดให้ขึ้นลงที่ท่าเรือวัดบ้านผาดั้งหรือวัดอ่างปลาบึกแห่งเดียว

หลังจากที่มีการกำหนดจุดผ่อนปรนให้ผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงได้เดินทางไปมาหาสู่กัน โดยรัฐได้กำหนดตำแหน่งแห่งที่ของท่าเรือข้ามฟากไว้เพียงจุดเดียว นั่นก็คือ ด้านหลังวัดอ่างปลาบึกคือกำหนดช่วงระยะเวลาเดินทางตั้งแต่เวลา 06.00 น. – 18.00 น. ของทุกวัน ระเบียบกฎเกณฑ์นี้ถูกประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ.2545 อันเป็นปีที่มีความเข้มข้นในเรื่องการค้าเสรีในภูมิภาคแม่น้ำโขง ชาวชุมชนอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายถูกมองและประทับตราจากรัฐไทยว่า “คนต่างด้าว” ด้วยสถานภาพที่แตกต่างโดยอาศัยมิติของพื้นที่ที่อยู่อาศัยมาเป็นตัวกำหนดสร้างกฎเกณฑ์ความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน คือเป็น “คนลาว” และ “คนต่างด้าว” ซึ่งไม่มีสิทธิอำนาจในดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่แม่ในทัศนะของผู้คนจะเป็นพื้นที่ชุมชนเดียวกันก็ตาม การกำหนดระเบียบว่าด้วยการเข้าออกขึ้นลงท่าเรือชั่วคราวของชุมชนแห่งนี้ จำเป็นต้องขออนุญาตทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ จะต้องอยู่ในสายตาของเจ้าที่หรือตัวแทนของรัฐทั้งสองฝ่าย ชาวอ่างปลาบึกทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง จึงเหมือนกับตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำและนำเสนอภาพของรัฐในฐานะเป็นผู้ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในเขตพื้นที่ชายแดน ดังปรากฏในทัศนะของตำรวจตระเวนชายแดนที่ประจำการอยู่ในชุมชนแห่งนี้ที่มองชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝักน้ำที่เดินทางไปมาหาสู่กันว่า

“นโยบายความมั่นคงของชาติ (รัฐ) เกี่ยวกับพื้นที่ชายแดนนี้ ในบริเวณพื้นที่แม่น้ำโขงมีชาวลาวที่เดินทางข้ามฟากมายังฝั่งไทย ซึ่งถ้าพูดตามกฎหมายก็ต้องขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร และต้องไม่นำสิ่งผิดกฎหมายใดๆ เข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทย แต่ความเป็นบ้านพี่เมืองน้องกัน เหมือนกับคนบ้านเดียวกันก็อนุโลมให้เดินทางเข้ามาฝั่งไทยได้ ทำเป็นมองไม่เห็น ไม่ใส่ใจก็ไม่มีปัญหาอะไร”

(ตชด.วิโรจน์, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

จากทัศนะข้างต้นเราจะเห็นว่า เจ้าหน้าที่รัฐได้อำนาจเหนือดินแดนที่สามารถกระทำการต่างๆ ผ่านกฎหมายว่าด้วยการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐที่จะบังคับใช้ต่อชาวอ่างปลาบึกที่อยู่ฝั่งซ้ายซึ่งถูกขนานนามว่า “คนลาว” ในพื้นที่อาณาบริเวณเดียวกัน แต่อำนาจแห่งรัฐดังกล่าวถูกยกเว้นโดยชาวบ้านอ้างสิทธิความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นพี่น้อง ความเป็นเครือญาติระหว่างกันของผู้คนสองฝั่งน้ำ เช่นนี้ด้านในกรณีของชุมชนอ่างปลาบึกจึงเป็นเพียง “ท่าเรือ” ขึ้นลงของชาวบ้าน ซึ่งถูกนิยามผ่านกิจกรรมจากชาวชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะเป็น “พี่น้องบ้านเดียวกัน” (นางมาลี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ภายใต้ความสัมพันธ์อันซับซ้อนและหลากหลาย รวมทั้ง

จุดเปลี่ยนทางการเมืองในยุคหลังซึ่งทำให้ผู้คนสองฝั่งน้ำสามารถสร้างเครือข่ายของความสัมพันธ์ได้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

“ความสัมพันธ์” ที่ถูกนิยามความหมายขึ้นในฐานะ “คนริมโขง” ได้ทำให้ชาวอ่างปลาบึกได้ใช้อำนาจในการต่อรองกับภาวะของการข้ามพรมแดนรัฐชาติ ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับกลุ่มชนได้ แม้ว่าอำนาจรัฐจะสามารถกำหนดนิยามตัวตนของผู้คนให้แยกจากกันโดยใช้ความเป็นพลเมืองของในแต่ละรัฐชาติ คือ คนชาติไทย/คนชาติลาว รวมทั้งแยกชุมชนออกจากกันให้กลายเป็น ฝั่งซ้ายคือบ้านอ่างของรัฐลาว/ฝั่งขวาคือบ้านผาดั้งจอร์รัฐไทย มาเป็นเส้นแบ่งแยกสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับชุมชนชาวอ่างปลาบึก เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยของชาวอ่างปลาบึกนั้นเป็นพื้นที่ชายแดนรัฐชาติ ที่ใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นกันแบ่งเขตแดนทั้งสองรัฐให้แยกออกจากกัน แม้ว่าชาวชุมชนอ่างปลาบึกนั้นจะสามารถต่อรองในการเดินทางไปมาหาสู่กันได้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ร่วมกัน แต่ก็ต้องเผชิญกับข้อจำกัดของตำแหน่งแห่งที่ (place) และช่วงเวลา (time) ที่รัฐกำหนดไว้ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้หากชาวอ่างปลาบึกไม่ขึ้นลงตามจุดที่กำหนดก็มีนัยยะหรือสื่อความหมายให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าใจว่า บุคคลนี้เข้ามาสู่ยังดินแดนของรัฐอย่างมิชอบและก็สามารถจับกุมหรือตรวจค้นได้ เช่นนี้ชาวอ่างปลาบึกจึงหวาดหวั่นต่อความไม่แน่นอนชัดเจนและหวั่นเกรงต่ออำนาจรัฐของทั้งสองฝ่ายด้วยเช่นกัน พวกเขาไม่กล้าที่จะข้ามแม่น้ำโขงแล้วขึ้นลงตามจุดต่าง ๆ ที่ดูน่าจะสะดวกสบายกว่า แต่ก็ต้องจำยอมที่จะปฏิบัติตามระเบียบข้อกำหนดของรัฐแต่ละชาติกำหนดไว้

ก่อนปี พ.ศ.2518 ประเทศลาวยังดำเนินนโยบายการเมืองที่ชาวบ้านแถบนี้เรียกว่าเป็น “ระบอบเก่า” อันเป็นการปกครองแบบสังคมนิยมอยู่นั้น เรื่องราวการข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึกดูจะเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและซับซ้อนมาก การปิดประเทศของรัฐลาวและตัดความสัมพันธ์กับรัฐไทยนั้นได้ส่งผลกระทบอย่างเด่นชัดต่อชุมชนอ่างปลาบึก คนฝั่งขวาที่เคยไปทำมาหากินปลูกผักเลี้ยงสัตว์ไว้ฝั่งซ้ายแม่น้ำ ในทำนองเดียวกันคนฝั่งซ้ายที่มาทำมาหากินและมีที่ทางอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำสืบทอดมาตั้งแต่ยุคบรรพบุรุษ ก็ถูกอำนาจรัฐมาจำกัดและออกแบบพื้นที่อาณาเขตให้กับบุคคลที่ถูกมองว่า มีสิทธิชอบธรรมตามกฎหมายของพลเมืองในแต่ละชาติ แม้จะไม่เห็นด้วยและชาวบ้านรู้จักอดีตแต่ก็ไม่มีใครกล้าคัดค้าน ในระหว่างที่กลุ่มเครือญาติในชุมชนถูกจำแนกแยกแยะให้ขึ้นสังกัดกับรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่ง ที่ตั้งตำรวจตระเวนชายแดนก็ได้ถูกตั้งขึ้นในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ในบริเวณพื้นที่ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึกที่ผู้คนนับถือ การเดินทางข้ามพรมแดนรัฐชาติของชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายในระยะแรก จะต้องมาแจ้งและขึ้นทำในเขตที่ทำการตำรวจตระเวนชายแดนเท่านั้นอันเป็นแนวทางในการรักษาควบคุมดูแล “คนต่างด้าว” ที่เดินทางเข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทยตามนโยบายการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ

ต่อมามีการปรึกษาหารือกันระหว่างผู้นำชุมชนทั้งสองหมู่บ้าน ให้มีการเปิดเป็นด่านประเพณีโดยให้ใช้พื้นที่ด้านหลังของวัดเป็นท่าเรือขึ้นลงสำหรับชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้าย อีกทั้งในทุกๆ ปี ก็จะมีประเพณีที่ผู้คนเดินทางไปมาหาสู่กันโดยเฉพาะบุญในเดือน 4 บุญพระเวสเทศน์มหาชาติที่จะจัดขึ้นในทั้งสองชุมชน แต่จะมีวันเวลาแตกต่างกัน เพื่อให้ชาวบ้านของแต่ละฝั่งน้ำ

ได้เดินทางไปมาหาสู่และร่วมงานบุญดังกล่าวร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ จึงมีการเปิดให้ใช้เป็นท่าเรือ บ้านผาดั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 แล้ว (ลุงคำ, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 255) ชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งน้ำจึงเดินทางไปมาหาสู่กันเพื่อจับจ่ายซื้อของต่าง ๆ คนฝั่งซ้ายก็เดินทางมาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค บ้างก็เอาปลาเอาข้าวไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน คนฝั่งขวาก็เดินทางไปเอาของป่าพืชผักต่าง ๆ นำกลับมาขาย เป็นต้น ความเข้มงวดในการข้ามพรมแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิธีการเข้าออกผ่าน “ด่านประเพณี” มิใช่ “ด่าน ดชด.” ได้ส่งผลให้ระบบความเป็นเครือญาติ “เป็นพี่น้องกัน” สามารถถูกนำมาอธิบายและอยู่ในการรับรู้ของชาวชุมชนอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งน้ำร่วมกัน

การเกิดเป็นชุมชนอ่างปลาบึกนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของพื้นที่พรมแดนได้ปะทะสังสรรค์กัน อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ถูกจัดวางให้เป็นคนต่างเชื้อชาติ ความหมายของชุมชนอ่างปลาบึกในทัศนะของชีวิตประจำวันนี้จึงเป็นทั้งชุมชนทางกายภาพโดยมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณอาณาบริเวณเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการผลิตซ้ำความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันโดยการยึดโยงกับประเพณีความเชื่อ พิธีกรรมตลอดจนธรรมเนียมปฏิบัติของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำที่มีอยู่ร่วมกัน อำนาจต่อรองกับรัฐในวิถีชีวิตประจำวันของชาวอ่างปลาบึก ก็คือมิติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ชีวิต ประวัติศาสตร์มาเป็นกรอบกติกาของประชาชนสองฝั่งน้ำ

ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาวตกลงกันแล้วอ้างการกำหนดจุดผ่อนปรนให้ผู้คนสองฝั่งน้ำไปมาหาสู่กันได้ อันเป็นแนวทางในการเพิ่มความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้านตามทัศนะของรัฐ แต่วิธีการกำหนดพื้นที่เข้าออกของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งอ้างว่าหากเป็นด่านประเพณีก็น่าจะใช้ด้านหลังของวัดเป็นที่ตั้งท่าเรือ แล้วกำหนดให้เข้าออกเป็นเวลาเท่านั้น ก็สร้างความยุ่งงกให้กับชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายที่ถูกนิยามให้กลายเป็น “พลเมืองลาว” เป็นอย่างมาก พ่อตู่อินทร์ซึ่งเป็นชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายเล่าว่า พื้นที่ตรงข้ามกับบ้านอ่างมีความสะดวกสบายมาก คือ วัดตามระยะความกว้างของแม่น้ำโขงเพียง 800 เมตรเท่านั้น ซึ่งในอดีตชาวบ้านก็ขึ้นลงเข้าออกได้ตลอดทั้งลำน้ำ สะดวกตรงไหนก็ขึ้นเท่านั้น แต่พอมีการจัดระเบียบชุมชนชายแดนของฝั่งและฝั่งลาวร่วมกันโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ก็ได้กำหนดให้มีการเข้าออกขึ้นลงในท่าเรือชั่วคราวเพียงจุดเดียวเท่านั้น โดยอ้างการกำกับดูแลและการรักษาความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นภายในชุมชนชายแดน แต่เมื่อพิจารณาระยะทางในการเดินทางที่จะต้องมาที่ท่าเรือบ้านอ่างปลาบึกสำหรับชาวลาวแล้ว ก็พบว่าต้องนั่งเรือทวนน้ำขึ้นมาเป็นระยะทางมากกว่า 2 กิโลเมตร ทั้งนี้หากชาวบ้านขึ้นลงนอกเหนือจากที่กำหนดไว้แล้วชาวบ้านอ่างปลาบึกก็จะกลายเป็นคนลาวหรือคนไทยกลายเป็น “ผู้หลบหนีเข้าเมือง” ตามแนวคิดของรัฐซึ่งสามารถจับกุมได้ ทัศนะในการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ การกำหนดจุดเข้าออกอย่างเฉพาะเจาะจงเพียงไม่กี่จุดจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองอำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลของรัฐที่มีต่อประชาชนทั่วไป โดยไม่ตระหนักถึงความสัมพันธ์อันหลากหลายในชีวิต พื้นที่ และผู้คนที่อยู่ในชุมชนแถบนี้ และการกำหนดจุดเข้าออกของผู้คนสองฝั่งน้ำที่เรียกกันว่า “ด่านประเพณี” จึงถูกตั้งคำถามจากชาวอ่างปลาบึก

“แต่ก่อนนั้นนายบ้าน/กำนันและเจ้าหน้าที่บอกว่า จะกำหนดจุดเข้าออกให้เหลือจุดเดียว ให้คนฝั่งโพ้น (ฝั่งไทย) นั่งเรือมาจอดไว้บริเวณท่าหลังวัด ซึ่งไกลกว่าเดิมจากที่เคยเดินทางขึ้นลงบริเวณใกล้ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึก ซึ่งตอนนี้กลายเป็นที่ตั้งทำการ ดชด. จุดเข้าออกเดิมมันก็คืออยู่แล้ว บ่ต้องเดินทางไกล เปลืองน้ำมัน แต่เฮ็ดจั่งได้ได้ (จะทำอย่างไรได้) เขา (รัฐ) บอกให้พวกเฮาเข้าออกให้เป็นที่ที่เป็นทาง ถ่าบ่เฮ็ด (ไม่ปฏิบัติตาม) นำก็จะปิดบ่ให้เข้าออก”

(พ่อตุอินทร์, สัมภาษณ์, เมษายน 2552)

“ดชด.ห้ามคนขับเรือลารับส่งนอกจุดที่กำหนด แต่ ดชด.(รัฐ) ก็เป็นผู้เลือกจุดกำหนดให้คนขึ้นลง ส่วนพื้น (ดชด./รัฐ) จะขึ้นตรงได้ก็ได้ คนฝั่งโพ้น (คนลาว) บ่มีข้าว บ่มีเครื่องสินค้าอาหารก็ต้องมาซื้อฝั่งพี ถ่าบ่เชื่อบ่เฮ็ดน่าก็จะถูกจับ”

(อ้ายคำหลาย, สัมภาษณ์, เมษายน 2552)

หลังจากที่มีการแบ่งแยกพื้นที่พรหมแดนออกเป็น 2 ฝั่ง ฝั่งไทยฝั่งขวา ฝั่งลาวฝั่งซ้ายแล้ว ชาวอ่างปลาบึกก็ได้ขึ้นทะเบียนเป็นพลเมืองของแต่ละประเทศโดยมีบัตรประจำตัวประชาชนเป็นเครื่องยืนยันแสดงตัวตนต่อรัฐ การกำหนดเงื่อนไขให้สังกัดความเป็นพลเมืองที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอำนาจรัฐนี้เป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งของความยากจนทุกข์ยากให้เกิดแก่ชีวิตขึ้นเนื่องจากชาวอ่างปลาบึกต้องเผชิญกับแนวคิดเรื่อง “สิทธิในการถือครองที่ดิน” ซึ่งเป็นพื้นที่ในการสร้างผลผลิตต่างๆ เนื่องจากคนฝั่งไทยบางส่วนเคยมีที่ทำมาหากิน มีสวน มีไร่จำนวนมากอยู่ฝั่งประเทศลาว แต่หลังจากถูกนิยามให้กลายเป็นประชากรไทย ซึ่งพวกเขาเลือกที่จะเป็นคนไทยในขณะนั้น ด้วยความเกรงกลัวพิษภัยของระบอบการเมืองที่หนีข้ามพากมา จึงเป็นเหตุผลหลักที่ได้เลือกที่จะเป็นคนของรัฐไทย ในทำนองเดียวกันคนฝั่งลาวที่มีที่ทำมาหากินในฝั่งไทยตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ปู่ย่าตายายก็ต้องหมดสภาพการถือครองในพื้นที่การผลิตนั้นๆ เช่นนี้จึงทำให้ชาวอ่างปลาบึกบางส่วนต้องกลายเป็น “คนทุกข์คนยาก” เพราะไม่มีสิทธิ ไม่มีที่ทำกิน ต้องเผชิญกับความยากจนที่ถั่งโถมเข้ามาหลังจากแม่น้ำโขงได้กลายเป็น “เส้นกันเขตแดน” อย่างมีพลังตามถ้อยคำของรัฐ ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับการไร้ที่ทำมาหากินในเรื่องการใช้พื้นที่สร้างผลผลิตนี้ รัฐได้สร้างภาวะความเป็นอื่นและความเป็นชายขอบต่อชาวอ่างปลาบึกโดยใช้เส้นพรหมแดนแม่น้ำโขงมาจำแนกแยกแยะจนเกิดความแตกต่างกัน ต้นทุนทางการผลิตที่แตกต่างกันทำให้สถานภาพทางสังคมและความเป็นอยู่ของชาวอ่างปลาบึกในสองฝั่งแม่น้ำนี้ ต้องเผชิญกับการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่ดินอันเป็นพื้นที่ทำกินในชุมชนเกษตรกรรมที่มีมานาน

“แม่ตุ้มมาอยู่ทางพีหนีการถูกจับไปอบรมสัมมนาตามระบอบเก่าของลาว มาอยู่กับพี่น้องแต่งงานกับคนไทยบ้านผาตั้งฝั่งไทยพี ตั้งแต่โดนเหิง (นาน) แล้ว บ้านนี้ก็อยู่มาตั้งแต่พ่อบ่ทันตาย เดี่ยวนี้พ่อตุ้มตายไปแล้ว บ้านหลังนี้ก็ต้องเป็นชื่อของลูก แม่ตุ้มบ่มีสิทธิ์ดอกเพราะถือใบต่างตัว แม่เกิดก่อนอยู่ก่อนก็บ่มีสิทธิ์ ลูกเกิดทีหลังแม่จึงมีสิทธิ์”

(แม่ตุ้มเกิด, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

ชาวอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐทั้งฝ่ายไทยและรัฐฝ่ายลาว ผู้คนในชุมชนแห่งนี้บางส่วนจึงมีฐานะเป็นคนต่างด้าวไม่มีสิทธิการครอบครอง ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกนิยามด้วยวาทกรรมความเป็นพลเมืองไทยมีสถานภาพสูงและมีโอกาสเข้าถึงสิทธิในที่ดินอย่างมั่นคง ศักยภาพในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่เหลื่อมล้ำกันเช่นนี้ ดังจะเห็นได้จากกรณีนโยบายการแก้ปัญหาที่ดินของประชาชนในพื้นที่ชายแดนของรัฐบาล โดยการออกเอกสารสิทธิให้กับประชาชนพลเมืองไทยที่ถือครองที่ดินและได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นๆ มาเป็นเวลานานตามข้อกำหนด นโยบายดังกล่าวดูเหมือนว่าจะไม่ครอบคลุมแม่ตุ่เกิดในฐานะที่เป็นคนต่างด้าวที่ใช้ที่ดินทำกินมาเนิ่นนานเช่นกัน เช่นนี้แม่ตุ่เกิดจึงไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดินมาจนถึงทุกวันนี้ เพราะขาดสถานะความเป็นพลเมืองไทย นอกเหนือจากนี้ นโยบายดังกล่าวยังเอื้อประโยชน์ต่อนักการเมืองท้องถิ่นและนายทุนท้องถิ่นในตัวเมืองหนองคายและอุดรธานีผู้มีสถานะพลเมืองไทย มิใช่คนต่างด้าว และแม้ว่าพื้นที่ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ครอบครองจะไม่ได้ใช้ประโยชน์ในเชิงการผลิตแต่อย่างใด ดังกรณีที่นายทุนในจังหวัดอุดรธานีมาซื้อที่ทางแล้วสร้างเป็นเพียงสำนักคนทรงในรูปขอบ้านหลังหนึ่งเพียงเท่านั้นก็ตาม

“ที่ทางก่อนเข้าบ้านผาดังที่มีบ้านงามๆ หลังหนึ่งสร้างอยู่ คือรีสอร์ทเป็นที่ของคนรวยอยู่เมืองอุดรฯ มาซื้อไว้ แต่ก็ไม่ได้เฮ็ดหยั่ง (ทำไม) ส่วนที่ตรงข้ามวัดอ่างปลาบึกที่ทางฝั่งลาวก็คือกันเป็นที่ของคนรวยอยู่เวียงจันทน์เพิ่งมาซื้อไว้ เฮ็ดเป็นสวนซื้อๆ บ่ได้ปลูกผักปลูกไม้เฮ็ด (ทำ) ประโยชน์หยั่ง (อะไร) แค่จับจองไว้ซื้อๆ (เท่านั้น)”

(นางจันทิ, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2552)

“ความเป็นอื่น” ของคนฝั่งซ้ายที่ย้ายมาอยู่ฝั่งขวาของชาวอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอันเกิดจากวาทกรรมของรัฐที่สร้างขึ้นผ่านสถานการณ์การข้ามแดนอย่างมิชอบด้วยกฎหมาย บทบาทของผู้ปกป้องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนแม่น้ำโขงของรัฐเพื่อบริหารจัดการและสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองนั้น ก็ได้ตีตราและสร้างภาพลักษณ์ให้ชาวอ่างปลาบึกที่หนีข้ามแดนจากฝั่งซ้ายย้ายมาฝั่งขวาในฐานะ “คนต่างด้าวชาวลาว” แล้วก็สร้างตัวตนผ่านบัตรต่างด้าว ทำให้กฎหมายรับรองการเป็นนิติบุคคลของรัฐของกลุ่มคนดังกล่าวยิ่งลดน้อยถอยลง การสร้างความเป็นอื่นให้กับคนในท้องถิ่นชุมชนเดียวกันว่า คนนี้เป็นคนไทย คนนี้เป็นคนลาว จึงมีนัยยะสำคัญต่อการสร้างความรุนแรงและลดทอนสถานภาพทางสังคมให้เกิดแก่ผู้คนชาวอ่างปลาบึกอย่างปฏิเสธไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐเช่นนี้ สำหรับชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่มีเคยกินเคยใช้แหล่งทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่ทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว การถือครองที่ดินหรือถือกรรมสิทธิ์แบบ “ลักลอบ” กระทำผิดกฎหมายในมุมมองของรัฐก็มีปรากฏด้วยเช่นกัน กล่าวคือมีชาวบ้านบางกลุ่มมีทั้งใบกรรมสิทธิ์และการแผ้วถางที่ทางเพื่อทำประโยชน์ แล้วอ้างสิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินในฝั่งลาวก็มี บางก็ฝากชื่อให้ถือครองโดยมอบเงินจำนวนหนึ่งให้กับญาติพี่น้อง

ที่เป็นคนลาว แล้วก็ใช้ความไว้นื้อเชื่อใจในการครอบครองที่ดิน ปฏิบัติการ “ลักลอบ” แอบใช้พื้นที่ดินฝั่งลาวเพื่อปลูกผักเลี้ยงสัตว์ของคนฝั่งไทยที่เรียกว่าเป็น “สิทธิข้ามพรมแดน” ที่ดูเหมือนจะทำทนายอำนาจรัฐทั้งสอง ดังกรณีหน้าคำแดง อายุประมาณ 45 ปี เป็นคนลาวอพยพมาตั้งแต่มาก่อนปี พ.ศ.2518 มาตั้งรกรากแล้วแต่งงานจดทะเบียนเป็นคนไทย แต่ญาติพี่น้องพ่อแม่เดียวกัน อยู่ฝั่งลาวทั้งหมด ป้าคำแดงมีลูกชายผู้หนึ่งได้แจ้งจดทะเบียนขึ้นเป็นทั้งคนไทยและคนลาว เมื่อสัก 10 ปีที่ผ่านมา แล้วลูกชายก็ได้บัตรเป็นคนลาวเมืองศรีโคตร ในเขตแขวงนครเวียงจันทน์ด้วย และมีชื่อปรากฏอยู่ในสำมะโนครัวฝั่งไทยบ้านผาตั้งด้วย

“น้ำได้แจ้งเกิดลูกชายไว้ทั้งสองฝั่ง เพราะว่ายังมีที่ดินมรดกพ่อแม่ที่เฮ็ดอยากเฮ็ดกิน (ทำมาหากิน) เป็นไฮ่นาสาโท (ทำไร่นา) อยู่ฝั่งลาวอยู่ ก็เลยอยากให้ลูกชายมีสิทธิ์และที่ทางบ้านช่องในฝั่งไทยนี้ก็เป็นมรดกที่ตนเองก็อยากมอบให้ลูกชายด้วยเช่นกัน เพราะมีลูกเพียงคนเดียว”

(น้ำคำแดง, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2551)

จากปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันข้างต้น การแจ้งเกิดให้กับบุคคลในสองประเทศถือเป็นการกระทำผิดกฎหมายว่าด้วยการถือสัญชาติอย่างไม่ต้องสงสัย และการถือครองที่ดินอันเป็นทรัพย์สินมรดกในพื้นที่ทั้งภายในรัฐไทยและรัฐลาวไม่ได้หมายความว่า อำนาจรัฐถูกสันคลอนหรือไม่มีความหมาย แต่พรมแดนที่ซ้อนทับอยู่คือพรมแดนของความเป็นชุมชนและชาติพันธุ์เดียวกันมาก่อนที่เส้นกันพรมแดนรัฐชาติจะเกิดขึ้น น้ำคำแดงให้เหตุผลว่า “ที่ทางฝั่งโพ้น (ฝั่งลาว) เป็นสมบัติพ่อแม่ให้มาก็ต้องรักษาไว้ ส่วนที่ทางบ้านอาศัยอยู่ทางพี (ฝั่งไทย) ก็สร้างแปลงหลังจากอพยพมาแต่งงานอยู่ได้มาเกือบ 30 ปีมาแล้ว”

3.6.1.3 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อการประกอบอาชีพ

“บ่ต้องมีบัตร บ่ต้องเขียนใบผ่านแดน บ่มี จะข้ามก็บอกว่าไปยาม (เยี่ยม) หาพี่น้องทางฝั่งโพ้น (ฝั่งลาว) มีไผ่ฮู้จักบ่ (มีใครรู้จักหรือเปล่า) บ่มีคนฮู้จักพอกก็พาไปได้ นั่งเรือคนละ 20 บาท ไปบ่”

(พ่อตู้เพชร, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

ถ้อยคำข้างต้นเป็นเสียงของคนขับเรือข้ามฟากระหว่างบ้านผาตั้งกับบ้านอ่าง ซึ่งเป็นชาวลาวผู้หนึ่งที่นั่งรอรับผู้โดยสารจากฝั่งไทยที่โทรศัพท์ตามให้มารับที่ท่าเรือวัดอ่างปลาบึกบ้านผาตั้งแห่งนี้ พ่อตู้เพชรเชิญชวนให้ผู้วิจัยเดินทางข้ามฟากไปพร้อมๆ กัน เพื่อจะไปดูหมู่บ้านอ่างฝั่งลาวซึ่งต้องล่องตามลำน้ำโขงลงไปประมาณเกือบ 2 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 20 นาที การเดินทางไปฝั่งลาวผ่านด่านประเพณีหรือท่าเรือวัดอ่างปลาบึกนี้ถือเป็นด่านชั่วคราวเท่านั้นเพราะถ้าจะเดินทางเข้าฝั่งลาวอย่างถูกต้องตามกฎหมาย คือ เดินทางจากหมู่บ้านของตนไปยังด่านตรวจคนเข้าเมืองที่บริเวณท่าเรือในเขตตัวอำเภอสังคมเพื่อทำใบผ่านแดนไปยังฝั่งลาว หรือเข้า

ทางด้านศุลกากรจังหวัดหนองคาย บริเวณสะพานมิตรภาพไทยลาว ซึ่งมีระยะทางถึงเกือบ 60 กิโลเมตร แล้วเข้าไปยังนครเวียงจันทน์อีก 20 กว่ากิโลเมตร หลังจากนั้นก็เดินทางตามเส้นทางเวียงจันทน์-เมืองसानะคามซึ่งจะผ่านบ้านอ่างอีกประมาณ 60 กิโลเมตร รวมๆ แล้วมีระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 140 กิโลเมตรจากบ้านผาดั้ง แต่หากไปทางเรือก็จะใช้เวลาเพียง 10 กว่านาทีเท่านั้น (อ้ายแหลม, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2551) ภาพพื้นที่ทางกายภาพของฝั่งไทยกับฝั่งลาวที่มีเพียงแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนแบ่งแยกผ่านฉันทานุมัติของอำนาจรัฐ ดูเหมือนจะยุ่งยากและสร้างความลำบากให้กับชาวบ้านแถบนี้ไม่น้อย

แต่ในชีวิตประจำวันของชาวชุมชนอ่างปลาบึกหาได้เดินทางด้วยวิธีการดังกล่าวข้างต้นไม่ เพราะการเดินทางข้ามแดนในรูปแบบที่เรียกว่า “ผิดกฎหมาย” ในมุมมองของรัฐนั้นเกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน และหลายครั้งซ้ำๆ ไม่มีวันหยุดทั้งฝั่งไทยไปฝั่งลาว คนฝั่งลาวมาฝั่งไทยเป็นเช่นนี้ในทุกๆ วัน ปฏิบัติการของการเดินทางข้ามพรมแดนที่ทำให้อำนาจรัฐจึงเป็นเหตุการณ์ปกติสำหรับชาวบ้านบางกลุ่ม เหตุผลประกอบสำคัญที่พวกเขากล้าทำทำหายอำนาจรัฐทั้งสองเนื่องจากอำนาจรัฐไม่ได้เป็นขอบเขตเดียวที่ปรากฏอยู่บนพื้นที่ที่ถูกเรียกว่าเป็นชายแดน พวกเขามีการนิยามความมั่นคงที่เลื่อนไหลมากกว่าการนิยามของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติ (โสภิตา, 2550: 82) มิติความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวชุมชนอ่างปลาบึก จึงมีบทบาทความสำคัญมากยิ่งขึ้นต่อชีวิตข้ามพรมแดนของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ และมีพลังในการทำให้เส้นแบ่งเขตแดนของรัฐนั้นพร่ามัวได้เช่นกัน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนอ่างปลาบึกพบว่า ผู้คนในชุมชนแห่งนี้อพยพโยกย้ายมาจากหลายชุมชน บ้างก็มาจากอุดรธานีฝั่งไทย บ้างก็มาจากเมืองเวียงจันทน์ฝั่งลาว บ้างก็มาจากแขวงไซยะบุรีฝั่งลาว ซึ่งอพยพมาตั้งแต่วัยเยาว์มาตั้งแต่ก่อนที่จะมีการแบ่งแยกดินแดนออกเป็นสองประเทศ ดังนั้นผู้คนที่ถูกเรียกขานกันในนามชาวอ่างปลาบึกจึงมาจากหลากหลายพื้นที่โดยในครั้งแรกไม่มีการจำแนกสถานะความเป็นพลเมืองตามแนวคิดรัฐชาติ แต่เรียกตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ชาวบ้านมองเห็นว่าพื้นที่ชุมชนแถบนี้มีลักษณะคล้ายกับเป็นอ่างซึ่งเคยมีปลาบึกมาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก และผู้คนสองฝั่งโขงที่ตั้งรกรากอยู่ ณ ที่แห่งนี้ก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีการจับปลาบึกมานับตั้งแต่อดีตกาลจึงมีชื่อเรียกว่า “อ่างปลาบึก”

ในระยะที่ยังไม่ได้กำหนดให้แม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนไทยกับลาวนั้น ชาวอ่างปลาบึกไม่รู้สึกรู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างสถานะของความเป็นคนไทยหรือความเป็นคนลาว แต่จากความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ชาวอ่างปลาบึกที่ถูกเรียกขานว่า เป็นคนลาวที่มาจากฝั่งซ้ายเพื่อมาเป็นแรงงานรับจ้างถาวร ปลูกพืช และก่อสร้างทั่วไปทำให้คนลาวรู้ว่า คนอ่างปลาบึกที่เป็นคนไทยมีบทบาทเป็น “นายจ้าง” ส่วนตนเป็นคนลาวก็มีหน้าที่เป็นแค่แรงงาน “รับจ้าง” การเริ่มเข้าใจถึงความสำคัญว่าสถานะความเป็นพลเมืองไทยกับลาวที่แตกต่างกันเป็นพรมแดนในการกำหนดสถานะทางสังคมในมิติของแรงงานให้เกิดเหลื่อมล้ำกันได้ “ถ้าเขาจะปลูกผัก ถางไร่ ถางหญ้าในไร่ในสวน บางครั้งก็บอกคนทางโพนให้หาคนมาเอ็ดงานให้ จ้างคนทางโพน (ฝั่งลาว) เอ็ดงานนี้ เพราะคนทางโพนก็เคยมีคนที่เอ็ดงานรับจ้างในหมู่บ้าน

แล้ว อีกทั้งค่าจ้างกะสิแพงกว่า จ้างคนลาวมาเอ็ดดีกว่า” (นางแดง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) ด้วยอำนาจของค่าเงินบาทที่มีมากกว่าค่าเงินกีบ ทำให้ชาวลาวบ้านอ่างเดินทางมาค้าแรงงานในชุมชนชายแดนบนฝั่งไทยอยู่เป็นจำนวนมาก บางคนไม่อยากทำงานในแถบพื้นที่ชายแดนเพียงเท่านั้น แต่อยากจะไปทำงานในเขตขอนแก่น อุตรธานีบ้าง รวมไปถึงกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน การเข้าไปทำงานอย่างมั่นคงสำหรับคนลาวก็จะต้องมีบัตรแรงงานต่างด้าว ซึ่งเป็นความหวังของคนลาวที่ต้องการสร้างหลักประกันในการทำงานที่จะไม่ถูกจับของตน อ้ายคำแสง ชาวลาวบ้านอ่างเล่าให้ฟังว่า เมื่อประมาณปี 2547 มีคนฝั่งไทยบอกว่าเป็นเจ้าหน้าที่รัฐรับผิดชอบคนไปทำงานในเมืองไทยได้ แต่ต้องเสียค่าดำเนินการหัวละ 2,000 บาท ในขณะนั้นมีคนลาวหนุ่มสาวที่อยากข้ามพากไปทำงานเมืองไทย ก็ได้รวบรวมเงินที่ได้จากพ่อแม่ประมาณ 10 คน เพื่อให้คนดังกล่าวช่วยไปดำเนินการให้ได้บัตรแรงงานต่างด้าว ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะทำให้พวกเขาเข้าไปทำงานได้อย่างถูกต้องและไม่ถูกจับ

“ตอนนั้นเขาเอาบัตรของเจ้าหน้าที่แต่งชุดทำงานมาให้ดู แล้วบอกว่าหากคนไปทำงานในโรงงานที่อุดรฯ ขอนแก่น และกรุงเทพฯ เขาว่าเขาจะพาไปอำเภอจัดการขอหนังสือทำงานให้ได้ แล้วเขาก็ให้กรอกเอกสารใบหนึ่ง เพื่อจะกลับมารับ และให้เบอร์โทรศัพท์ไว้ แต่หลังจากนั้นโทรไปก็ไม่ติดอีก จึงรู้ว่าโดนหลอก เสียเงินเสียค่าไปซื้อๆ” (อ้ายแสง, สัมภาษณ์, เมษายน 2552)

จากเรื่องราวดังกล่าวอ้ายคำแสงได้อธิบายถึงเหตุผลที่จ่ายเงินให้กับบุคคลดังกล่าวว่า “ก็คิดว่าถ้าจ่ายเงินซึ่งเขาก็แต่งตัวเป็นเจ้าหน้าที่รัฐมีใบมาแสดง ก็น่าจะได้บัตรจะได้ทำงานอยู่ในประเทศไทยได้อย่างมั่นคง คนไทยจะได้ไม่ว่าเป็นพวกลาวเถื่อน” ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าการต้องการความมั่นคงและแน่นอนในการมาค้าแรงงาน อีกทั้งยังเป็นคนต่างบ้านต่างเมืองที่ถือว่าไม่ได้เป็นคนไทย จึงเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้กับบุคคลทั้งที่อาจจะจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรืออื่นๆ ที่แอบแฝงเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมและความไม่รู้ของชาวลาว อันเป็นประเด็นของการตอกย้ำและสร้างความไม่ไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับนิยามความหมายของกลุ่มชนไทยลาวที่ถูกเรียกขานว่า “บ้านพี่เมืองน้อง” แต่บางภาพชีวิตของคนลาวที่ข้ามแดนมาสู่พื้นที่ประเทศไทยก็พบว่า เอกสารหรือสัญญาที่ได้จากบุคคลที่อ้างตัวว่าเป็นเจ้าหน้าที่ก็ได้สูญเปล่า

การเป็นคนฝั่งชายแม่น้ำโขงและเป็นชนชาติลาวที่เคลื่อนย้ายเข้ามาขายแรงงานในฝั่งไทย ได้ถูกจัดวางไว้ในฐานะ “คนอื่น” (the others) ด้วยมีสถานะเป็น “คนลาว” และเป็น “แรงงานต่างด้าวชาวลาว” ที่แม้จะมีโอกาสในขั้นตอนหรือกระบวนการให้สามารถพิจารณาเข้ามาสู่ระบบการค้าแรงงานในเมืองไทยได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่บางครั้งด้วยความไม่รู้กฎหมายและขั้นตอนต่างๆ ชาวลาวก็ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนไทยในฐานะที่เป็นผู้รู้กว่า และมีสิทธิความเป็นเจ้าของพื้นที่อาณาเขตรัฐชาติแห่งนี้มากกว่าในทัศนะของคนลาว มุมมองเช่นนี้ปรากฏในเรื่องเล่าอ้ายเหล่าเล่าให้ฟังว่า “เคยเห็นคนลาวอยู่ด่านที่จะข้ามไปฝั่งโรงเกลือ ประเทศเขมร ดู

ร่วมๆ ก็ไม่รู้ว่าเป็นคนลาวหรือ แต่ยาย (พี่) เห็นเขาถือหนังสือเดินทาง (Pass post) เป็นของคนลาว แต่พวกเขาว่า (พูด) ภาษาไทย เสียงแบบกรุงเทพฯ เลย ตอนแรกกะคิดว่าเป็นไทย แต่เห็นบัตรที่ถือจึงรู้ว่าเป็นคนลาว” (อ้ายแสง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวลาวยุโรปที่เข้ามาอยู่ในบริบทของประเทศไทย มักจะถูกมองอยู่บนฐานของความเป็นอื่น เพราะฉะนั้นยิ่งชาวลาวยุโรปที่ข้ามพรมแดนอาณาเขตเข้าใกล้พื้นที่ศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น การพยายามกลบกลืนหรืออำพรางภาพลักษณ์ของตัวตนทางชาติพันธุ์ก็ยิ่งเข้มข้นขึ้นนั่นเอง

การเป็น “คนฝั่งซ้าย” แม่น้ำโขงทำให้โอกาสเข้าถึงแหล่งทุนแตกต่างกัน แม้ประเทศไทยจะเปิดโอกาสให้ชาวลาวยุโรปเข้ามาค้าแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และมีสิทธิทำงานอยู่ในฝั่งเมืองไทยได้ แต่ด้วยเหตุผลที่ชาวลาวยุโรปก็ประสบกับความยุ่งยากและไม่รู้ในการดำเนินการตามกระบวนการต่างๆ ที่รัฐกำหนด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่รัฐที่ดูแลเรื่องแรงงานข้ามชาติทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวเองก็ดูเหมือนจะไม่ค่อยใส่ใจกับประเด็นการให้คำแนะนำปรึกษามากนัก “ที่นี่ต้องมาติดต่อพร้อมๆ กับคนรู้จัก มาขึ้นทะเบียนแรงงานก็ต้องมีนายจ้างมารับรอง ต้องผ่านนายหน้าแล้วก็ต้องเสียเงินค่านายหน้าก่อน ต้องมีสถานประกอบการยืนยัน ไม่สามารถเข้ามาหางานทำเองได้” ทักษะดังกล่าวจากเจ้าหน้าที่รัฐผ่านการบอกเล่าของอ้ายแสงดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะขัดแย้งกับแผนงานโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) แผนงานลำดับความสำคัญข้อที่ 6 ว่าด้วยแผนงานการอำนวยความสะดวกการค้าและการลงทุนข้ามพรมแดน (Facilitating Cross-Border Trade and Investment)

คนลาวได้เคลื่อนย้ายและอพยพมาค้าแรงงานในฝั่งไทยเป็นจำนวนมาก ในกรณีของชาวมุขชนอ่าวปลาบึกก็พบว่า มีการเดินทางโดยการนั่งเรือข้ามฟากมายังฝั่งเมืองอำเภอสังคม เพื่อมาทำไร่ เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และดูแลพืชสวนไร่นา ตลอดจนใช้แรงงานในอาชีพการก่อสร้างต่างๆ การเดินทางของชาวมุขชนอ่าวปลาบึกฝั่งซ้ายมีหลากหลายรูปแบบ ไปเข้าเย็นกลับบ้าง หรือสองถึงสามวันกลับบ้าง หรือสัปดาห์หนึ่งกลับบ้าง บางครั้งก็เป็นเดือนโดยที่นั่งเรือมาจากฟากบ้านอ่าว ทั้งนี้โดยไม่ต้องไปขึ้นทะเบียนเป็นแรงงานต่างด้าว เพราะส่วนใหญ่เป็นการที่ชาวบ้านฝั่งไทยไปร้องขอให้คนรู้จักฝั่งลาว หาผู้คนมาทำงานให้กับตนเอง กลุ่มคนที่ไปเข้าเย็นกลับ เช่น การไปถางนาถางไร่ รดน้ำพืชผักดูแลสวนต่างๆ บางครั้งก็ได้ค่าแรงต่ำกว่าขั้นต่ำทั่วไป คือ 100-140 บาทต่อวัน ซึ่งก็ต้องถูกหักค่านายหน้าประมาณ 20-30 บาทต่อคน อันเป็นค่าที่คนไทยแนะนำให้กับคนลาวที่ต้องการเดินทางมาทำงานในเขตอำเภอสังคม แม้สถานะการเข้าเมืองจะมีขอบด้วยกฎหมายในฐานะชุมชนบ้านใกล้เรือนเคียง ที่ถูกเปรียบเป็นพี่น้องกันนั้นก็มิได้รับความเท่าเทียมเป็นธรรมมากนัก บางครั้งไปทำงานหลายสัปดาห์อยู่กินกับเจ้าของกิจการก็ต้องถูกหักเงิน โดยมักมีคำอธิบายว่า “เป็นค่าภาษี” อ้ายแสงถามผู้วิจัยว่า “ไม่ได้ขึ้นทะเบียนแรงงานก็ต้องเสียภาษีนำอยู่บ่ ขนาดเฮา (เรา) มาเอ็ดงาน (ทำงาน) กับเจ้าของบ่ผ่านนายหน้า ยังต้องเสียภาษี แล้วถ้าผ่านนายหน้าหลายๆ ทอดจะต้องเสียหลายซ้ำได้” (อ้ายแสง, กุมภาพันธ์ 2552)

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐในประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลต่างด้าวที่เข้าสู่ราชอาณาจักรไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมายที่ว่าด้วยการข้ามพรมแดนรัฐชาติ ซึ่งชาวลาวหลายคนได้ตั้งข้อสังเกตถึงขั้นตอนความยุ่งยากและซับซ้อน ตลอดจนการไม่สามารถเข้าถึงหน่วยงานราชการที่พวกเขาต้องการเข้าสู่ราชอาณาจักรไทย และการเข้าไปทำงานอย่างถูกต้องโดยชอบด้วยกฎหมาย “เขาก็อยากไปเฮ็ดงานเมืองไทย แต่ก็บ่ฮู้ว่าจะเป็นติดต่อกับใผ่ ส่วนหลายถ้ามีคนฝั่งไทยมาติดต่อก ก็หย่านถูกตัว (หลอก) เอาเงินไปซื้อๆ หรือบ่จะถูกจับ ไปบ่ฮอด (ไม่ถึง) กรุงเทพกรุงเทพฯ” (นางเดือน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) อย่างไรก็ตามชาวลาวในชุมชนอ่างปลาบึก ก็ตระหนักถึงสถานภาพที่แตกต่างกันระหว่างตัวเองกับชาวไทยในชุมชนอ่างปลาบึกและเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวลาวในชุมชนอ่างปลาบึกมองตัวเองว่าเป็นคนทุกข์คนยาก คนจน มีความรู้น้อย ด้อยการพัฒนา และไร้อำนาจ ในขณะที่ได้จัดวางรัฐ หรือเจ้าหน้าที่รัฐในฐานะผู้มีอำนาจสูง มีความรู้และสามารถตัดสินใจต่าง ๆ ได้ ซึ่งบางครั้งไร้อำนาจก็มักจะถูกผู้ที่มีสิทธิครอบครองอำนาจไว้ ดังเช่นกรณีถูกบุคคลที่อ้างเป็นเจ้าหน้าที่รัฐมาเรียไรเงินผู้ที่ต้องการเข้าไปทำงานในฝั่งไทย ซึ่งชาวลาวบ้านอ่างอธิบายเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า “เขาเป็นบ่มีความรู้ บ่ฮู้เรื่องบ้านเมืองของพื้น เขาว่าจั่งได้ (อย่างไร) เขากะเชื่อพื้น (เขา) ก่อน พื้นว่าเป็นเจ้าหน้าที่ฮ้อยได้ (ช่วยได้) แต่งโตเป็นเจ้าเป็นนาย เขาก็ต้องเชื่อพื้นก่อน” (อ้ายแสง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) หลังจากที่ที่ต้องเผชิญกับความซับซ้อนยุ่งยากในการเดินทางข้ามแดนเพื่อมาทำงานอย่างถูกต้อง บรรยากาศที่คนลาวต้องเผชิญอีกครั้งเมื่อได้ก้าวข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ฝั่งไทย สิ่งที่คนลาวพูดกันเสมอก็คือ “เขาเป็นคนลาว พื้นเป็นคนไทย บ้านพื้นเมืองพื้น เขาก็ต้องระวังได้” (ระวังตัว) (นางเดือน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้าย ในฐานะเป็นพลเมืองลาวกับชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาในฐานะพลเมืองไทยกับรัฐของทั้งสองฝ่ายในฐานะผู้มีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน

สภาวะปัญหาการข้ามพรมแดนรัฐชาติที่ชาวอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาว เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ชาวอ่างปลาบึกอันเป็นกลุ่มชนที่เคยดำรงอยู่และใช้ชีวิตร่วมกันมาเป็นระยะเวลาเกือบศตวรรษที่ผ่านมา หลังจากที่มีการนิยามความหมายให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นพรมแดนรัฐชาติแบ่งแยกผู้คนสองฝั่งแม่น้ำ ให้มีสถานะของความเป็นพลเมืองแตกต่างกัน รัฐไทยและรัฐลาวก็ได้จัดวางชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายให้มีฐานะเป็นคนลาว และชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาเป็นคนไทย ซึ่งมีสถานะเป็นอื่นต่อกันเพียงแค่ว่าใช้น้ำเป็นเส้นแบ่งพื้นที่พรมแดนอันเป็นประดิษฐกรรมของร่องรอยแห่งสงครามตั้งแต่ยุคอาณานิคมก็ยังคงมีความชอบธรรมที่รัฐทั้งสองฝ่ายยังคงใช้อ้างอิงเพื่อสร้างความมั่นคงแห่งรัฐอยู่นั่นเอง

3.6.2 การข้ามเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น

การข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงของชาวอ่างปลาบึกไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐไทยและรัฐลาวเท่านั้น แต่ยังมีภาพของความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่

หลากหลายซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พรมแดนใกล้เคียงกัน อันมีอิทธิพลต่อการทำให้เกิดปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนของชาวอ่าปลาบีกด้วยเช่นกัน โดยการนำเสนอภาพอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวอ่าปลาบีกผ่านนิยามชาวอ่าปลาบีกในฐานะ “พี่น้องกัน” ไม่ใช่ประเทศเพื่อนบ้าน การสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านลักษณะร่วมทางความคิดความเชื่อจากมุมมองของภาพชุมชนอ่าปลาบีกในฐานะชุมชนสองฝั่งโขง ชุมชนปลา และเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าเล่าอดีตที่บอกความเชื่อมโยงกันระหว่างไทยกับลาวได้เป็นอย่างดีอีกชุมชนหนึ่ง อันนำไปสู่การเข้าใจในมิติของความสัมพันธ์ที่หลากหลายและเลื่อนไหลไปมาของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่บนผืนพรมแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ได้อย่างน่าสนใจ

3.6.2.1 ความสัมพันธ์ผ่านการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

การสร้างภาพให้พรมแดนแม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกันเขตแดนไทยกับลาวไม่ได้เป็นข้อจำกัดสำหรับชาวอ่าปลาบีกในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรร่วมกันแต่อย่างใด การเข้าถึงพื้นที่เพื่อการผลิตของชาวอ่าปลาบีกนี้ใช้รูปแบบผ่านการขอสิทธิ์และการไว้เนื้อเชื่อใจต่อกันซึ่งการที่คนฝั่งไทยจะไปทำการผลิตบนฝั่งลาวแล้ว หรือใช้พื้นที่การผลิตที่อยู่ในอำนาจรัฐลาวแล้วก็คงจะเป็นเรื่องผิดกฎหมายในช่วงเวลานี้ แต่ในชุมชนอ่าปลาบีกการลักลอบใช้พื้นที่เพื่อการผลิตแบบข้ามพรมแดนรัฐชาติก็มีปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในพื้นที่พรมแดนแม่น้ำโขงเช่นเกาะดอนกลางแม่น้ำที่จะเป็นพื้นดินใช้ประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อน้ำโขงลดลง ซึ่งก็เป็นช่วงฤดูกาลเท่านั้น แม้ในสนธิสัญญาว่าด้วยเส้นปักปันเขตแดนแม่น้ำโขงระหว่างไทยลาวจะอธิบายว่าเกาะดอนทุกเกาะนั้นเป็นพื้นที่ที่อยู่ในอำนาจครอบครองของรัฐลาว แต่ก็พบว่าในชุมชนแถบนี้มีคนไทยที่เป็นเจ้าของเกาะดอน แล้วเข้าไปทำกินอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ด้วย ทำให้นิยามสิทธิความหมายของเกาะดอนบนผืนพรมแดนแม่น้ำโขงสำหรับชาวอ่าปลาบีก มิได้เป็นไปตามข้อตกลงในสนธิสัญญาที่รัฐกำหนดสร้างแต่อย่างใด คนฝั่งขวาที่เป็นพลเมืองไทยก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดินกลางลำน้ำโขงได้ เพราะเป็นผู้บุกเบิกเดิม ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดมาแล้ว เช่นนี้พบว่า การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรเพื่อทำกินในพื้นที่พรมแดนแม่น้ำโขงในชีวิตประจำวันไม่ได้ยึดหลักการในสิทธิการครอบครองเป็นสำคัญ แต่ยึดหลักของการใช้ประโยชน์ของผู้บุกเบิกเป็นสำคัญ คนฝั่งซ้ายในฐานะผู้มีสิทธิในการครอบครองตามกฎหมายจึงยังคงอ้างสิทธิ์ในพื้นที่ดังกล่าวที่เป็นพื้นที่บุกเบิกอยู่ แม้บุคคลนั้นจะเป็นคนไทยมีฐานะเป็นพลเมืองไทยที่ไม่มีสิทธิ์ตามกฎหมายดังกล่าวแล้วก็ตาม การยึดหลักของความเป็นผู้บุกเบิกในการใช้ที่ดินบนพรมแดนแม่น้ำโขงวางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์เดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามจะพบว่าสิทธิดังกล่าวเมื่อถูกอธิบายผ่านมุมมองของรัฐลาวแล้ว ก็พบว่าคนไทยไม่มีสิทธิในการใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อการผลิตแม้จะเป็นผู้บุกเบิกก็ตาม เช่นนี้จึงทำให้พ่อตู้ห้วน ชาวไทยบ้านผาดั้ง ผู้เฒ่าอายุ 68 ปี พร้อมกับลูกๆ ที่ได้มาทำกินปลูกผักปลูกพืชต่างๆ บนเกาะดอนกลางโขงแห่งนี้ต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้กับเจ้าหน้าที่รัฐของฝ่ายลาว เพื่อแลกกับสิทธิในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินซึ่งรัฐลาวมองว่าเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ถูกต้องตามกฎหมาย

แม้ในช่วงระยะเวลาที่ความสัมพันธ์ไทยลาวจะมีความขัดแย้งและรุนแรง เพราะต้องเผชิญกับปัญหาทางการเมืองอันเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากร เนื่องจากไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ดังเช่นเหมือนเมื่อครั้งที่ยังไม่มี การแบ่งแยกดินแดนไทยลาว ชาวอ่างปลาบึกยังสามารถเข้าถึงพื้นที่เพื่อใช้ในการผลิตและทำกินผ่านความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ กับกลุ่มชนอื่นๆ ในพื้นที่ อาทิเช่น การขอเช่าพื้นที่เพื่อการผลิต การฝากปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ฝั่งลาว ซึ่งมีพื้นที่ว่างและมีพื้นที่ที่สามารถเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชได้อีกจำนวนมาก ปฏิบัติการในการต่อรองในวิถีชีวิตประจำวันของพวกเขา นอกจากจะทำให้พวกเขาสามารถสร้างความสัมพันธ์ต่อกันเพื่อการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรในอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ด้วย เมื่อคนฝั่งไทยมีความต้องการในผลผลิตจำนวนมาก มีการผลผลิต เช่น มะเขือเทศ พริก ใบบายาสุดต่างๆ เข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม เช่นนี้พื้นที่ฝั่งลาวที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันจึงถูกใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างคนฝั่งซ้ายและคนฝั่งขวา คนฝั่งไทยจึงมีฐานะเป็นผู้เช่าในขณะที่คนฝั่งลาวเป็นทั้งผู้ให้เช่าและเป็นแรงงานในการดูแลผลผลิตต่างๆ ความสัมพันธ์เช่นนี้ยังก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่นๆ ทั้งที่เวดล้อมและทั้งที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลออกไป

“มีนายทุนเห็นบอกว่าเป็นคนทางเชียงใหม่ เพื่อนเอาพันธุ์ถั่วเหลืองมาให้ปลูกแถวๆ หมู่บ้านนี้ละ เพื่อนให้ทั้งพันธุ์ทั้งปุ๋ย แล้วเพื่อนกะให้คนมารับซื้อเป็นคนลาวนี้ละ แล้วส่งไปขายต่อทางกรุงเทพฯ เขาโรงงาน”

“มีเจ๊ก (คนจีน) อยู่อุดรฯ ฝากให้คนบ้านผาตั้งหาหม่อง (พื้นที่) ในบ้านอ่างฝั่งลาวเพื่อจะเช่าปลูกยางพารา”

(นางแพง และอ้ายเคน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

ความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อการเข้าถึงพื้นที่ในการผลิตระหว่างชาวลาวฝั่งซ้ายกับชาวไทยฝั่งขวา และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นี้ เกิดขึ้นก่อนปรากฏการณ์โครงการร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) จะเกิดขึ้นด้วยซ้ำไป แม้ระดับของความสัมพันธ์ที่บ่งบอกในแง่ดัชนีทางเศรษฐกิจจะไม่มากนัก เนื่องจากเป็น “ธุรกิจแบบลักลอบ” ที่กระทำร่วมกันในความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำ ปฏิบัติการความเข้มงวดและความไม่แน่ใจในกิจกรรมที่จะลงทุนในประเทศลาว อีกทั้งภาวะการณ์ทางการเมืองที่ผันแปรจึงทำให้การเข้ามาขอใช้พื้นที่ตามรอยต่อชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ไม่มากนัก

หากพิจารณาถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่ทำกินที่เกิดขึ้นในชุมชนอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับกลุ่มชนที่มาจากพื้นที่อื่นๆ พบว่าหลังจากความสัมพันธ์ไทยกับลาวเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นผ่านมิติความสัมพันธ์ในเชิงการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนร่วมกัน พื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงก็ดูเหมือนจะกลายเป็นพื้นที่ที่มีใช้พื้นที่เสี่ยงและมีความน่าอันตรายแต่อย่างใด ด้วยเหตุที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงถูกมองในฐานะที่เป็นพื้นที่ในระบบโครงสร้างของทุน ทำให้เกิดการยึดครองสิทธิ์ในการครอบครองพื้นที่เพาะปลูกที่ทับซ้อนกับพื้นที่ซึ่งชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบึกเคยใช้ทำมาหากินมาก่อน อีก

ทั้งการที่การอ้างสิทธิ์โดยถือสัญชาติมาเป็นตัวแปรในการถือครองที่ดินทำกิน ก็เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวอ่าวปลาบึกฝั่งขวาที่กลายเป็นคนไทยนั้นต้องสูญเสียสิทธิในการถือครองที่ดินในประเทศลาว ในขณะที่เดียวกันชาวอ่าวปลาบึกฝั่งซ้ายบางรายที่เคยมีที่ดินทำกินในบริเวณฝั่งไทย ก็ไม่สามารถเข้ามาใช้พื้นที่ในการทำกินได้อีก ดังกรณีครอบครัวของบุญเสริม พ่อเฒ่าชาวบ้านอ่าว วัย 70 ปี ซึ่งเคยตั้งรกรากในฝั่งไทยมาก่อนตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ เมื่อครั้งบุญเสริมยังเด็กพ่อแม่ได้ย้ายมาอยู่ฝั่งลาว แล้วก็ทิ้งที่ทางในฝั่งไทยเอาไว้หลายไร่ เพราะพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถทำกินปลูกพืชได้ดีในขณะนั้น จึงได้อพยพมาอยู่ทางฝั่งลาวแทน ที่ดินที่เคยถือครองและแสดงความเป็นเจ้าของตั้งแต่ก่อนจะมีการแบ่งแยกไทยกับลาว พ่อเฒ่าบุญเสริมก็ยังคงสามารถบอกที่ตั้งได้อย่างชัดเจน ครั้งหนึ่งพ่อเฒ่าเคยไปอ้างสิทธิในการถือครองที่ดินผืนดังกล่าว แต่ที่ดินผืนนั้นก็ถูกคนฝั่งไทยถือครองอย่างถูกต้องตามกฎหมายไปแล้ว ผู้ใหญ่บ้านฝั่งไทยขณะนั้นกล่าวว่า “พ่อเฒ่าบุญเสริมไม่มีสิทธิ์เพราะขึ้นทะเบียนเป็นพลเมืองลาวไปแล้ว ที่ดินดังกล่าวถูกคนฝั่งไทยจับจอง และแสดงการครอบครองโดยการปลูกผักล้อมรั้วไว้อย่างชัดเจนแล้ว” (พ่อตู้บุญเสริม, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) พ่อตู้บุญเสริมจึงต้องมาหาที่ทางทำกินในฝั่งลาวโดยการถางป่าในพื้นที่ใหม่ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นสภาวะภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มชาวอ่าวปลาบึกกับกลุ่มชนอื่นๆ ซึ่งอ้างสิทธิ์และความชอบธรรมในการถือครองที่ดินในฐานะที่เป็น “คนไทย” ในขณะที่ชาวอ่าวปลาบึกฝั่งซ้าย “ไม่ใช่คนไทย” เป็นคนอื่นจึงไม่มีความชอบธรรมในการใช้พื้นที่ทำกินและอ้างสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น ถึงแม้บรรพบุรุษจะเคยพื้นที่ดังกล่าวนั้นใช้ทำมาหากินมาก่อนก็ตาม